

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Avaliku õiguse osakond

Liine Johannes

**ABIELU LAHUTAMISE ALUSED EESTI VABARIIGIS 1918-1940 UUENDUSLIKE JA
ALALHOIDLIKE HOIAKUTE PINGEVÄLJAS**

Magistritöö

Juhendajad:

Dr. iur. Hesi Siimets-Gross

MA Katrin Kiirend-Pruuli

Tartu

2022

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
1. Oluliste perekondlike kohustuste rikkumine või täitmata jätmine	9
1.1. Abielurikkumine kui lahutuse alus	9
1.1.1. Abieluseadus.....	9
1.1.2. Tsiviilseadustiku 1926. aasta eelnõu.....	17
1.1.3. Tsiviilseadustiku 1935. aasta eelnõu.....	19
1.1.4. Tsiviilseadustiku 1936., 1939. ja 1940. aastate eelnõud.....	21
1.2. Järglaste mittesaamine kui lahutuse alus	23
1.2.1. Abieluseadus	23
1.2.2. Tsiviilseadustiku 1926. aasta eelnõu.....	25
1.2.3. Tsiviilseadustiku 1935. aasta eelnõu.....	26
1.2.4. Tsiviilseadustiku 1936., 1939. ja 1940. aastate eelnõud.....	27
1.3. Abikaasa haigus kui lahutuse alus	29
1.3.1. Abieluseadus	29
1.3.2. Tsiviilseadustiku 1926. aasta eelnõu.....	33
1.3.3. Tsiviilseadustiku 1935. aasta eelnõu.....	34
1.3.4. Tsiviilseadustiku 1936., 1939. ja 1940. aastate eelnõud.....	37
1.4. Abikaasa kõlvatu elu kui lahutuse alus	38
1.4.1. Abieluseadus	38
1.4.2. Tsiviilseadustiku 1926. aasta eelnõu.....	41
1.4.3. Tsiviilseadustiku 1935. aasta eelnõu.....	42
1.4.4. Tsiviilseadustiku 1936., 1939. ja 1940. aastate eelnõud.....	45
1.5. Abikaasa halb kohtlemine.....	47
1.5.1. Abieluseadus	47
1.5.2. Tsiviilseadustiku 1926. aasta eelnõu.....	51
1.5.3. Tsiviilseadustiku 1935. aasta ja hilisemad eelnõud	52
2. Lahuselu.....	54
2.1. Äraolek perekonna juurest kui lahutuse alus	54
2.1.1. Abieluseadus	54
2.1.2. Tsiviilseadustiku 1926. aasta eelnõu.....	60

2.1.3. Tsiviilseadustiku 1935. aasta eelnõu.....	61
2.1.4. Tsiviilseadustiku 1936., 1939. ja 1940. aastate eelnõud.....	65
2.2. Lahuselu kokkuleppimatuse tõttu kui lahutuse alus	66
2.2.1. Abieluseadus	66
2.2.2. Tsiviilseadustiku 1926. aasta eelnõu.....	70
2.2.3. Tsiviilseadustiku 1935. aasta eelnõu.....	71
2.2.4. Tsiviilseadustiku 1936., 1939. ja 1940. aastate eelnõud.....	72
2.3. Lahuselu abikaasadest sõltumatutel põhjustel kui lahutuse alus	73
2.3.1. Abieluseadus	73
2.3.2. Tsiviilseadustiku eelnõud.....	75
2.4. Abikaasa vangistus kui lahutuse alus.....	76
2.4.1. Abieluseadus	76
2.4.2. Tsiviilseadustiku eelnõud.....	78
3. Abielu lahutamine mõlema abikaasa ühisel soovil.....	81
3.1. Abieluseadus	81
3.2. Tsiviilseadustiku 1926. aasta eelnõu.....	86
3.3. Tsiviilseadustiku 1935. aasta eelnõu.....	88
3.4. Tsiviilseadustiku 1936., 1939. ja 1940. aastate eelnõu.....	91
Kokkuvõte.....	93
Grounds for divorce in the Republic of Estonia 1918-1940 in the tension field of innovative and staid attitudes	101
KASUTATUD ALLIKAD	107

Sissejuhatus

Käesolev magistr töö käsitleb abielu lahutamise aluseid Eesti Vabariigis perioodil 1918-1940. 1920. aastatel, eriti nende esimeses pooles, oli Eesti ühiskondlik meelsus ning õigusreformiliikumine pigem liberaalne ja uuendustele avatud. Nii see siiski ei jäänud ning mida aeg edasi, seda alalhoidlikumaks tendentsid muutusid. Selliseid muudatusi võib täheldada ka perekonnaõiguse reformidiskussioonides.¹ Käesoleva töö eesmärgiks on uurida, kas samasugust tendentsi – esialgsete uuenduslike lahenduste juurest pigem alalhoidlike ja võib-olla isegi vanameelsete regulatsioonide juurde tagasipöördumist – võib täheldada ka lahutusõigust puudutanud diskussioonides ja seadusandlikes lahendustes.

Tänapäeval on abielu lahutamise võimalus nii õiguslikes regulatsioonides kui ka praktilises elus tavaline osa abieluõigusest ja -praktikast. Kui Eesti Vabariik 1918. aastal iseseisvus, jäi kuni uute seaduste vastuvõtmiseni esialgu jätkuvalt kehtima Vene tsaaririigist pärinev õiguskord. Üldiselt jäi perekonnaõiguslikke suhteid reguleerima Balti Eraseadus², mis samas ise ei sisaldanud konkreetseid norme abielu lahutamise kohta, vaid selle esimese raamatu esimese peatüki artiklid 1-4 nägid ette, et abielulahutust reguleerisid vastavat usku tunnustavate inimeste jaoks iga usu omad normid. 1922. aasta rahvaloenduse andmete kohaselt tunnistas koguni 99,7% rahvastikust mõnd kindlat usku ja nendest enim oli luterlasi (78,6%) ning õigeusklikke (19%).³ Seega reguleerisid valdava osa Eesti elanikkonna jaoks abielulisi suhteid ja abielu lahutamist 1832. aasta luteriusu kirikuseadused⁴ ning Vene õigeusu kiriku 1917. aasta kirikuseadused⁵.

Sellise kirikuõigusest lähtuva korralduse juurde ei saanud jääda ka seetõttu, et Asutava Kogu poolt 15. juunil 1920. aastal vastu võetud Eesti Vabariigi põhiseaduse § 11 sätestas: „Eestis on usu ja südametunnistuse vabadus. Keegi ei ole kohustatud korda saatma usutunnistuslikke tegusid, olema

¹ Sellisele järeldusele on jõutud nt artiklis Kiirend-Pruuli, K. Abikaasade isiklike suhete õiguslik korraldus Eesti esimesel iseseisvusperioodil: tee kaheliikmelise parlamendi suunas. – Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2017. Tartu: Eesti Õpetatud Selts 2018, lk 205–231.

² Provincialrecht der Ostseegouvernements. Dritter Theil. Privatrecht. Liv-, Est- und Curländisches Privatrecht. Zusammengestellt auf Befehl des Herrn und Kaisers Alexander II. St. Petersburg: Buchdruckerei der Zweiten Abtheilung Seiner Kaiserlichen Majestät Eigener Kanzlei 1864. Töös on abistaval eesmärgil kasutatud Balti Eraseaduse mitteametlikku eestikeelset tõlget: Baltimaa eraseadus. Eestikeelde tõlkinud J. R. Rezold ja K. Hellat. Tallinn 1898.

³ 1922. aasta üldrahvalugemise andmed. Vihk II, üleriikline kokkuvõte: tabelid. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo 1924, lk 138–139.

⁴ Gesetz für die Evangelisch-Lutherische Kirche in Rußland. Tõlkinud P. v. Colongue. Riga 1898.

⁵ Õigeusu kirikuseadused. Tartu: G. Roht (end. K. Sööt) 1918.

usutunnistusliku ühingu liige ega kandma selle kasuks avalikke kohustusi.“⁶ Seega tuli uue tegurina senisesse õiguskorda usuvabaduse põhimõte, millega lahutati kirik ja riik. Uus põhiseaduslikult kinnitatud põhimõte pidi leidma väljenduse ka abieluõiguses, sh lahutuse õiguslikus reguleerimises.

Abiellumine oli noores Eestis äärmiselt aktuaalne ning au sees. Paraku ei olnud ka tol ajal kõik abielud õnnelikud ega kestnud igavesti. Näiteks enne abieluseaduse kehtima hakkamist, 1922. aastal sõlmiti 9644 abielu ning lahutati 569. Iga 1000 sõlmitud abielu kohta esines seega 1922. aastal 59,1 lahutust. 1925. aastal aga sõlmiti 7821 abielu ning lahutati 593. Iga tuhande sõlmitud abielu kohta lahutati seega 1925. aastal 72,3 abielu.⁷ Kuigi lahutuste arv abieluseaduse kehtimise ajal märgatavalt ei suurenenud, oli lahutamine juba 1920. aastate Eestis tavapärane.

Abieluõiguse ilmalikustamine oli üks esimesi ettevõtmisi Eesti oma õiguskorra kujundamisel, millega tegi algust juba Asutav Kogu. Kuna abieluliste küsimuste näol oli tegemist igapäevaste ja aktuaalsete teemadega, tuli ühiskondlike olude kiire muutusega toimetulekuks vastu võtta seadusi, et tekkinud lünki täita. Abieluga seonduvaid küsimusi (sh lahutust) plaaniti reguleerida perekonnaseisu seadusega, mis oleks näinud ette abielude, sündide ja surmade registreerimise ülesande andmise kirikutelt „registreerimisasutustele“.⁸ Kahjuks ei ole säilinud või ei ole autor leidnud Asutava Kogu vastava komisjoni diskussioone. Seadusjõusse selles sisalduv abielulahutuse regulatsioon siiski ei saanud, vaid abielu lahutamist reguleeriva abieluseaduse⁹ võttis vastu alles Riigikogu 27. oktoobril 1922. aastal ning see jõustus 1. mail 1923. aastal. Märkimisväärne on, et abieluseadus kehtis vastuvõetud kujul kogu iseseisvusaja.

Käesoleva töö eesmärgi saavutamiseks analüüsitakse abielu lahutuse aluseid puudutavaid arenguid Eesti tsiviilõiguslikus korras ning seda, millised muudatused tehti ja millised tendentsid olid uue regulatsiooni väljatöötamisel aastatel 1918-1940. Arvestades sel perioodil toimunud ühiskondlikke muutusi, võib eeldada, et liiguti 19. sajandi konservatiivsete ususeaduste regulatsioonist modernsesse ja liberaalsesse lahutusõigusse. Seega tekib küsimus, kas abielu

⁶ Eesti Vabariigi põhiseadus. 15.06.1920. – RT 1920, 113/114, 243.

⁷ Reiman, H. Abielulahutused 1923-28 a. – Eesti Statistika 1929/90, lk 279.

⁸ Perekonnaseisu seaduse I lugemine. Asutava Kogu 4. istungjärgu protokoll nr 132. Tallinn: Asutav Kogu 1920, äärenr 521-523.

⁹ Abielu seadus. 27.10.1922 – RT 1922, 138, 88.

lahutamise õigust tervikuna võib käsitletaval perioodil pidada konservatiivseks või liberaalseks. Seda aitavad selgitada järgmised uurimisküsimused:

1. Millised alused abielu lahutamiseks kehtestati 1922. aasta abieluseadusega ja millistest eeskujudest nende normide kujundamisel lähtuti?
2. Kas tsiviilseadustike eelnõudes jäid lahutuse alused samaks kui abieluseaduses või plaaniti neid muuta? Kui jah, siis millises suunas (uuenduslikus, vanameelses)?
3. Millised abielu lahutuse alused põhjustasid seaduse väljatöötamisel enim vaidlusi, millest olid erimeelsused tingitud ja kuidas need lahendati?
4. Kas diskussioonis osalejate sugu, vanus või erakondlik kuuluvus mõjutas seda, mis seisukohti nad esindasid?
5. Kas naisorganisatsioonide seisukohad erinesid peavoolu omadest ning kas nendega arvestati?

Käesoleva magistritöö peamiseks uurimisobjektiks on 1922. aasta abieluseadus ja selle väljatöötamise materjalid, samuti aga tsiviilseadustiku perekonnaõiguse osa eelnõud ning nende väljatöötamise materjalid. Veel on töös kasutatud kaasaegset õiguskirjandust, ajakirjandust ning avaldatud kohtupraktikat. Materjalide analüüsimisel on kasutatud kvalitatiivset uurimismetoodikat.

Abielu lahutuse aluste arengute kohta Eestis esimesel iseseisvusperioodil puudub siiani tervikkäsitus. Nagu eelpool osutatud, oli abielu ja selle lahutamine aga äärmiselt päevakohane teema ka värskelt iseseisvunud Eesti ühiskonnas. Samamoodi vastanduvad konservatiivsed ja liberaalsed tendentsid ka tänapäeval ning seda eriti silmatorkavalt just abieluõiguses, kus erinevad maailmavaated põrkuvad. Seetõttu võiks lahutamise võimaluste ajalooline analüüs aidata mõista ka tänapäevaseid probleeme.

Kuigi abieluseadus võeti vastu eraldi, ei vähendanud see vajadust ulatuslikumaks eraõiguse reformiks. Vajadus uue, kaasaegsema ja tervikliku tsiviilseadustiku järgi oli ilmne. Ehkki 1920. aasta seisuste kaotamise seaduse¹⁰ preambuliga oli BES kehtivus laiendatud peaaegu kogu Eesti elanikkonnale (Petserimaal ja Narva-tagustel aladel jäi kehtima nn Vene sisekubermangude eraõigus), ei tähendanud see eraõiguse ühtlustumist. Seisuslikud erinevused pidid küll kaduma,

¹⁰ Seisuste kaotamise seadus. 09.06.1920. – RT 1920, 129/130, 254.

kuid territoriaalsed jäid alles.¹¹ Ka ei olnud BES õiguslikud lahendused isegi omas ajas kuigi kaasaegsed¹², rääkimata siis Eesti Vabariigi olude hoopis uutest vajadustest. Eriti perekonnaõiguse puhul oli BES normistik oma patriarhaalsusega lausa kontrastiks uue abieluõiguse modernsetele liberaalsetele lahendustele.¹³

Vabariigi Valitsuse 7. novembri 1923. aasta otsusega alustaski tööd tsiviilseadustiku koostamise komisjon, mille tulemusena valmis tsiviilseadustiku 1926. aasta eelnõu.¹⁴ Käesoleva magistritöö kontekstis kõige suuremat tähtsust omav perekonnaõiguse esimene eelnõu valmis ja läks trükki 1926. aasta esimesel poolel.¹⁵ Eelnõu sisaldas ka regulatsiooni abielude lahutamise kohta. Kuivõrd traditsiooniliselt pidi abielu lahutamiseks esinema mingi konkreetne põhjus, leidusid eelnõus ka vastavad alused, millest vähemalt üks pidi olema täidetud, et vähemalt ühel abikaasast oleks õigus lahutust nõuda.

Erinevate täiendustega valmis perioodil 1918-1940 kokku viis tsiviilseadustiku eelnõud (1926¹⁶, 1935¹⁷, 1936¹⁸, 1939¹⁹ ja 1940²⁰). Komisjonid töötasid aktiivselt ja suuremad arutelud toimusid nendest kahe esimese loomisel, ülejäänud eelnõusid on täiendatud komisjoni tööle esitatud tagasiside ja märkuste järgi.²¹ Viimane tsiviilseadustiku eelnõu esitati valitsuse eelnõuna riigikogule 11. detsembril 1939. Kuivõrd 1938. aasta põhiseaduse²² § 60 muutis riigikogu kahekojaliseks (s.o riigivolikogu ja riiginõukogu), asusid kaks koda parlamendiläbirääkimistele.

¹¹ Vt selle kohta nt Luts, M. Private Law of the Baltic Provinces as a Patriotic Act. – *Juridica International* 2000/V, lk 157-167.

¹² Vt selle kohta nt Luts-Sootak, M. Balti Eraseaduse (1864/65) koht ja kohatus Euroopa kodifikatsioonide peres. – *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat* 2015. Tartu: Õpetatud Eesti Selts 2016, lk 56-72.

¹³ Nii on leitud nt artiklis Luts-Sootak, M jt. Estland: Estlands Zivilrechtskodifikation – ein fast geborenes Kind des Konservatismus. – „Nichtgeborene Kinder des Liberalismus“? Zivilgesetzgebung im Mitteleuropa der Zwischenkriegszeit. Tübingen: Mohr Siebeck 2018, lk 355-357.

¹⁴ Kohtuministri ettepanek nr. 2585, 1.11.1923. Kirjavahetus tsiviilseadustiku eelnõu väljatöötamiseks vastava komisjoni moodustamise, komisjoni koosseisu ja selle liikmetele tasumaksmise küsimuses 26.10.1923–11.03.1927, Rahvusrhiiv (edaspidi RA) ERA.76.2.334, pagineerimata.

¹⁵ *Sine auctore*. Hulk põhjanevat tööd. – *Postimees*. 23.06.1926, nr 165, lk 4.

¹⁶ Kuivõrd käesolevas töös omab tähtsust eelnõu perekonnaõigust käsitlev osa, on allikana kasutatud: Tsiviil seadustik: üldosa ja perekonnaõigus. Tallinn: Kohtuministeeriumi kodifikatsiooniosakond 1926.

¹⁷ Tsiviilseadustiku 1935. a. eelnõu. Tallinn: Kohtuministeeriumi kodifikatsiooniosakond 1935.

¹⁸ Tsiviilseadustiku 1936. a. eelnõu. Tallinn: Kohtuministeeriumi kodifikatsiooniosakond 1936.

¹⁹ Tsiviilseadustik: Vabariigi Valitsuse ettepanek 11. XII 1939. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/42352> (05.03.2022).

²⁰ Eesti Vabariigi tsiviilseadustik (eelnõu EV Riigivolikogu erikomisjoni 12. märtsi 1940. a redaktsioon). Tallinn: 1940. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://dspace.ut.ee/handle/10062/26808> (05.03.2022).

²¹ Luts-Sootak, M jt. Estland: Estlands Zivilrechtskodifikation – ein fast geborenes Kind des Konservatismus, lk 295.

²² Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 03.09.1937, 71, 590.

Läbirääkimised ei olnud aga 1940. aasta juuniks veel lõppenud ning Nõukogude okupatsiooni tõttu jäigi Eesti oma tsiviilseadustik vastu võtmata.²³

Töö struktuuri osas on aluseks võetud lahutuse alused, mis sisaldasid abieluseaduses, kuna tegu oli vaadeldud eelnõudest kronoloogiliselt esimesega ning abieluseadus oli peamine eeskuju ka tsiviilseadustiku eelnõude väljatöötamisel. Töö on peatükkideks liigendatud abieluseaduses sisaldunud lahutuste aluste grupeerimisel nende põhjuste olemuse järgi, mida laias plaanis sai jagada kaheks – oluliste perekondlike kohustuste rikkumine või täitmata jätmine ning äraolek perekonna juurest. Vastavalt on pealkirjastatud kaks esimest peatükki. Kolmanda peatükina on töös käsitletud abielu lahtumist poolte kokkuleppel, kuivõrd tegu oli kõige põhimõttelisemaid vaidlusi põhjutanud lahutuse alusega, milles polnud oluline kummalegi abikaasale etteheidetu. Seejärel on töö jaotatud alapeatükkideks konkreetsete paragrahvide sisu ning abieluseaduse või tsiviilseadustiku eelnõude alusel. Üldjuhul on diskussioonid 1926. ja 1935. aasta tsiviilseadustiku eelnõude kohta toodud välja eraldi alapeatükkides, kuivõrd, nagu eelpool viidatud, muudeti sisulisemalt vaid neid kahte, järgnevad eelnõud olid olemuselt vaid olemasoleva täiendus. Muudatuste vähesuse tõttu on ka 1936., 1939. ja 1940. aasta eelnõusid käsitletud käesolevas töös koos ühes peatükis ja teise peatüki kahe viimase alapeatüki puhul on ühes alapeatükis käsitletud kõiki tsiviilseadustiku eelnõusid. Kuigi 1918. aastal kehtisid ja reguleerisid abielude lahtumist Eestis veel iga usu omad seadused, ei ole neid käsitletud eraldi peatükis, vaid keskendutud on seadusloomele, mis toimus juba vabas Eestis. Luteriusu kirikseadusi on käsitletud abieluseaduse eeskujude kontekstis ning kuigi õigeusu kirikuseadusi eeskujuks ametlikult ei võetud, on käesolevas magistritöös toodud ülevaade ka neist, et avada üldist kultuurilist tausta.

Tööd kõige enam iseloomustavad märksõnad on järgmised: abielulahutus, perekonnaõigus, õigusajalugu.

²³ Vt põhjalikult Luts-Sootak, M jt. Estland: Estlands Zivilrechtskodifikation – ein fast geborenes Kind des Konservatismus, lk 307-369, siin lk 298.

1. Oluliste perekondlike kohustuste rikkumine või täitmata jätmine

1.1. Abielurikkumine kui lahutuse alus

1.1.1. Abieluseadus

Nagu sissejuhatuses mainitud, tegi abieluõiguse regulatsiooni uuendamise katsega algust juba Asutav Kogu, kes plaanis abielude lahutamist reguleerida perekonnaseisu seadusega, mis küll võeti vastu, aga ilma abiellumist ja lahutamist kajastava osata. Esimese Eesti abielusid käsitleva seadusandluse ehk abieluseaduse koostas vabariigi valitsus, kahjuks ei ole täpsemalt teada kes ning mis diskussioonid selle käigus aset leidsid.

15. septembril 1922. aastal Riigikogus toimunud I lugemisel põhjustas abieluseadus küll hulga arutelusid, ent võeti lõpuks „nähtava enamusega“ vastu.²⁴ I lugemisel ei arutatud konkreetseid parandusettepanekuid, vaid arutleti abielu kui institutsiooni tähtsuse ning naise ja mehe positsioonide üle üldisemalt. Näiteks läksid arutelud koguni nii laiaks, et sotsiaaldemokraat Karl Ast²⁵ tõstatas küsimuse, miks ei võiks kaaluda ka mitmenaise- ja mitmemehepidamise variandi ainuabielu kõrvale loomist.²⁶ Abieluseaduse II lugemine toimus 28. septembril 1922 ning seal kõlanud arutelud toimusid iga abieluseaduse sätte kohta eraldi ning seega on neid lähemalt vaadeldud töö järgnevatel peatükkides. Seadus võeti üksikute paragrahvide kaupa II lugemisel vastu, ent kolm paragrahvi saadeti komisjoni tagasi.²⁷ Need paragrahvid (lähemalt käsitletud käesoleva töö kontekstis olulisust omavas osas allpool) vaadati üle uuel abieluseaduse II lugemisel 10. oktoobril 1922, mil seadus võeti ka II lugemisel vastu.²⁸ Abieluseaduse III lugemine toimus 12. oktoobril 1922, kus paragrahvid vaadeldi veel üksikhaaval läbi.²⁹ Riigikogu võttis abieluseaduse vastu 27. oktoobril 1922. aastal ja see jõustus 1. mail 1923. aastal. Seadus kehtis kõigile Eesti

²⁴ I Riigikogu 8. istungjärgu protokoll nr 145. Tallinn: Riigikogu 1922, äärenr 122.

²⁵ Karl Ast (tuntud ka kirjanikunimega Karl Rumor, 19. veebruar 1886 Orava vald, Võrumaa – 9. juuli 1971 New York), oli Eesti kirjanik, ajakirjanik ja poliitik, Eesti sotsiaaldemokraatliku tööliste partei üks asutajaid. Kuulus nii Asutavasse Kogusse kui ka nelja esimese Riigikogu koosseisu, oli 1924-1925 Jüri Jaaksoni valitsuses portfelli ministri. Avaldanud ilukirjanduslikku ja teinud kaastöid ajalehtedele, kõige laiemalt oli tuntud reisikirjadega. Vt lähemalt nt: Viljamaa, P. I Riigikogu liikmed. Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu 2019, lk 25. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.nlib.ee/eraamat/IRiigikogu_64mb.pdf (24.01.2022).

²⁶ I Riigikogu 8. istungjärgu protokoll nr 145. Tallinn: Riigikogu 1922, äärenr 101–102.

²⁷ I Riigikogu 8. istungjärgu protokoll nr 151. Tallinn: Riigikogu 1922, äärenr 433.

²⁸ I Riigikogu 8. istungjärgu protokoll nr 156. Tallinn: Riigikogu 1922, äärenr 671.

²⁹ I Riigikogu 8. istungjärgu protokoll nr 157. Tallinn: Riigikogu 1922, äärenr 706.

Vabariigi kodanikele, kes elasid Eestis või välismaal. Jaan Tõnissoni³⁰ sõnul tugines abieluseadus 1922. aastal Taanis vastu võetud abieluseadusele.³¹

Abieluseaduses sisaldus abielurikkumine kui esimene lahutuse alus §-s 21: „Kui üks abikaasadest on abielu rikkunud, siis on teisel abikaasal õigus abielu lahutamist nõuda. See õigus kustub kuue kuu jooksul, arvates sellest ajast, mil nõudjale abielu rikkumine teatavaks sai, igatahes aga viie aasta jooksul, arvates abielu rikkumise ajast. Abikaasal ei ole õigust lahutamist nõuda, kui see abielu rikkumine sündis tema nõusolekul ehk kui ta rikkujale andeks andis. Samadel põhjustel ja tähtaegadel võib lahutamist nõuda ka abikaasa, kes pärast abiellu astumist teada saab, et teine abikaasa on enne abiellu astumist, kuid pärast nende kihlust, olnud kellegi teisega sugulises ühenduses.“

Sõnastusest nähtuvalt oli lahutuse nõudmiseks oluline abielurikkumise fakt ning lahutuse nõudmisel ei saanud abielurikkumise toimumise järgselt liiga kaua oodata – lahutuse nõudega pidi kohtusse pöörduma kuue kuu jooksul pärast abielurikkumisest teadasaamist, maksimaalselt viie aasta jooksul alates abielurikkumise ajast. Märkimisväärne on ka, et truuduse lubadus abikaasale algas juba kihlumise hetkest. Õiguskirjanduses on selgitatud, et abielurikkumine oli nn absoluutne abielulahutuse põhjus ehk kohus pidi abielu lahutama, kui abielurikkumise fakt oli kindlaks tehtud, kaalutlusruumi selles osas kohtul polnud.³²

Abieluseaduse eelnõus ega sellega kaasnenud diskussioonides ei leidu selle sätete eeskujude kohta infot. Esmakordselt on sätete eeskujud mainitud tsiviilseadustiku 1926. aasta eelnõu juures. On äärmiselt tõenäoline, et sealsed eeskujud võeti ette ka abieluseaduse koostamisel, kuivõrd sätted on lahutuse aluste olemuselt äärmiselt sarnased või koguni identsed. Tsiviilseadustiku 1926. aasta eelnõus on § 335 ehk abielurikkumist abielu lahutuse alusena käsitleva sätte puhul nimetatud eeskujudena Šveitsi (Helveetsia) ZGB § 137, Saksamaa BGB § 1565 ja luteriusu kirikuseaduste §-d 370–373.

³⁰ Jaan Tõnisson (22. detsember 1868 Viljandi vald, Viljandimaa - ?, tõenäoliselt 02.07.1941 Tallinn) oli ajakirjanik (mh Postimehe omanik ja peatoimetaja), riigi- ja ühiskonnategelane (mh peaminister, Asutava Kogu ning I-VI Riigikogu liige) ning advokaat. Oma ühiskondlikus tegevuses seisis kõlbluse eest, avaldas artikliteseeria „Vaba armastus”, mille tõttu süüdistati teda ja Postimeest tagurlikkuses. Oli Eesti rahvusluse ideoloogia loojaid ja selle mõõduka suuna juht. Vt lähemalt Viljamaa, P., lk 271-272.

³¹ I Riigikogu 8. istungjärgu protokoll nr 145. Tallinn: Riigikogu 1922, äärenr 108.

³² Ein, E. Kolm Riigikohtu otsust abielulahutuse asjades. – Õigus 1936/5, lk 236.

Abielurikkumine oli ka ZGB-s järjekorras esimene alus abielu lahutamiseks. ZGB § 137 nägi samuti ette, et üks abikaasa võis nõuda lahutust, kui teine oli toime pannud abielurikkumise. Ka ajalised raamid, mille jooksul kaotati õigus nõuda lahutust, olid samad, mis abieluseaduse §-s 21 (s.o kuus kuud ja viis aastat). ZGB-gi kohaselt kaotas abikaasa õiguse lahutust nõuda, kui ta oli rikkumise toimepanemiseks andnud nõusoleku või andestanud. Kihluse ajal abielu rikkumise toimepanemist puudutav regulatsioon ZGB-s puudus. Seega oli ZGB § 137 abieluseaduse §-ga 21 valdavas osas äärmiselt sarnane, ainsa erinevusena ei käsitletud ZGB olukorda, kui truudust murti kihluse ajal ja enne abielu.

Ka BGB-s oli abielurikkumine kõige esimene alus abielu lahutamiseks. Vastav alus oli sätestatud BGB §-s 1565, mille kohaselt võis abikaasa lahutust nõuda, kui teine oli süüdi abielurikkumises või pannud toime teatud liiki kuriteo (sõlminud uue abielu enne eelmise lõppemist või kui meessoost abikaasa oli toime pannud sugulise akti teise meessoost isikuga või kumbki abikaasa loomaga). Selguse huvides rõhutab autor, et abielurikkumine ja kuriteo toimepanemine olid ühes sättes sisaldunud alternatiivsed alused, mitte kumulatiivsed. BGB nägi ette ka, et õigus lahutust nõuda puudus, kui abikaasa oli abielurikkumisega või kuriteoga nõus või oli asjas kaasosaline. § 1570 kohaselt võttis andestamine õiguse §-des 1565-1568 toodud alustel abielulahutust nõuda. BGB § 1571 nägi ette, et §-des 1565–1568 toodud juhtudel tuli lahutushagi esitada kuue kuu jooksul alates päevast, mil abikaasa sai teada lahutuse põhjusest, kõige hiljem aga kümne aasta jooksul lahutuse põhjuse esinemisest. Seega oli BGB § 1565 abieluseaduse §-ga 21 sarnane osas, mis taunis abielurikkumist sedavõrd, et võimaldas sellel alusel lahutust nõuda. Ka tähtajad lahutuse nõudmise jaoks olid osaliselt samad, s.o kuus kuud lahutuse aluse esinemise teadaaamisest, ent hiliseim tähtaeg lahutuse nõudmiseks oli abieluseaduses poole lühem kui BGB-s (vastavalt viis aastat kümne asemel). Nii BGB-s kui ka abieluseaduses võttis andestamine või abielurikkumisega nõustumine õiguse abielu lahutamist nõuda. Samas ei reguleerinud BGB olukorda, kui truudust murti kihluse ajal.

Eeskujuna märgitud luteriusu kirikuseaduste § 370 oli samuti esimene seadustikus sisaldunud lahutuse alus. § 370 kohaselt lahutati abielu truuduse murdmise pärast lisaks otsestele tõenditele ka „suure kahtluse“ korral. Abielu rikkunud abikaasa ülestunnistust ei peetud piisavaks tõendiks, et abielu lahutada. Tõenäoliselt võis sellise regulatsiooni eesmärk olla, et lahutuse nõude saanud konsistorium saaks kindel olla, et lahutuse soov on tõesti kantud abielu rikkumise faktist, mitte

abikaasad ei ole põhjuseid fabritseerinud. § 371 sätestas täiendavalt, et kui asja arutamisel selgus, et hageja oli ka ise abielurikkumise toime pannud, jäeti tema lahutuse nõue rahuldamata, v.a kui ta tõendas, et vastaspool seda juba vähemalt aasta teadis ning sel ajal lahutust ei nõudnud. § 372 nägi ette, et abikaasa kaotas õiguse lahutust nõuda, kui ta teisele abielurikkumise andestas või temaga vabatahtlikult kooselu jätkas. § 373 aga nägi täiendavalt ette, et mehel on õigus abielu lahutamist nõuda, kui ta sai teada, et tema naine oli enne abiellumist teise mehega „lubamata ühenduses elanud.“ Sellisel juhul pidi aga hageja seda selgete tõenditega tõendama. Mees kaotas õiguse lahutust nõuda, kui enne hagi esitamist oli ta naisega lapse saanud või kui ta teadis naist „lubamata ühendusest“, ent jätkas temaga abielulisi suhteid. Samasugune õigus oli ka naisel, kui ta suutis tõendada, et mees oli pärast kihlust teise naisega „seadusevastalises ühenduses“ ja naine ei olnud sellest siiani teadlik.

Luteriusu kirikuseadusi võeti abielurikkumist käsitlevas osas eeskujuks kõige vähem – nimelt sisaldasid need oluliselt rohkem ettekirjutusi ja tõendamisreegleid kui abieluseadus, nt ei saanud ka pelgalt abikaasa väidete põhjal abielu lahutada. Samuti sisaldas see kirikust kaugemalseisvale vaatelejale ebaloogilist regulatsiooni, mille kohaselt ei võinud abikaasa abielurikkumisele tuginedes lahutust nõuda, kui ta ka ise oli sama teo toime pannud. Kui kaks abielus olevat isikut olid mõlemad olnud truudusetud, on abielulised suhted tõenäoliselt niivõrd häiritud, et ei saanud olla põhjendatud seda abielu sunniviisiliselt jätkata.³³ Samas oli abielu lahutamine kiriklikus traditsioonis äärmuslik meede, abielu oli taevas kokku pandud liit ning kui mõlemad pooled olid abielurikkumises süüdi, ei olnud abielus alles üht süütut poolt, kes enesekaitseks lahutust nõuda sai, mistõttu on arusaadav, miks ka pärast selliste sündmuste asetleidmist sunniti abielusid jätkama. Oluline on, et abielurikkumine abielu lahutuse alusena sisaldus siiski ka luteriusu kirikuseadustes. Aga just abieluseaduse § 21 eripära ehk see, et kihluse ajal teise isikuga sugulises ühenduses olemise tõttu said samuti abikaasad lahutust nõuda, oli alles jäetud seni kehtinud luteriusu kirikuseadustest. Erinevus nais- ja meespoole vahel seisnes neis aga selles, et mees sai lahutust nõuda, kui naine oli ka enne kihlust teise mehega „lubamatus ühenduses“ olnud, ent naine ei saanud mehele kihlusele eelnenud tegusid ette heita.

³³ Sellisel seisukohal on olnud ka prof. Igor Trjutrumov. Vt lähemalt: Trjutrumov, I. Perekond Tsiviilseadustiku eelnõu järgi. – Õigus 1936/1, lk 15.

Seega, kuigi mitmes aspektis olid kõik kolm eeskjuju sarnased, ei tähenda see, et neid kõiki oleks võrdsel määral eeskjujaks võetud. Sõnastuse poolest oli kõige sarnasem ZGB § 137, millest võeti üle ka tähtajad, mille jooksul lahutuse hagi võidi esitada ning lahutuse nõuet välistavad tingimused. BGB §-st 1565 võeti sätte sisu ja tähtaegu eeskjujaks vaid osaliselt. Luteriusu kirikuseaduste § 370-373 olid eeskjudest aga ainsad, mis käsitlesid truuduse murdmise taunitavust juba kihluse ajal. Eeltoodust peegeldub, et välismaa seadustikke võeti aluseks sõnastuse ja sätte põhisisu koostamisel, ent luteriusu kirikuseadustest võeti vähemalt truuduse murdmist kihlumise ajal puudutavas osas üle Eesti territooriumil valitsenud väärtushinnangud. Märkimisväärne on aga, et nii abieluseaduses kui ka eeskjujaks olnud seadustes oli abielurikkumine kõige esimene alus, mille esinemise korral võis lahutust nõuda. Eeltoodust võib järeldada, et abielurikkumist peeti niivõrd suureks patuks ning kõige olulisemaks abieluliste suhete lõhkujaks, mille järgselt ei olnud seniste perekondlike suhete jätkamine enam võimalik.

Kuigi õigeusu kirikuseadusi abielu lahutamise aluste väljatöötamisel aluseks ei võetud, nägi ka õigeusk abielurikkumise esimese lahutuse alusena ette. Õigeusu kirikuseaduste abielulahutamise seaduse peatüki punkti 5 kohaselt abielurikkumise või loomuvastaste kirgede täitmise puhul võis abielulahutust paluda see abikaasa, kes „abielu puhtust alal hoidis“. Punkt 6 täpsustas, et kui mõlemad abikaasad abielu rikkusid, võisid nad mõlemad ka lahutust nõuda. Punkt 7 sätestas nõudele ajalised raamid: abikaasa võis lahutust nõuda kolme aasta jooksul abielurikkumisest teada saamisest alates. Kui aga abielupühadust rikuti alaliselt, võis teine abikaasa nõuda lahutust igal ajal ka siis, kui viimasest rikkumisest oli möödas rohkem kui kolm aastat. Abielu ei lahutatud, kui abielurikkumisest või selle lõppemisest oli möödunud kümme aastat. Seaduse punkt 8 täpsustas aga, et abielurikkumist, mis võeti mõlema poole kokkuleppel ette abielu lahutamise aluse tekitamiseks, ei loetud lahutuse põhjuseks.

Seadusjõu saanud vabariigi valitsuse koostatud abieluseadus polnud aga sugugi ainus, mis Riigikogule esitati. Oma versiooni abieluseadusest koostas ka Eesti Naisliit, mis vastukaaluks vabariigi valitsuse koostatule esitati Riigikogule³⁴ kahe Riigikogu naisliikme Alma Ostra³⁵ ja

³⁴ I Riigikogu 8. istungjärgu protokoll nr 123. Tallinn: Riigikogu 1922, äärenr 236.

³⁵ Alma Ostra-Oinas (ka Anvelt-Ostra, 16. september 1886 Vastse-Kuuste, Tartumaa – 2. november 1960 Inta, Arhangelski oblast) oli tõenäoliselt EV esimese iseseisvusperioodi kõige mõjukam naispoliitik, olles nii Eesti Ajutise Maanõukogu, Asutava Kogu kui ka Riigikogu I-III koosseisu liige. Vt lähemalt nt: Viljamaa, P. Alma Ostra-Oinas. I Riigikogu liikmed, lk 176-178.

Emma Assoni³⁶ poolt. A. Ostra ja E. Assoni eelnõud ei lükatud täielikult kõrvale, vaid sellest võeti abieluseadusesse üle mõned üksikud normid (abielu lahutamise aluseid puudutavas osas on need käesolevas töös ka välja toodud). Abielurikkumine abielu lahutuse alusena sisaldus ka A. Ostra ja E. Assoni esitatud abieluseaduse eelnõus, täpsemalt selle §-s 37, mis nägi ette: „Abielu tuleb lahutada ühe abikaasa nõudel, kui teine abikaas on abielu rikkunud või muud kõlblusevastast teinud, mis abielu rikkumisega kõrvuti võib seada, kui mitte abikaas süüteos kaasa pole aidanud või sellega nõus olnud. Nõue tuleb sisse anda kuue kuu jooksul pärast seda, kui nõudja abikaas teost teada saanud ja kõige hiljem viie aasta jooksul pärast selle kordasaatmist.“³⁷ Seega on A. Ostra ja E. Asson võrdsustanud abielurikkumisega ka „muud kõlblusevastased“ teod, mida nägime ka BGB-s. Seda siiski abieluseadusesse üle ei võetud ning A. Ostra ja E. Assoni eelnõu abieluseaduse §-le 21 mõju ei avaldanud.

Abieluseaduse arutamisel Riigikogus põhjustas kõige enam arutelu asjaolu, kas abielurikkumisele tuginevalt abielu lahutamist lubav säte peaks sisaldama osa, mis käsitleb rikkujale andeksandmist ning kas kihlust saab ikkagi samastada juba sõlmitud abieluga. Rikkujale andestamisega ei olnud abieluseaduse II lugemisel nõus Riigikogu sotsiaaldemokraadist liige A. Ostra, kes leidis, et paragrahvist tuleks vastav osa eemaldada. A. Ostra hinnangul oli võimalik, et abikaasa andestas teisele vaid seetõttu, et rikkuja andis katteta lubaduse rikkumist enam mitte korrata. Samas viitavat ainuüksi kohtusse pöördumise fakt asjaolule, et abikaasa siiski ei olnud rikkujale andeks andnud. A. Ostra tõi probleemkohana välja ka sotsiaal-majandusliku aspekti: tööliste perekonnad, kus abikaasad olid tihti sunnitud elama ühes toas, seda ka kuni kohtuotsuse tegemiseni. Sellisel juhul võis tekkida segadus, kuidas teha vahet rahumeelsel läbisaamisel ja andeksandmisel. Kui abikaasad olid sunnitud elama ühes toas, pidid nad leidma võimaluse tülideta koos elada. Sellised rahumeelseid lahendusi saavat vastaspool kohtus kasutada aga tõendina, mis jätavad mulje, justkui hageja oleks rikkujale andeks andnud.³⁸ Aruandja Tõnis Kalbus³⁹ (Tööerakond) ei nõustunud

³⁶ Emma Asson (ka Peterson/Petersen, 13. juuli 1889 Vaabina, Võrumaa – 1. jaanuar 1965 Tallinn) oli haridustegelane ja poliitik, kes kuulus Eesti Sotsiaaldemokraatlikku Tööliste Parteisse ning oli Asutava Kogu ja Riigikogu I koosseisu liige. E. Asson aitas mh välja töötada Eesti põhiseadust, pühendades end eelkõige haridus- ja naisküsimumustele. Lisaks oli ta üks neist, kes koostasid Eesti esimesed ajalooõpikud. Vt lähemalt nt Viljamaa, P. I Riigikogu liikmed, lk 23-24.

³⁷ Eelnõu asub säilikus: Abieluseaduse, abieluasjade kohtupidamise korra ja abieluseaduse ning kohtupidamise korra maksmapanemise seaduste eelnõude materjalid. RA ERA.80.1.2198, pagineerimata.

³⁸ Abieluseaduse II lugemine. I Riigikogu 8. istungjärgu protokoll nr 151. Tallinn: Riigikogu 1922, äärenr 425-426.

³⁹ Tõnis Kalbus (4. detsember 1880 Tori vald, Pärnumaa – 20. märts 1942 Sosva laager, Sverdlovski oblast) oli advokaat, poliitik ning talupidaja, mh ka Rakvere linnavolikogu esimees ja Rakvere-Paide Rahukogu esimees. Oli Asutava Kogu ja I-V Riigikogu koosseisu liige, 1925–1928 kohtuminister (vaheajaga) ning 1928–1930 kohtu- ja siseminister. Vt lähemalt nt: Viljamaa, P. I Riigikogu liikmed, lk 93.

A. Ostra ettepanekuga, kuivõrd tema hinnangul oli andestamine oma olemuselt kokkulepe ning kui kokkulepe oli sõlmitud, ei võinud seda üks pool omal tahtel rikkuda. T. Kalbus selgitas, et kui abikaasa, kellele andeks anti, uuesti abielu rikkus, sai hageja uuesti abielu lahutamise nõudega kohtusse pöörduda.⁴⁰ Andeksandmist puudutava osa väljajätmine pandi seejärel ülejäänud paragrahvist eraldi hääletusele, kus see sai 22 poolt- ja 24 vastuhäält. Seega lükati A. Ostra ettepanek tagasi.

Kihluse ajal truuduse murdmise kohta tegi A. Ostra abieluseaduse II lugemisel Riigikogu üleüldises komisjonis (s.o komisjonis, mis töötas seaduseelnõu enne Riigikogu ette saatmist läbi) ettepaneku see osa seadusest välja jätta. Ettepaneku poolt polnud ükski komisjoni liige, mistõttu lükati see tagasi. Toimunud arutelu ei protokollitud, mistõttu ei ole täpsemaid kummagi poole kaalutlusi selles osas teada. Koosolekul, kus sätet arutati, osalesid lisaks A. Ostrale ka T. Kalbus, A. Palvadre, J. Bergman, M. Neps, T. Pedak ja V. Orras.⁴¹ Selgitused selle kohta, miks A. Ostra arvates pidanuks kihluse ajal truuduse murdmise lahutuse alusena abieluseadusest välja jätma, nähtuvad Riigikogus toimunud II lugemise ära kirjadest, kus A. Ostra üritas taas saavutada nimetatud osa seadusest väljajätmist. Nimelt selgitas A. Ostra, et abielule eelnenud sündmusi ei ole õiglane teisele poolele ette heita. Tihti juhtus, et üks abikaasadest kahtles pikalt enne teisega abiellu astumist. Kui teine pool seda teadis ja seda lahutuse alusena pärast ära kasutas, oli see esimese suhtes ülekohtune.⁴² Abieluseaduse seletuskirjas on selle kohta aga selgitatud, et kihlus oli oma olemuselt „abielu sõlmimise lubadus ja esimene truuduse tõotus“, mistõttu, kui üks pooltest pärast kihlust astus sugulisse ühendusse teise isikuga, kes ei olnud tema kihlatu, oli see samaväärne abielu rikkumisega ning õigustatud oli kaasa tuua seaduses abielule analoogilisi tagajärgi.⁴³ T. Kalbus selgitas seaduse II lugemisel, et arvesse pole võetud ühe abikaasa üldist eluviisi enne abiellumist, vaid just perioodi kihluse ja abiellu astumise vahel. T. Kalbus rõhutas, et kui isik oli kihlatud, olid tal ka kohustused teise poole vastu.⁴⁴ Seejärel pandi ka kihlust

⁴⁰ Abieluseaduse II lugemine. I Riigikogu 8. istungjärgu protokoll nr 151. Tallinn: Riigikogu 1922, äärenr 426.

⁴¹ Riigikogu üleüldise komisjoni protokoll nr 13, 22.05.1922. Asub säilikus: Üldkomisjoni koosolekute protokollide ära kirjad. RA ERA.80.1.2144, pagineerimata.

⁴² Abieluseaduse II lugemine. I Riigikogu 8. istungjärgu protokoll nr 151. Tallinn: Riigikogu 1922, äärenr 426.

⁴³ Abieluseaduse eelnõu. Tallinn: Riigikantselei 1922. RA ERA.31.3.556, lk 16.

⁴⁴ Abieluseaduse II lugemine. I Riigikogu 8. istungjärgu protokoll nr 151. Tallinn: Riigikogu 1922, äärenr 426.

puudutava osa väljajätmine eraldi hääletusele, ent sellele oli vastu enamus (hääli ära ei loetud). Abieluseaduse § 21 võeti II lugemisel muutmata kujul vastu.⁴⁵

A. Ostra üritas samadel põhjustel andeksandmise osa vaidlustada ka abieluseaduse III lugemisel, ent edutult. Kuivõrd aruandja T. Kalbus vastavat ettepanekut ei toetanud, pandi A. Ostra ettepanek koheselt ilma täiendava aruteluta hääletusele ning selle vastu oli enamus kohalolnutest. Seejärel võeti säte „nähtava enamusega“ vastu.⁴⁶

Õiguskirjandusest ei nähtu, et abielurikkumise andestamine või sellega nõusolek oleks praktilises elus probleeme tekitanud. Selgitusi on Riigikohus nimetatud paragrahvi osas andnud tõendamist puudutavates küsimustes. Näiteks selgitas Riigikohtu tsiviilkolleegium 1931. aasta kohtuotsuses nr 366, et otsesed tõendid abielurikkumise kohta olid harvad, mistõttu tuli otsus sageli langetada kaudsete tõendite pinnalt. Kaudseks, ent piisavaks tõendiks võis olla nt situatsioon, kus abielunaine viibis võõra mehega võõras korteris lukustatud ukse taga, ilma kõrvaliste isikuteta, ning abielunaine oli tunnistajatele varem avaldanud, et ta ei armastanud oma meest, vaid kedagi teist. Sellisel juhul võis abielurikkumist eeldada.⁴⁷ Riigikogus on tõendite osas rõhutanud ka, küll mitte abielurikkumist puudutavas asjas, vaid abikaasa julma kohtlemist käsitlevas kaasuses, et kuulujutud (st jutud, mida tunnistaja kuulis kolmandalt isikult) kohtus tõendiks ei sobinud.⁴⁸

Statistiliselt oli abielurikkumine abieluseaduse kehtivuse ajal keskmise sagedusega alus abielu lahutamiseks, moodustades perioodil 1923-1928 kokku 8,2% kõigist lahutustest, sealjuures 3,3% kõigist lahutustest olid põhjustatud meeste süül toime pandud abielurikkumisest ning 4,9% naiste. Enne abieluseaduse kehtima hakkamist perioodil 1921-1923 oli abielurikkumine abielu lahutamise alusena palju sagedasem, moodustades kokku 29,1% kõigi lahutuste põhjustest. Statistikud on abielurikkumise kui abielulahutuse aluse populaarsuse languse põhjust selgitanud asjaoluga, et enne 1923. aastat polnud võimalik abielusid lahutada poolte kokkuleppel, ent pärast sellise võimaluse tekkimist võisid pooled otsustada hoopis nimetatud lahutuse aluse kasuks, et mitte süüdistusega kohtusse pöörduda.⁴⁹ Autori hinnangul oli selline soov tõenäoliselt kantud asjaolust,

⁴⁵ *Ibid.*, äärenr 427.

⁴⁶ Abieluseaduse III lugemine. I Riigikogu 8. istungjärgu protokoll nr 157. Tallinn: Riigikogu 1922, äärenr 702.

⁴⁷ Peep, A. Abieluseadus riigikohtu tsiviilosakonna seletustega. Tallinn: Riigikohus 1937, lk 13.

⁴⁸ Joost, M. Perevägivald lahusel ja abielulahutuse alusena Riigikohtu tsiviilosakonna praktikas 1920-1930. Magistritöö. Juhendajad Hesi Siimets-Gross ja Katrin Kiirend-Pruuli. Tartu: Tartu Ülikool 2019, lk 52. Arvutivõrgus kättesaadav: https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/64610/joost_marit.pdf?sequence=1&isAllowed=y (17.04.2022).

⁴⁹ Reiman, H. Abielulahutused 1923-28, lk 284.

et lahutades abielu kokkuleppel ei pidanud kohtu ees avalikult enda abielu kurvemaid ja ebaõnnestunumaid detaile jagama.

1.1.2. Tsiivilseadustiku 1926. aasta eelnõu

Esimesed püüdlused noores Eestis tsiivilseadustikku luua tehti juba 1919. aastal, kui kohtuminister Jüri Jaakson esitas Asutavale Kogule kavandatava tsiivilseadustiku üldosa ja perekonnaõiguse eelnõud. Seadusena ei võetud neist vastu kumbagi. Samas tõstatas see arutelu, kas Eesti oma tsiivilseadustik peaks olema nullist loodud või tuleks üle võtta BES-i III köide.⁵⁰ Uue tsiivilseadustiku loomine tuli uuesti päevakorda 1920. aasta alguses, mil vastava komisjoni juhtimine tehti ülesandeks professor Igor Trjutrumovile⁵¹, kes ülesande ka vastu võttis.⁵² Kahjuks puuduvad andmed nimetatud komisjoni töö kohta.⁵³ Igal juhul aga 3. jaanuaril 1921 vabastati komisjon ülesannetest⁵⁴, kuna üks liige töötas enamlaste heaks.⁵⁵

Esimene tsiivilseadustiku eelnõu koostamise komisjon, mille töö viljad olid juba nähtavamad ja jõudsid ka laiemasse arutellu, moodustati Vabariigi Valitsuse 7. novembri 1923. aasta otsusega. Komisjoni kuulus 9 liiget – juristid, kohtunikud ja ainsa mittepraktikuna Tartu ülikooli õppejõud Jüri Uluots.⁵⁶

Komisjonile pandud ülesanne ei olnud kerge, vaid äärmiselt töö- ja eeldatavasti ka ajamahukas. Seetõttu kaaluti väljatöötamise lihtsustamiseks mõne kaasaegse välismaise seadustiku osalist või täielikku ülevõtmist. Ühe variandina kaaluti võtta Eesti tsiivilõigusliku korra loomise aluseks Saksa Bürgerliches Gesetzbuch (BGB), ent tegu oli tehniliselt keerulise seadustikuga ning ka

⁵⁰ Asutava Kogu 2. istungjärgu protokoll nr 3. Tallinn: Asutav Kogu 1919, äärenr 248-263.

⁵¹ Igor Matvejevits Trjutrumov (4. juuni 1855, Obtševo, Kirillovi maakond, Novgorodi kubermang – 29. märts 1943, Narva-Jõesuu) oli Vene õigusteadlane. Töötas kohtunikuna erinevates kohtuastmetes Vene kubermangudes. Oli perioodil 1920-1935 ka Tartu Ülikooli tsiivilõiguse õppejõud.

⁵² Ministri päevakäsk ning kirjavahetus kodifikatsiooniosakonna liikme Igor Tjutrumov'i määramise kohta tsiivilseaduse eelnõu väljatöötajaks koos abijõududega. – RA ERA.76.5.1, 1 2.

⁵³ Luts-Sootak, M jt. Estland: Estlands Zivilrechtskodifikation – ein fast geborenes Kind des Konservatismus, lk 289.

⁵⁴ Kohtuministri 03.01.1921 päevakäsk nr 1. Kirjavahetus Eesti tsiivilseaduse eelnõu väljatöötamise ning sama komisjoni isikulise koosseisu küsimuses 15.1.1920–3.3.1921, RA ERA.76.2.333, 1 55.

⁵⁵ Kaitsepolitsei ülema 06.12.1920 kiri Välisministeeriumi poliitilisele osakonnale. Kirjavahetus Eesti tsiivilseaduse eelnõu väljatöötamise ning sama komisjoni isikulise koosseisu küsimuses 15.1.1920–3.3.1921, RA ERA.76.2.333, 1 48.

⁵⁶ Kohtuministri ettepanek nr. 2585, 1.11.1923. Kirjavahetus tsiivilseadustiku eelnõu väljatöötamiseks vastava komisjoni moodustamise, komisjoni koosseisu ja selle liikmete tasumaksmise küsimuses 26.10.1923–11.03.1927, RA ERA.76.2.334, pagineerimata.

ajaloolised ja poliitilised põhjused ei lubanud just Saksa seadust eeskujuks võtta. Lakoonilisem Šveitsi Zivlgesetzbuch (ZGB) oli töötamiseks lihtsam, ent ka sellest ideest loobuti, kuna tegu oli Eesti juristidele tundmatu seadustikuga.⁵⁷ Protsessi lihtsustamiseks otsustati aluseks hoopiski võtta BES (3. köide), mis oli juristkonnale juba tuttav. Seadustikku ei plaanitud täielikult üle võtta, vaid ainult osas, mis vastas kaasaja nõuetele. Osas, mis komisjoni arvates oli iganenud, plaaniti tühimik täita kaasaegsete välismaiste normidega. Et uue seadustiku väljatöötamine ja vastuvõtmine läheks sujuvamalt, otsustati see vastu võtta ositi – eraldi üldosa, perekonnaõigus, pärimisõigus, asjaõigus ja lõpuks võlaõigus koos kaubandusõigusega.⁵⁸ Nagu sissejuhatuses mainitud, valmis eelnõu perekonnaõigust puudutav osa 1926. aasta esimesel poolel.⁵⁹

Abielurikkumine oli lahutuse alusena ette nähtud ka tsiviilseadustiku 1926. aasta eelnõu §-s 335, mis oli samuti esimene abielu lahutuse alus, mida eelnõu ette nägi. Sätte lõike 1 kohaselt: „Abikaasal on õigus abielu lahutust nõuda, kui teine abikaas on abielu rikkunud.“ Lõikes 2 oli märgitud: „See õigus kustub kuue kuu jooksul, arvates sellest ajast, mil nõudjale abielu rikkumine teatavaks sai, igatahes aga viie aasta jooksul, arvates abielu rikkumise ajast.“ Lõige 3 täiendas: „Abikaasal ei ole õigust abielu lahutust nõuda, kui abielu rikkumine teise abikaasa poolt sündis tema nõusolekul või kui ta rikkujale andeks andis.“ Sätte viimane lõige nägi ette: „Samadel alustel ja tähtaegadel võib abielu lahutust nõuda ka abikaasa, kes pärast abielusse astumist teada saab, et teine abikaasa on enne abielusse astumist, kuid pärast kihlust olnud sugulises ühenduses kellegi teise isikuga.“

Abieluseaduse § 21 ja tsiviilseadustiku 1926. a eelnõu § 335 olid seega sisult identsed, ent sõnastuses erines veidi muudatusi, mis siiski polnud niivõrd märkimisväärsed, vaid pigem tingitud eesti keele (sh õiguskeele) vahepealsetest arengutest, et tagada sätte parem loetavus. Suurima sõnastusliku erinevusena saab välja tuua, et tsiviilseadustiku 1926. a eelnõu kohaselt võttis abikaasa nõusolek või andestamine õiguse lahutust nõuda, ent abieluseaduses olid need tingimused

⁵⁷ Luts-Sootak, M. *The Private Law Codification as an Instrument for the Consolidation of a Nation from Inside: Estonia and Latvia between Two World Wars. – Modernisation, National Identity, and Legal Instrumentalism (Vol I: Private Law)*. Leiden/Boston: Brill Nijhoff 2019, lk 289.

⁵⁸ Gabrel, R. G. V. *Õigusteadlaste päev. Ülevaade tsiviilseadustiku kokkuseadmistööst. – Õigus 1926/3*, lk 66.

⁵⁹ *Sine auctore*. Hulk põhjanevat tööd. – *Postimees*. 23.06.1926, nr 165, lk 4.

eraldatud sõnaga „ehk“. Tegu pole siiski sisulise muudatusega, kuivõrd vanema aja kõnekeeles kasutati sõna „ehk“ ka tänapäevases sõna „või“ tähenduses.⁶⁰

Sätte eeskujudeks olid eelnõus märgitud abieluseaduse § 21, ZGB § 137, BGB § 1565 ning luteriusu kirikuseaduste § 370-373. Eeskujude sisu on lähemalt käsitletud eelmises, abieluseaduse kohta käivas alapeatükis.

Tsiviilseadustiku 1926. a eelnõuga koos ei antud välja seletuskirja, mistõttu pole täpselt teada, kas ja millised kaalutlused sätte väljatöötamisel aset leidsid. Samas võeti abieluseadus vastu 1922. aastal ning tsiviilseadustiku väljatöötamist alustati vaid aasta hiljem, mistõttu on tõenäoline, et niivõrd lühikese aja jooksul lihtsalt ei toimunudki ühiskondlikes väärtushinnangutes erilisi muutusi. Tsiviilseadustiku 1926. a eelnõu koostamise komisjoni protokollidest on tuvastatav, et vastav alus võeti vastu „parandatul“, ent protokollis ei ole täpsemalt välja toodud arutelusid ja muudatusi, mis läbi viidi, vaid ainult sätte lõpptulemus, mida näeme ka eelnõus. Protokollist nähtub, et koosolekul osalesid R. Gabrel, K. Gyldenstube, W. Pezold, J. Jaakson ja J. Reinhold, ent kes mida arvas või ütles selles toodud pole.⁶¹

1.1.3. Tsiviilseadustiku 1935. aasta eelnõu

Ka tsiviilseadustiku 1935. aasta eelnõu nägi lahutuse esimese alusena ette abielu rikkumise. Eelnõu § 247 sõnastus oli: „Abikaasal on õigus nõuda abielu lahutust, kui teine abikaasa on abielu rikkunud. See õigus kustub kuue kuu jooksul arvates sellest ajast, mil nõudjale abielurikkumine sai teatavaks, igatahes aga viie aasta jooksul arvates abielurikkumise ajast. Abikaasal ei ole õigust nõuda abielu lahutust, kui abielurikkumine teise abikaasa poolt toimus tema nõusolekul või kui ta rikkujale andeks andis.“

Võrreldes abieluseaduse ja 1926. aasta eelnõuga nähtub, et sätte kolm esimest lõiku jäid muutumatuks, ent eemaldati viimane lõik, mis nägi ette õiguse nõuda lahutust, kui üks abikaasa sai pärast abiellumist teada, et teine oli enne abielu, kuid pärast kihlust olnud vahekorras teise

⁶⁰ Eesti keele seletav sõnaraamat. Tallinn: Eesti keele sihtasutus 2009. Kättesaadav arvutivõrgus: https://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?O=ehk&fbclid=IwAR1HKdkNBL59ZjjUG1MikKSyAsyHHxEFA0Yam%20cOkfjmxBPqXjieuEITG_HY (19.02.2022).

⁶¹ Tsiviilkomisjoni koosolek nr 112 02.01.1926. Asub säilikus Tsiviilkomisjoni koosolekute protokollid. RA ERA.76.2.392, pagineerimata.

isikuga. Sisuliselt võeti sellega A. Ostra abieluseaduse II ja III lugemisel välja pakutud muudatusettepanek üle kümne aasta hiljem siiski vastu, kuigi põhjus võis pigem peituda selles, et kihlust ei peetud lihtrahva seas niivõrd oluliseks instituudiks ning kihlus ei olnud kunagi kohustuslik, vaid see võis eelneda abielule. Lisaks tekitas kihlus juristkonnas kahtlusi, mil määral võib selliseid moraalseid kohustusi teha juriidilisteks ning ühendada need sanktsiooniga.⁶² Vastupidiselt leiti ka, et tegu oli kaheldava väärtusega muudatusega, kuivõrd seksuaalsuhte keeld võõraga kihluse ajal oli kihluse instituudi üks tugevamaid alustalasid ning see oli ka juurdunud rahva kommetes ja tõekspidamistes.⁶³

Tsiviilseadustiku 1935. a eelnõu seletuskirjas on professor J. Uluots lahutuse aluste kohta selgitanud, et eelnõu koostamisel leiti, et abielu lahutuse põhjuste arv on liiga suur ja avar, mis mõjub abielu instituudile kahjustavalt ning seega tuleks lahutuse aluste arvu vähendada. Samas leidsid J. Uluotsa sõnul eelnõu väljatöötajad ka vastupidiselt, et seadusesse tuleks alles jätta juba olemasolevad lahutuse alused, kuivõrd need on juba kehtivas seaduses olemas ning puudub vajadus kehtiva korra oluliseks muutmiseks.⁶⁴ Eelnõu seletuskirjas konkreetselt § 247 kohta lähemaid selgitusi ei toodud ning ka kihlust puudutava osa eemaldamist ei kommenteeritud.

Tsiviilseadustiku 1935. a eelnõu § 247 ei saanud muud tagasisidet kui Eesti Naisliidu ja Eesti Akadeemiliste Naiste Ühingult, kes sätte heaks kiitsid.⁶⁵ Seega langes ära ka vaidlus andestamise olemuse ja tagajärgede üle. Seega saavutati 1935. aasta eelnõus vastava sätte osas Naisliidu ja Riigikogu meesliikmete vahel üksmeel, kusjuures peale jäi lahendus, mida naisaktivistist A. Ostra pooldas juba abieluseaduse eelnõu arutamisel.

Tsiviilseadustiku 1935. a eelnõus olid sätte eeskujuks märgitud abieluseaduse § 21, ZGB § 137, BGB § 1565 ning luteriusu kirikuseaduste § 370-373 ehk samad sätted, mis ka abieluseaduse ja tsiviilseadustiku 1926. a eelnõu puhul.

⁶² Mölder, A. Kihlus. – Õigus 1938/8, lk 337.

⁶³ Siim, A. Tsiviilseadustiku eelnõu abielu- ja lasteõiguse osad võrreldes kehtiva õigusega. – Maaomavalitsus 1940/7, lk 107. Kommentaar on esitatud reaktsioonina 1939. a eelnõule, ent kuivõrd vastav muudatus viidi sisse juba 1935. a eelnõus, on asjakohane sellele viidata selle eelnõu kontekstis.

⁶⁴ Uluots, J. Seletuskiri tsiviilseadustiku 1935. a eelnõu nelja esimese raamatu juurde. Tallinn: 1935. RA ERA.76.2.193, lk 46-47.

⁶⁵ Tsiviilseadustiku 1935.a. eelnõu arvustused ja täiendus- ning parandusettepanekud. Tallinn: 1935. RA ERA.76.2.194, lk 26.

1.1.4. Tsiviilseadustiku 1936., 1939. ja 1940. aastate eelnõud

Tsiviilseadustiku 1936. aasta eelnõus sisaldus abielu rikkumine abielu lahutuse alusena §-s 247 ning oli nii sisult kui ka pea täielikult sõnastuselt (ühes kohas oli sõnade järjekorda muudetud) identne 1935. aasta eelnõu §-ga 247, mistõttu ei ole seda siin põhjust pikemalt käsitleda. Ka sätte eeskujudena oli märgitud juba eelpool käsitletud abieluseaduse § 21, ZGB § 137, BGB § 1565 ning kirikuseaduste § 370-373.

Sätte kohta saatis kohtuministeriumile enda arvamuse Tartu Ülikooli tsiviilõiguse eriosa õppejõud Mart Nurk⁶⁶, kes leidis, et sõna „nõusolekul“ on liiga kitsas ning justkui eeldaks abikaasade omavahelist kokkulepet ühe abikaasa poolt abielu rikkumiseks. Selline kokkulepe oluks aga heade kommetega vastuolus ning ei peaks omama mingit tagajärge. M. Nurk pakkus välja, et abikaasa „nõusolekul“ võiks asendada sõnaga „teadmisel“.⁶⁷

Abielu rikkumine abielu lahutuse alusena sisaldus ka tsiviilseadustiku 1939. aasta eelnõu §-s 284. Sätte oli sisult identne, erines sõnastuslikke muudatusi (nt asendati sõna „nõuda“ sõnaga „hageda“), mis aga ei toonud kaasa muutusi sätte sisus. M. Nurga 1936. aasta eelnõu § 247 kohta esitatud arvamust sõna „nõusolekul“ asendamiseks sõnaga „teadmisel“ arvesse ei võetud ning tema soovitatud muudatust sisse ei viidud.

Tsiviilseadustiku 1940. aasta eelnõu § 284 nägi abielu rikkumise lahutuse alusena ette täpselt samas sõnastuses nagu 1939. aasta eelnõu. Vahepeal ei tehtud sättes mingeid muudatusi, ka mitte grammatilisi. 1940. aasta eelnõu kohta on perekonnaõiguse eelnõu aruandja Põhiseaduse Elluviimise Rahvarinde valimisliitu kuulunud Elmar-Aleksander Lehtmets⁶⁸ selgitanud, et perekonnaõiguse osas ei ole erilisi täiendusi tehtud ning 1940. a eelnõu koostajatel tuli asuda vaid üleüldisele seisukohale, kas perekonnaõiguses väljendatud põhimõtted on vastuvõetavad või mitte.

⁶⁶ Mart Nurk (18. juuli 18892 Kaubi vald, Pärnumaa – 5. november 1948, Hamburg) oli õigusteadlane, Tartu Ülikooli ja Balti Ülikooli (Hamburg) professor, töötanud ka vandeadvokaadina. Andis Tartu Ülikoolis tsiviilõiguse eriosa loenguid ning juhendas kaubandusõiguse seminare. Balti Ülikoolis jätkas kaubandusõiguse ja Rooma õiguse professorina.

⁶⁷ Tsiviilseadustiku 1936. aasta eelnõu arvustusi ja täiendus- ning parandusettepanekuid. Tallinn: 1937, lk 6. Asub säilikus „Tsiviilseadustiku 1936. a eelnõu arvamusel ja täiendused ning parandusettepanekud. Kirjavahetus ning asutuste ja isikute märgukirjad uue tsiviilseadustiku redigeerimise küsimuses.“ RA ERA.76.2.337.

⁶⁸ Elmar-Aleksander Lehtmets (14. detsember 1901 Paasvere vald, Virumaa – 17. juuli 1942, Sosva laager, Sverdlovski oblast) oli vandeadvokaat, poliitik ja ajakirjanik, olles mh perioodil 1925-1940 ajalehe „Virumaa Teataja“ peatoimetaja. Kuulus Riigivolikogu I koosseisu.

Ka Lehtmets viitas, et perekonnaõiguse normid põhinevad BES-l ja hiljem vastu võetud eriseadustel, sh abieluseadusel.⁶⁹

Seega lõppesid suuremad ideelised arutelud sätte ümber juba 1935. aasta eelnõu juures, kuivõrd pärast seda esitas oma arvamuse vaid M. Nurk, mis ei olnud aga kantud maailmavaatelistest erinevustest, vaid pigem M. Nurga õigusteaduslikust taustast.

Eeltoodu pinnalt saab asuda järeldusele, et abielurikkumine oli kogu uuritava perioodi vältel kaalukas põhjus abielu lahutamiseks. Suurim muudatus viidi sättesse sisse 1935. aasta eelnõuga, mille tulemusena eemaldati sellest osa, mis nägi ette, et ka kihluse ajal truuduse murdmine võib hiljem kaasa tuua abielulahutuse. Selline muudatus on kahtlemata liberaalne, kuivõrd selliselt piirab riik vähem inimeste vabadust käituda enesele soovitud viisil ning sekkub vähem inimeste eraellu. Kui 1940. aastal oleks tsiviilseadustiku eelnõu vastu võetud, oleks abielurikkumist abielu lahutuse alusena käsitlevas osas olnud tegu liberaalse muudatusega Eesti abieluõiguses.

Abielurikkumine lahutuse alusena ei tekitanud eriti arutelusid, peamine vaidlus peeti ära juba abieluseaduse vastuvõtmisel A. Ostra ja T. Kalbuse vahel, kes hindasid kihluse olemust ning abielurikkumise andestamise tähendust erinevalt. T. Kalbuse vaade kihluse osas oli märgatavalt konservatiivsem, kuivõrd nõudis pooltelt truudust juba enne abielu, andes sellega seaduse rakendajatele täiendava võimaluse reguleerida inimestevahelisi suhteid, mis peaksid olema kantud vabast tahtest. Samuti nägi T. Kalbus abielurikkumise andestamist ja sellega kaasnedavate võivate ebamugavuste tagajärge märksa kitsamalt ning ta ei arvestanud sealjuures erinevate sotsiaalsete ja inimlike aspektidega. Samuti joonistub käesolevast peatükist välja, et naissaadikute seisukohta kihluse ajal truuduse murdmise osas ei võetud arvesse ei abieluseaduse ega tsiviilseadustiku 1926. aasta eelnõu koostamisel, ent alates 1935. aastast see muutus. Pärast 1935. aastat ei erinenud naisorganisatsioonide seisukoht tsiviilseadustiku koostajate üldisest arvamusest selles küsimuses enam. Küll aga ei saa väita, et tegu oleks olnud muudatusega, mis viidi sisse tänu naisorganisatsioonide tegevusele, vaid on võimalik, et muudatus sündis ühiskonna väärtushinnangutes toimunud muutustest.

⁶⁹ Riigivolikogu tsiviilseadustiku erikomisjoni 3. koosolek 10. jaanuaril 1940. Asub säilikus Tsiviilseadustiku erikomisjoni protokollid (1939-1940). RA ERA.84.1.1043, 1 19-20.

1.2. Järglaste mittesaamine kui lahutuse alus

1.2.1. Abieluseadus

Abieluseaduse § 25 kohaselt oli põhjus lahutuse nõudmiseks asjaolu, kui abielust ei sündinud järglasi: „Abikaasa võib lahutust nõuda: 1) kui teine abikaasa tahtlikult, vastu nõudja tahtmist, takistab sigitamist; 2) kui teine abikaasa, mitte rauganõtruse tõttu, vaid muil põhjustel, on täiesti suguvõimetu või sigitusvõimetu.“

Sõnastusest nähtuvalt eristasid sätte punktid 1 ja 2 olukordi, kus üks abikaasa oli küll võimeline järglasi saama, ent keeldus seda tegemast ning kus abikaasa ei olnud (tervislikel põhjustel, v.a vanadus) võimeline sugu jätkama. Abieluseaduse § 25 p 1 eeldas abikaasa tahtlust järglaste saamise takistamisel, kusjuures Riigikohtu praktika kohaselt loeti takistamiseks lisaks „vastavate vahendite või võtete tarvitamis[ele] sugulisel kokkuelamisel“ ka pidevat hoidumist seksuaalvahekorra-⁷⁰ Paragrahvi 25 punkt 2 andis abikaasale õiguse nõuda lahutust ka juhul, kui abikaasa oli suguvõimetu või viljatu, st viljatu abikaasa tahe lapsi saada või mitte ei omanud tähtsust. Õiguskirjanduses on selgitatud sugu- ja sigitusvõimetus erinevust selliselt, et sigitusvõimetu abikaasa on võimeline suguliseks ühenduseks, ent sellele ei järgne rasestumist. Suguvõimetu abikaasa aga pole üldse võimeline suguliseks ühenduseks.⁷¹ Kohtupraktika kohaselt polnud vahet, kas abikaasa suguvõimetus baseerus tema kehalistel või hingelistel omadustel.⁷² Kokkuvõtvalt oli lahutamise alus olemas, kui abikaasa täielik sugu- või sigitamisevõimetus oli kindlaks tehtud, sealjuures ei omanud tähtsust, mis põhjusel see tekkis (v.a vanadus) ning millal või kelle süü läbi.

Sätte eeskujuks on tsiviilseadustiku 1926. aasta eelnõu kohaselt olnud luteriusu kirikuseaduste § 377. BGB-le ja ZGB-le vastava aluse juures viidatud ei ole. Ka autor viidatud seadustikest sarnast alust ei leidnud.

Luteriusu kirikuseaduste § 377 nägi ette, et abielu lahutati ühe abikaasa nõudel, kui esinesid takistused abielu põhieesmärgi – järeltulijate saamise – täitmisel. Seejärel nägi sätte spetsiifilisemalt ette, et abikaasal oli õigus nõuda lahutust, kui teine abikaasa keeldus, vaatamata

⁷⁰ Peep, A. Abieluseadus riigikohtu tsiviilosakonna seletustega, lk 20.

⁷¹ Talts, K. Abielulahutus: seadusi ja seletusi abielulahutamiseks ühes perekonnaseisuseadusega ja väljavõtetega kriminaalseadustikust. Tallinn: Autori kirjastus 1934, lk 22.

⁷² Peep, A. Abieluseadus riigikohtu tsiviilosakonna seletustega, lk 21.

kirikuõpetaja ja konsistooriumi manitsustele, ühe aasta jooksul abielulisi kohustusi täitmast, omamata selleks mõjuvat põhjust. Teise variandina võis kirikuseaduste § 377 alusel lahutust nõuda, kui üks abikaasadest oli „suguliseks kokkuelamiseks“ täiesti võimetu ning seda mitte oma ea, vaid muude asjaolude tõttu, ja selline võimetus eksisteeris juba enne abiellumist või tekkis ka pärast seda, aga oli põhjustatud suguvõimetu abikaasa enda süü läbi. Säte nägi täpsustavalt ette ka ajalised raamid – eeltoodud alustel oli õigus nõuda lahutust kolm aastat pärast abikaasa suguvõimetus avastamist. Tõenäoliselt anti sellega abikaasadele täiendav ajaline raam, et abikaasa võimetus lapsi saada oleks kindel. Seda eesmärgiga, et abielu jääks püsima.

Kirikuseadustest võeti seega üle mõlemad olukorrad, mil abikaasa lahutust võis nõuda, s.o tahtlik järglaste saamise takistamine ning võimetus järglasi eostada tervislikel põhjustel, v.a vanaduse tõttu. Abieluseadus ei võtnud kirikuseadustest siiski üle võimalust, et kirik saaks manitseda üht abikaasat sugu jätkama. See on selgitatav kiriku ja riigi lahutamise, ent kiriku asemele ei nähtud ette ka muud instantsi (nt kohut), kes saaks sellisel viisil perekondlikesse suhetesse sekkuda. Eeltoodu on märk abieluseaduse liberaalsemast suunast võrreldes kirikuseadustega, mis jättis ka isikutele suurema individuaalse otsustusvabaduse.

Ka õigeusu kirikuseaduste abielulahutamise seaduse peatüki punkt 9 nägi ette, et kehaline puudus „abielunõuete täitmiseks“ võis olla lahutuse põhjuseks ainult siis, kui puudus esines juba enne abiellumist ja kui see ei olnud põhjustatud vanadusest. Punkt 10 täpsustas, et abielulahutust võis kehalise puuduse tõttu nõuda vaid kahe aasta jooksul pärast abiellumist. Tähtaeg ei kohaldunud juhtudel, kui abikaasa kehaline puudus oli „vastuvaidlemata õige“. Punkt 11 nägi täiendavalt ette, et abielu võidi lahutada ka siis, kui abikaasa kehaline puudus oli pärast abiellumist abielulistest kohustustest pääsemiseks tahtlikult tekitatud või tekitada lastud.

Põhjust, miks järglaste saamise võimetus lahutuse alusena eksisteeris, ilmestab hästi Riigikogu rahvaerakondlasest liikme J. Tõnissoni sõnavõtt abieluseaduse I lugemisel, mille kohaselt „seisab [abielu] tõutervise ja soo edasikandmise teenistuses“.⁷³ Tõutervise eest hoolitsemine oli tollal eugeenikaliikumise tõttu populaarne ka inimestega seoses.⁷⁴ Seega võib eeltoodust välja lugeda,

⁷³ Abieluseaduse I lugemine. I Riigikogu 8. istungjärgu protokoll nr 145. Tallinn: Riigikogu 1922, äärenr 111.

⁷⁴ Eugeenilise liikumise eesmärgiks oli parandada inimeste „tõutervist“, et inimkonda viiks edasi vaid tugeva tervise ja kehaliste puudusteta inividid, sealjuures hoides üleval rahvaarvu kasvu. Eugeenikute arvates looduslik valik inimeste puhul ei toiminud – moraal, religioon jm just soodustasid haigete ja alaväärsete ellujäämist. Vt lähemalt nt: Kalling, K. Karskustöö sünnitab eugeenikaliikumise. – Mäetagused 2007, nr 36, lk 60.

et järglaste saamine oli paarisuhte (sh abielu) üks tähtsamaid eesmärke. Kui üks abikaasadest ei olnud selleks võimeline või seda ei soovinud, kaotas abielu ka mõtte ning teisel poolel oli õigus edasi liikuda, et abielu eesmärki kellegi teisega siiski täita.

Kuigi E. Assoni ja A. Ostra esitatud abieluseaduse eelnõus järglaste saamise takistamist või selle võimetust lahutuse alusena ette ei nähtud, ei tekitanud säte ka abieluseaduse II lugemisel ei Riigikogu üleüldises komisjonis ega Riigikogus arutelusid ning see võeti muutmata kujul vastu.⁷⁵ Võimalik, et kuivõrd värskelt iseseisvunud Eestis oldi rahva kestlikkuse pärast murelikud, oli rahvas (sh Riigikogu liikmed) üksmeelselt nõus, et rahva püsijäämine on oluline, et seda on võimalik saavutada vaid järglaste saamisega ning et järglaste saamine oli tõepoolest abielu põhieesmärk, mistõttu peeti sellist lahutuse alust iseenesestmõistetavaks.

Statistiliselt oli sugu- või sigitamisevõimetus abieluseaduse kehtivuse ajal kõige vähem kasutatud alus abielu lahutamiseks, moodustades perioodil 1923-1928 kokku 0,6% kõigist lahutustest, sealjuures 0,1% kõigist lahutustest olid põhjustatud meestel tekkinud sugu- või sigitusvõimetest ning 0,5% naiste.⁷⁶ Ka siinkohal on võimalik, et kui üks abikaasa oli sugu- või sigitusvõimetu ning abielu sooviti selle tõttu lahutada, esitati lahutushagi hoopis abieluseaduse § 30 alusel, mis võimaldas abielu lahutamist poolte kokkuleppel. Selliselt ei tulnud kohtu ees abikaasade sigitusprobleeme analüüsida.

1.2.2. Tsiiviilseadustiku 1926. aasta eelnõu

Järglaste mittesaamist puudutav lahutuse alus leidis ka tsiiviilseadustiku 1926. a eelnõus. Eelnõu § 341 nägi ette: „Abikaasa võib lahutust nõuda; 1) kui teine abikaasa meelega vastu nõudja tahtmist takistab sigitamist või lapse sünnitamist; 2) kui teine abikaasa mitte vanaduse tõttu, vaid muudel põhjustel on täitsa sugu- või sigitusvõimetu ja see võimetus on tekkinud enne abielusse astumist või ka pärast seda, kuid viimasel juhtumusel oma süü läbi.“

Tsiiviilseadustiku 1926. a eelnõu § 341 punkt 1 ja abieluseaduse § 25 punkt 1 erinesid seega selle poolest, et lahutuse alusena oli 1926. a eelnõus täiendavalt ette nähtud lapse sünnitamise

⁷⁵ Abieluseaduse II lugemine. I Riigikogu 8. istungjärgu protokoll nr 151. Tallinn: Riigikogu 1922, äärenr 428. Riigikogu üleüldise komisjoni protokoll nr 13, 22.05.1922. Asub säilikus: Üldkomisjoni koosolekute protokollide ärakirjad. RA ERA.80.1.2144, pagineerimata.

⁷⁶ Reiman, H. Abielulahutused 1923-28, lk 284.

takistamine. Seletuskirja puudumise tõttu ei ole teada, mida eelnõu koostajad täpselt lapse sünnitamise takistamise all mõtlesid, ent käesoleva töö autor peab võimalikuks, et see tähendas olukorda, mil naine oli rasestunud, ent abikaasa ei soovinud selle lapse ilmaletulekut, võttes selleks kasutusele või suunaks naist võtma kasutusele vastavaid meetmeid ehk tegema aborti. Samuti oli sõna „tahtlikult“ asendatud sõnaga „meelega“. Pole teada, kas muudatus oli põhjustatud keele arengust⁷⁷ või oli nendel kahel sõnal tõepoolest vahe sees, kus „meelega“ tähendas tänapäeva karistusseadustiku mõttes kavatsust ning „tahtlikult“ otsest või kaudset tahtlust. Sellisel juhul oleks regulatsioon muutunud võrreldes abieluseadusega sigitamist takistava isiku suhtes kaitsvamaks, kuivõrd kavatsust on ja oli raskem tõendada kui otsest või kaudset tahtlust. Võrreldes abieluseaduse § 25 punktiga 2 nägi 1926. a eelnõu § 341 punkt 2 ette täiendused, millal ja mis põhjustel sugu- või sigimisvõimetus pidi olema tekkinud, et õigus lahutust nõuda tekiks. Tsiiviilseadustiku 1926. aasta eelnõu kaitseb seega võrreldes abieluseadusega suguvõimetus abikaasat rohkem, kuivõrd näeb ette rohkem tingimusi, mil laste saamise võimatuse tõttu lahutust nõuda võib.

Sätte eeskujuks olid eelnõu kohaselt luteriusu kirikuseaduste § 377 ja abieluseaduse § 25 ehk § 341 eeskujude seas ühtki uut ja seni käsitlemata alust ei esinenud.

1.2.3. Tsiiviilseadustiku 1935. aasta eelnõu

Järglaste mittesaamine lahutuse alus sisaldus ka tsiiviilseadustiku 1935. a eelnõus, mille § 253 oli sõnastatud nii: „Abikaasa võib nõuda lahutust: 1) kui teine abikaasa meelega vastu nõudja tahtmist takistab sigitamist või lapsesünnitamist; 2) kui teine abikaasa mitte vanaduse tõttu, vaid muudel põhjustel on täitsa suguuhtimis- või sigitusvõimetu ja see võimetus on tekkinud enne abiellu astumist.“

⁷⁷ Vt lähemalt sel ajal Eesti õiguskeeles toimunud muudatuste kohta Ristikivi, M. Latin terms in the Estonian legal language: form, meaning and influences. Doktoritöö. Juhendajad Marju Luts-Sootak ja Anne Lill. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2009. Arvutivõrgus kättesaadav: https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/14535/ristikivi_merike.pdf?sequence=1&isAllowed=y (26.04.2022).

Eeltoodust nähtub, et võrreldes 1926. aasta eelnõuga on 1935. a eelnõust eemaldatud osa, mis võimaldas teisel abikaasal nõuda lahutust, kui abikaasa võimetus saada järglasi oli tekkinud pärast abielu sõlmimist, sh ka abikaasa enda süül. Muus osas jäi säte ka sõnastuselt muutmatuks.

Kuigi 1935. a eelnõuga anti välja ka seletuskiri, pole selles konkreetselt §-l 253 peatunud. Sätte eeskujuks olid taas luteriusu kirikuseaduste § 377 ning abieluseaduse § 25 ehk ka 1935. a eelnõus selles osas üllatusi ei esinenud.

A. Siim selgitas, et Riigikohus oli ka enne vastavat muudatust (nt 1935. aasta otsuses nr 273 K) kehtiva abieluseaduse § 25 punkti 2 tõlgendatud kitsendavalt selliselt, et sugu- või sigitusvõimetus all tuli mõista olukorda, mis oli tekkinud enne abiellumist, kuivõrd see oli kooskõlas normi eeskujuks olnud luteriusu kirikuseaduste § 377 punktiga 3 ja vastupidisele seisukohale asumine tähendanuks nende moraalsete aluste eitamist, millele abielu instituut rajatud oli.⁷⁸ Õiguskirjanduses aga sellist Riigikohtu lähenemist kritiseeriti, kuivõrd abieluseaduse § 25 punkt 2 oli üks selgemaid seaduse sätteid ning iga katse kitsendada või laiendada selle sätte rakendusulatust polnud seaduse mõttega kooskõlas.⁷⁹ Seega viidi säte 1935. aastal kooskõlla senise Riigikohtu praktikaga.

Eelnõu sai tagasisidet § 253 kohta vaid Akadeemiliste Naiste Ühingult ja nimelt, et sättes ei ole tarvilik mingeid muudatusi teha. Seega ei tekitanud säte poliitikute vahel vaidlust ning ei tekkinud diskussioone selle kohta, millal sugu- ja sigitamisevõimetus pidi olema tekkinud.

1.2.4. Tsiviilseadustiku 1936., 1939. ja 1940. aastate eelnõud

Tsiviilseadustiku 1936. a eelnõus sisaldus järglaste mittesaamisega seotud lahutuse alus §-s 253 ning see oli sisult sama, mis ka 1935. aasta eelnõus. Esines väiksemaid sõnastuslikke muutusi, nt sõna „nõudja“ asendati sõnaga „hageja“ ja „abiellu astumine“ lühendati sõnaks „abiellumine“. Sisulised need muudatused siiski polnud.

⁷⁸Siim, A. Tsiviilseadustiku eelnõu abielu- ja lasteõiguse osad võrreldes kehtiva õigusega. – Maaomavalitsus 1940/7, lk 107. Kommentaar on esitatud reaktsioonina 1939. a eelnõule, ent kuivõrd vastav muudatus viidi sisse juba 1935. a eelnõus, on asjakohane sellele viidata selle eelnõu kontekstis.

⁷⁹Ein, E. Kolm Riigikohtu otsust abielulahutuse asjades. – Õigus 1936/5, lk 246.

Sätte eeskujudena olid märgitud samad sätted, mis ka eelmistes eelnõudes – abieluseaduse § 25 ning luteriusu kirikuseaduste § 377.

Tsiviilseadustiku 1939. a eelnõu § 290 ja 1940. a eelnõu § 290 olid nii sisult kui ka sõnastuselt identsed tsiviilseadustiku 1936. a eelnõu §-ga 253.

1940. aasta eelnõu kohta kokku pandud riigivolikogu tsiviilseadustiku erikomisjonis tõi parteitu vaikiva ajastu peaideoloog Kaarel Eenpalu⁸⁰ välja, et talle on vastuvõtmatu § 290 punktis 2 toodud seisukoht, et abielu lahutust võib hageda ainult enne abiellu astumist tekkinud sugu- või sigitusvõimetuse tõttu. K. Eenpalu leidis, et otstarbekas oleks seda normi lahendada ka olukorrale, mis on tekkinud abielu kestel. Nimelt peaks tegeliku elu seisukohalt olema abielu lahutamiseks piisav põhjus, kui abielu ei vasta „kõrgele ülesandele“ ja abielus lapsi pole. K. Eenpalu tegi ettepaneku sätte lõpust vastav osa kustutada. Aruandja E. Lehtmetsa palvel jäeti § 290 esialgu lahtiseks⁸¹, ent selle järgmisel lugemisel teatas Lehtmetsaga samasse Põhiseaduse Elluviimise Rahvarinde valimisnimekirja kuulunud üldaruandja Jaan Kokk⁸², et § 290 kohta „ei osutunud võimalikuks koostada uut redaktsiooni“, sest eelnõu seisukohad leiti olevat küllaldaselt vastuvõetavad. § 290 võetigi vastu muutmata kujul.⁸³

Seega ei toonud 1936., 1939. ja 1940. a eelnõud sättesse täiendavaid muudatusi ning sätte oleks võetud vastu samal kujul kui see oli 1935. aastal. Võrreldes abieluseadusega läbis sätte siiski mitu muudatust. Esmalt lisati juba 1926. aastal sätte 1. punkti olukord, et abikaasa võib lahutust nõuda, kui teine takistab tahtlikult lapse sünnitamist. Samuti lisati 1926. aastal eelnõusse tingimus, et abikaasa võimetus saada lapsi pidi olema tekkinud enne abielu sõlmimist või pärast seda tema

⁸⁰ Kaarel Eenpalu (sünd. Karl-August Einbund, 28. mai 1888, Vesneri vald, Tartumaa – 27. jaanuar 1942, Vjatka, Kirovi oblast) oli õigusteadlase haridusega Eesti riigitegelane ja talupidaja. Kuulus Asutavasse Kogusse ja pidas mitmes Riigikogu koosseisus Riigikogu esimehe ametit (esimese iseseisvusperioodi ajal kõige kauem selles ametis püsinud Eesti poliitik), lisaks ka Eesti politsei looja. Poliitilist karjääri alustas Eesti Rahvaerakonna nimekirjas, 1923 läks üle Põllumeeste Kogudesse, kust lahkus 1932. aastal ja tegutses edasi parteitu iseseisva poliitikuna. 1938. aastal enda presidendiks asumise järel nimetas K. Päts K. Eenpalu peaministriks. Eenpalu sulest pärineb „juhitava demokraatia“ kontseptsioon, tema hinnangul oli esiplaanil rahvas kui tervik ning terviku heaolu nimel tuli üksikisikute vabadusi piirata. Vt lähemalt Viljamaa, P. I Riigikogu liikmed, lk 49-50 ja Kenkmann, P. "Universaalne valitsemisvahend": kaitseisukord Eesti Vabariigis aastatel 1938-1940. Tuna. Ajalookultuuri ajakiri 2018/1.

⁸¹ Riigivolikogu tsiviilseadustiku erikomisjoni 14. koosolek 6. veebruaril 1940. Asub säilikus Tsiviilseadustiku erikomisjoni protokollid (1939-1940). RA ERA.84.1.1043, leht 91-91 pöördel.

⁸² Jaan Kokk (20. detsember 1903, Mõniste vald, Võrumaa – 10. aprill 1942, Sosva laager, Sverdlovski oblast) oli Eesti advokaat ja poliitik, I Riigivolikogu liige.

⁸³ Riigivolikogu tsiviilseadustiku erikomisjoni 29. koosolek 6. märtsil 1940. Asub säilikus Tsiviilseadustiku erikomisjoni protokollid (1939-1940). RA ERA.84.1.1043, leht 181-181 pöördel.

enda süül. Pärast abielu sõlmimist tekkinud sugu- või sigitusvõimetust puudutav lahutuse alus siiski eemaldati sättest 1935. aastal. Eeltoodust järeldub, et abikaasa tahtlust laste saamise takistamisel peeti tervel vaadeldaval perioodil piisavaks põhjuseks, et abielu lahutada. Seega peeti järglaste saamist tervel perioodil abielu tähtsaks ülesandeks, mida üks abikaasadest ei võinud enda soovil takistada. Tervislike põhjuste osas oldi aga haige abikaasa suhtes kaitsvamad, kuivõrd pärast abielu sõlmimist tekkinud sugu- või sigitusvõimetust enam õigust nõuda abielu lahutamist kaasa ei toonud. Seega ohverdati abielu põhieesmärgi täitmine abikaasa kaitse nimel. Märkimisväärne on, et kuigi K. Eenpalu oli vaikiva ajastu üks tähtsamatest liidritest, ei peetud tema seisukohta siiski vähemalt lahutuse aluste puhul nii määravaks, et seda oleks vastuvaidlematult tulnud järgida.

Hilisemates eelnõudes pole sätete allikaid märgitud, ent kuivõrd järglaste mittesaamine lahutuse alusena jäi samaks, mis varem – abieluseaduse ning 1926., 1935. ja 1936. a eelnõu puhul – võib eeldada, et selles osas ei toimunudki mingeid muutusi ning eeskujuks oli ka edaspidi kirikuseaduste § 377 (ja hiljem abieluseaduse § 25).

1.3. Abikaasa haigus kui lahutuse alus

1.3.1. Abieluseadus

Abieluseaduse § 26 nägi ette, et abikaasa võis nõuda lahutust, kui: 1) teine abikaasa abielu ajal oli jäänud vaimuhaigeks, mis kestis juba üle aasta ja mis tunnistati parandamatuks või kui ta põdes langetõbe; 2) kui teine abikaasa põdes nakkavat suguhaigust, pidalitõbe või „mõnda äärmiselt vastikut tõbe.“

Riigikohus selgitas 1933. a otsuses nr 911, et käesoleva paragrahvi kohaldamisel oli oluline just fakt, et abikaasa põdes suguhaigust, mille tõttu oli suguelu abikaasade vahel muutunud võimatuks. Abielu lahutati, kui oli tõendatud, et kostja põdes hagi esitamise ajal suguhaigust või et haigestumise hädaoht hagejale ei olnud kõrvaldatud. Riigikohtu selgituste kohaselt, kui abikaasa oli nakatunud suguhaigusesse, ent oli sellest paranenud, ehkki viitas see abielurikkumisele § 21 mõistes, ei saanud § 26 alusel lahutust nõuda, kuivõrd oluline oli just haiguse tõttu suguelu

võimatuse fakt. Ka leidis Riigikohtu tsiviilkolleegium 1937. a kohtuotsuses nr 104K, et abieluseaduse § 26 ei eelda, et nakkav suguhaigus peaks olema saadud nakatunud abikaasa süül.⁸⁴

Sätte eeskujuks on tsiviilseadustiku 1926. aasta eelnõu kohaselt olnud ZGB § 141, BGB § 1569 ning luteriusu kirikuseaduste § 378 ja § 379.

ZGB § 141 võimaldas ühel abikaasal lahutust nõuda, kui teine abikaasa oli haigestunud niivõrd vaimsesse nõrkusesse, et abieluliste suhete jätkamist ei saanud eeldada ja selline vaimne seisund oli kestnud kolm aastat ning oli tunnistatud ravimatuks. Samasugust regulatsiooni suguhaiguste puhuks ZGB-s ei olnud.

BGB § 1569 kohaselt võis abikaasa hagi abielu lahutamiseks esitada juhul, kui teine abikaasa oli haigestunud vaimuhaigusse, haigus oli kestnud abielus oleku ajal vähemalt kolm aastat ja jõudnud nii kaugemale, et abikaasade vaheline intellektuaalne side oli katkenud ja selle taastamiseks polnud lootust. Suguhaigust eraldi lahutuse alusena ei käsitletud ka BGB-s.

Luteriusu kirikuseaduste § 378 kohaselt lahutati abielu abikaasa palvel, kui teine põdes ravimatut nakkushaigust või „iseäranis jäledat haigust“, mida tal polnud enne abielu või mille olemasolu ta varjas. Kirikuseaduste § 379 nägi aga ette, et abielu lahutati ka siis, kui uurimine tegi kindlaks, et teine pool oli nõdrameelne või kui tal „hullutuju peal käis“, selline seisund kestis kauem kui ühe aasta ja arstide kinnitusel paranemiseks väljavaated puudusid. Täiendavalt nägi säte ette ka, et lahutust nõudnud abikaasa on kohustatud teist üleval pidama, kui abikaasal enesel piisavalt vara polnud. Seega sarnanesid eeskujudest luteriusu kirikuseadused abieluseaduse §-ga 26 kõige enam, nähes lahutuse alusena ette nii vaimuhaiguse kui ka ravimatu nakkushaiguse või muu vastiku tõve, mille all võib samuti mõista suguhaigust. Samuti oli luteriusu kirikuseadustest üle võetud üheaastane vaimuhaiguse kestmise aeg, mis teistes eeskujuseadustes oli kolm aastat.

Ka õigeusu kirikuseadused pidasid abikaasa haigust lahutuse aluseks, küll veidi kitsamalt sõnastatuna. Nimelt õigeusu kirikuseaduste abielu lahutamise peatüki punkti 12 kohaselt võisid ühe abikaasa pidalitõve korral lahutust nõuda mõlemad abikaasad. Punktis 13 oli ette nähtud, et kui üks abikaasa põdes süüfilist, võis lahutust nõuda terve abikaasa, kui kooselamine ähvardas tema või laste tervist. Vaimuhaigust õigeusk lahutuse alusena ette ei näinud.

⁸⁴ Peep, A. Abieluseadus riigikohtu tsiviilosakonna seletustega, lk 21-22.

Riigikogule esitatud abieluseaduse esialgse eelnõu kohaselt pidi sätte sõnastus välja nägema järgmine: „Abikaasa võib nõuda lahutamist: 1) Kui teine abikaasa abielu ajal on jäänud nõdra- või hullumeelseks, mis kestis juba üle aasta ja mida parandamatuks tunnistatakse; 2) kui teine abikaasa põeb külgehakkavat suguhaigust, pidali-, lange-, või mõnda äärmiselt vastikut tõbe.“ Paragrahvi kohta tekitas arutelu tööerakondlasest arst Juhan Luiga⁸⁵, kes tegi ettepaneku anda see tagasi üleüldisesse komisjoni, kes paragrahvi uuesti läbi töötaks ja parandustega Riigikogu ette tuleks. Nimelt pidas J. Luiga võimalikuks olukorda, kus mees võis lahutuseks põhjuse saamiseks lasta end nakatada gonorröaga. Ka oli J. Luiga hinnangul võimalik, et mees võib nakatada naist süüfilisega ning seejärel nõuda, et abielu lahutataks. J. Tõnisson leidis sellele vastukaaluks, et kui paragrahv eeltoodud põhjendustega komisjoni saadetakse, oleks see komisjonile juhtnööriks, et sättest peab suguhaigused kui lahutuse aluse eemaldama. Eeltoodut aga ei saa lasta juhtuda, kuna abikaasale peaks kindlasti jääma võimalus nakkavat suguhaigust põdevast abikaasast vabaneda. Vastupidine olukord ei oleks ohtlik mitte lihtsalt „rahva tõu tervisele“, vaid ka füüsiliselt oleks võimatu, et keegi peab nakkavat suguhaigust põdeva isikuga koos elama. J. Tõnisson leidis, et tahtlike nakatamiste ärahoidmiseks võib paragrahvi täiendada väljendiga „... suguhaigust põeb, milles mitte süüdi ei ole teine pool.“ Samas jäi vastaspoolele alati õigus kohtus tõendada, et nakkus oli teise abikaasa süü. Aruandja T. Kalbus ettepanekutega aga ei nõustunud, kuivõrd sättes oli selgesti öeldud, millal abielu lahutamist nõuda võib. See sõltuvat ikkagi faktist, kas abikaasa põeb haigust või mitte. Säte jättis teisele abikaasale võimaluse end kohtus kaitsta. T. Kalbuse hinnangul jäi J. Luiga sõnavõtust mulje, nagu võiks lahutuse hagi kohtusse esitada abikaasa, kes suguhaigust põeb, ent see olevat ekslik – nõude sai esitada hoopis vastaspool. Seega sai üks abikaasa end nakatada lasta, ent kui teine pool lahutuseks hagi ei esitanud, ei saanud abielu ka lahutada. Kui abikaasa siiski nõudis lahutust, pidi kohtus ka kõik asjakohased faktid esile tooma ning lõpliku otsuse langetas kohus. J. Luiga ettepaneku poolt anda säte tagasi üleüldisesse komisjoni oli 19 Riigikogu liiget ning vastu 11. Seega võeti ettepanek vastu.⁸⁶

Üleüldine komisjon konsulteeris sätte osas arstidega ning tegi mõned nädalad hiljem ettepaneku võtta säte vastu kujul: „Abikaasa võib nõuda lahutamist: 1) kui teine abikaasa abielu ajal on jäänud vaimuhaigeks, mis kestis juba üle aasta ja mida parandamatuks tunnistatakse või kui põeb

⁸⁵ Juhan Luiga (31. märts 1873 Ropka vald, Tartumaa – 19. oktoober 1927, Tallinn) oli publitsist, esseist, psühhiaater ja I Riigikogu liige.

⁸⁶ Abieluseaduse II lugemine. I Riigikogu 8. istungjärgu protokoll nr 151. Tallinn: Riigikogu 1922, äärenr 428-430.

langetõbe; 2) kui teine abikaasa põeb külgehakkavat suguhaigust, pidalitõbe või mõnda äärmiselt vastikut tõbe.⁸⁷ Täpsemaid arutelusid kirja ei pandud. Üleüldise komisjoni ettepanek rohkem arutelusid ei tekitanud ning säte võetigi sellisel kujul vastu.⁸⁸ Kahe redaktsiooni vahel ei olnud tegelikult sisulisi erinevusi. Langetõve paigutamine teisest lõigust esimesse ei kujuta endast sisulist muudatust. Samuti nähtub sätte sõnastusest, et mitte igasugust suguhaigust ei peetud lahutuse nõudmiseks piisavaks aluseks, vaid just nakkavat suguhaigust, mis ohustas suguelu jätkamisel ka teist abikaasat. Seega ei võetud lõpuks arvesse ei J. Luiga ega ka J. Tõnissoni ettepanekuid.

Abikaasa haigust puudutavad lahutuse alused leidsid ka A. Ostra ja E. Assoni abieluseaduse eelnõus, ent erinevalt abieluseadusest olid seal suguhaigus ja vaimuhaigus eristatud erinevates paragrahvides. Nimelt eelnõu § 38 nägi ette: „Abielu tuleb lahutada ühe abikaasa nõudel, kui teine abikaasa on jäänud nõdra- ehk hullumeelseks, mis kestis juba üle aasta ja mida parandamatuks tunnistatakse.“ Eelnõu § 39 aga sätestas: „Abielu tuleb lahutada ühe abikaasa nõudel, kui teine abikaas põeb suguhaigust või parandamatut külgehakkavat ehk äärmiselt vastikut tõbe.“⁸⁹ Seega ei olnud ka A. Ostra ja E. Assoni jaoks tegu vaieldava sättega, mida tunduvalt peaks reformima. Peamise erinevusena ei sisalda A. Ostra ja E. Assoni eelnõu eraldi väljatooduna pidalitõbe ja langetõbe lahutuse alusena. See aga ei tähenda, et nende arvates ei oleks võinud olla lahutuse aluseks sobilike haigustega, vaid pigem ei pidanud nad vajalikuks kasuistlikult konkreetseid haigusi välja tuua, vaid need sai liigitada „äärmiselt vastiku tõve“ alla.

Statistiliselt oli abikaasa haigus veidi populaarsem lahutuse alus kui abikaasa sugu- või sigitusvõimetus, ent üldises plaanis siiski tagasihoidliku sagedusega. Nimelt moodustasid abieluseaduse § 26 alusel lahutatud abielud 1,7% kõigist lahutustest, sealjuures 0,8% lahutustest oli põhjustatud meestel esinenud haigustest ning 0,9% naistel.⁹⁰

⁸⁷ Abieluseaduse, abieluasjade kohtupidamise korra ja abieluseaduse ning kohtupidamise korra maksmapanemise seaduste eelnõude materjalid. RA ERA.80.1.2198, pagineerimata.

⁸⁸ Abieluseaduse II lugemine. I Riigikogu 8. istungjärgu protokoll nr 156. Tallinn: Riigikogu 1922, äärenr 669, 671.

⁸⁹ Eelnõu asub säilikus: Abieluseaduse, abieluasjade kohtupidamise korra ja abieluseaduse ning kohtupidamise korra maksmapanemise seaduste eelnõude materjalid. RA ERA.80.1.2198, pagineerimata.

⁹⁰ Reiman, H. Abielulahutused 1923-28, lk 284.

1.3.2. Tsiviilseadustiku 1926. aasta eelnõu

Ka tsiviilseadustiku 1926. a eelnõu §-s 342 oli ette nähtud võimalus lahutada abielu vaimu-, suguhaiguse või muu vastiku tõve tõttu: „Abikaas võib lahutust nõuda, kui teine abikaas abielu kestel on jäänud vaimuhaigeks ja haigus kestnud juba üle aasta ning selle paranemiseks ei ole lootust, või kui ta põeb külgehakkavat suguhaigust, pidalitõbe või mõnda muud vastikut tõbe.“

Tsiviilseadustiku 1926. a eelnõu abikaasa haigust kui lahutuse alust käsitlevast paragrahvist on seega võrreldes abieluseadusega eemaldatud abikaasa langetõbi kui lahutuse alus. Samas nägi eelnõu ikkagi ette määratlemata mõiste „vastik tõbi“, seega on võimalik, et eelnõu koostajate jaoks kvalifitseerus langetõbi „vastikuks tõveks“ või jõuti vastupidiselt arusaamale, et langetõbi ei olnud selline haigus, mis võiks abielu lahutamiseks aluse anda, kuivõrd langetõbine abikaasa sai tavaeluga siiski hakka või nt jõuti järeldusele, et langetõbi ei pärandunud lastele edasi, mistõttu polnud ohus ka eugeenikatele muret tekitanud „rahva tõu tervis“. Tsiviilseadustiku 1926. a eelnõu koostamise komisjoni protokollidest nähtub, et nimetatud alus võeti vastu muutmata kujul, seega ei tekitanud säte koostajate seas vaidlusi.⁹¹

Vastuseks 1926. aasta eelnõule avaldas 1933. aastal sätte kohta arvamust Eesti Arstiseltside Liit, kes leidis, et paragrahv on sisult vananenud ja ei vasta tegeliku elu nõuetele. Nimelt oli arstide sõnul psühhiaatria teinud suuri edusamme, nüüd juba suudeti ravida varem parandamatuks loetud ja 3-4 aasta jooksul surmaga lõppenud haigusi. Samas sageli saavutati küll haiguse seismajäämine ja paranemine, ent võis jääda vaimne puue. See puue polnud alati niivõrd oluline, et isikut võinuks tunnistada vaimuhaigeks, kuid abikaasale võis teine olla muutunud niivõrd võõraks ja eemaletõukavaks, et senised abielulised suhted muutusid. Arstiseltside Liidule teadaolevalt esines mitu juhtu, kus ühe abikaasa mitte täielikult paranenud vaimuhaiguse tõttu asusid kaasad lahku elama ning oleks soovinud ka abielu lahutada, kuigi meditsiinilistel põhjustel sätte sõnastus sellele alust ei andnud. Samuti tõi Arstiseltside Liit välja, et esines ka abielusid, kus vastastikune toetamine ning arusaamine puudus ühe poole haiglase vaimse seisundi tõttu (nt esinesid ühel abikaasal haiglased armukadeduse luulumõtted, patoloogilised afektilised seisundid, perioodilised haiglased meeleolumuutused jne), mis samuti ei võimaldanud abieluliste suhete jätkamist, ent vastav lahutuse alus puudus. Eesti Arstiseltside Liit pakkus sättele välja järgmise sõnastuse:

⁹¹ Tsiviilkomisjoni koosolek nr 112 02.01.1926. Asub säilikus Tsiviilkomisjoni koosolekute protokollid. RA ERA.76.2.392, pagineerimata.

„Abikaasa võib nõuda lahutust, kui teise abikaasa vaimuhaiguse või haiglase vaimse seisundi põhjal kaob abikaasade vaheline ühiselu vastastikuseks toetamiseks ja selle tagasi saamiseks pole lootust, või kui ta põeb nakkavat suguhaigust, pidalitõbe või äärmiselt vastikut parandamatut tõbe.“⁹² Selline muudatusettepanek oleks rohkem kaitsnud tervet abikaasat, kuivõrd oleks lahutust võimaldanud laiematel juhtudel kui vaid eelnõus ette nähtud „vaimuhaigus“, ent nagu ka Arstiseltside Liidu põhjendustest nähtus, võis lahutuseni viia ka abikaasa haiglasest vaimsest seisundist (nt armukadeduse luulumõtted) tingitud käitumine. Samas ei saa ka ilma nimetatud muudatusettepaneku sisseviimiseta väita, et sellise käitumise puhul oleks terve abikaasa jäänud 1926. a eelnõu vastuvõtmise järgselt kaitseta – kui abikaasa luulumõtted näiteks põhjustasid terve abikaasa kodust välja kolimise, võis tõenäoliselt eelnõu § 339 alusel kokkuleppimatuses tingitud lahuselu käsitleval alusel siiski lahutust nõuda. Käesolevat lahutuse alust käsitleb lähemalt aga käesoleva magistritöö alapeatükk 2.2.

Sätte eeskujuks on tsiviilseadustiku 1926. aasta eelnõus olnud abieluseaduse § 26, ZGB § 141, BGB § 1569 ning luteriusu kirikuseaduste § 378 ja § 379, mida on käsitletud juba abieluseaduse alapeatükis. Kuivõrd ainus muudatus, mis sättes tsiviilseadustiku 1926. a eelnõus võrreldes abieluseadusega sisse viidi, oli langetõve eemaldamine lahutuse alusena, ei saa väita, et 1926. a eelnõus oleks liigutud lähemale mõnele teisele eeskujule kui luteriusu kirikuseadustele. Seega kui abieluseaduse § 26 all leidis töö autor, et eeskujudest sarnanesid sättega luteriusu kirikuseadused kõige enam, püsib sama seisukoht ka tsiviilseadustiku 1926. a eelnõu § 342 kohta.

1.3.3. Tsiviilseadustiku 1935. aasta eelnõu

Sarnane lahutuse alus leidis ka tsiviilseadustiku 1935. a eelnõus. Selle § 254 nägi ette: „Abikaasa võib nõuda lahutust, kui teine abikaasa abielu kestel on jäänud vaimuhaigeks ja haigus on kestnud

⁹² Eesti Arstiseltside Liidu arvamus on dateeritud aastaga 1933. Arhiivimaterjalides leidub see aga tsiviilseadustiku 1936. a eelnõuga seonduvate materjalide hulgas. Kuivõrd aga Arstiseltside Liidu arvamus koostamise ajal, s.o 1933. aastal ei olnud pärast 1926. a eelnõud ühtegi teist ilmunud, on tagasisidet käsitletud just selle eelnõu kontekstis. Eeltoodust nähtub, et pärast 1926. aastat käis töö eelnõuga edasi ning kelleltki küsiti ka selle kohta arvamus, ent laiemale avalikkusele ei saadetud uut eelnõud enne 1935. aastat. Eeltoodule on tähelepanu juhitud ka artiklis Kiirend-Pruuli, K. Abikaasade isiklike suhete õiguslik korraldus Eesti esimesel iseseisvusperioodil: tee kaheliikmelise parlamendi suunas. – Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2017. Tartu: Eesti Õpetatud Selts 2018, lk 214-215. Eesti Arstiseltside Liidu arvamus asub säilikus: Tsiviilseadustiku 1936.a. eelnõu arvamus ja täiendused ning parandusettepanekud. Kirjavahetus ning asutuste ja isikute märgukirjad uue tsiviilseadustiku redigeerimise küsimuses. RA ERA.76.2.337, pagineerimata.

juba üle aasta ning selle parandamiseks ei ole lootust, või kui ta põeb nakkavat suguhaigust, pidalitõbe või äärmiselt vastikut parandamatut tõbe.“

Võrreldes 1926. aasta eelnõuga arendati ainult sätte sõnastust, s.o asendati sõna „külgehakkav“ sõnaga „nakkav“ ja „paranemiseks“ sõnaga „parandamiseks“. Samuti lisati, et abielu lahutuseks ei anna alust lihtsalt „muu vastik tõbi“, vaid tegu pidi olema „äärmiselt vastiku parandamatu tõvega“, tuues tagasi abieluseaduses sisaldunud mõiste „äärmiselt vastik“. Tõenäoliselt peeti ka 1926. a eelnõus „muu vastiku“ tõve all silmas „äärmiselt vastikut“ tõbe, ent nüüd oli see jälle selgelt välja öeldud. Tegu on siiski autori oletusega ning selgitust sellisele raskuskraadi muudatusele pole autorile silma jäänud. Samuti oli parandamatus ette nähtud ka varem abikaasa vaimuhaiguse ehk sätte esimese alternatiivi puhul, kuid nüüd oli parandamatus oluline ka äärmiselt vastikute tõvede puhul. Tsiviilseadustiku 1935. a eelnõus pole §-i 254 lähemalt selgitatud. Sätte eeskujudena on eelnõus viidatud abieluseaduse §-le 26, luteriusu kirikuseaduste §-dele 378 ja 379, BGB §-le 1569 ja ZGB §-le 141 ehk kõigile samadele sätetele, mis ka tsiviilseadustiku 1926. a eelnõu puhul. Ka eeskujude poole vaatamine ei anna selgitust „muu vastiku tõve“ „äärmiselt vastikuks tõveks“ muutumise kohta, kuivõrd BGB ja ZGB viidatud paragrahvid ei käsitlenud peale vaimuhaiguse muid haigusi ning luteriusu kirikuseaduste „iseäranis jäle haigus“ võib tähendada nii „muud“ kui ka „äärmiselt“ vastikut tõve.

Eelmises alapeatükis käsitletud ja 1926. aasta eelnõule tagasisideks esitatud Eesti Arstiseltside Liidu muudatusettepanekut seega sisse ei viidud ning säte ei võimaldanud endiselt nõuda lahutust teise abikaasa igasuguse vaimse häirituse tõttu, mis samuti võisid abielulisi suhteid lõhkuda, vaid lahutust võis endiselt nõuda üksnes teise abikaasa vaimuhaiguse, nakkava suguhaiguse, pidalitõbe või äärmiselt vastiku parandamatu tõve esinemise korral.

Professor I. Trjutrjumov leidis aga, et kuigi muudatus on võrreldes abieluseadusega väike, oli see vaieldav. I. Trjutrjumov viitas Vene tsiviilseadustiku eelnõu redaktsioonikomisjoni selgitustele, mille kohaselt seadusandlusega abielulahutuse võimaldamine abikaasa vaimuhaiguse korral oli ebamoraalne, kuna abielludes võetud vastastikused kohustused (eelkõige üksteist aidata ja toetada ka katsumuste korral) olid pühad ning seadusandja pidanuks seda kindlustama. Seetõttu leidis Trjutrjumov, et lahutust peaks abikaasa vaimuhaiguse korral võimaldama ainult siis, kui haigus oli jõudnud tasemele, kus abikaasa ei olnud enam võimeline lahutusest kui sellisest aru saama ning kui teine abikaasa ei olnud enam võimeline tema eest hoolitsema, mistõttu tuli haigestunud

abikaasa paigutada raviuasutusse. Ka sellisel juhul tuli lahutust võimaldada ainult siis, kui oli täiesti kindel, et paranemislootus puudus, vastasel juhul oluks lahutuse võimaldamine haigestunud abikaasa suhtes äärmiselt ebaõiglane. Samas polnud haiguse ravimatuse tuvastamine aga absoluutse kindlusega võimalik, mistõttu oluks Trjutrumovi hinnangul õiglasem, kui abikaasa vaimuhaigus ei annaks abielu lahutamiseks üldse alust. Kui seda võimalikuks ei peetud, tulnuks pikendada vaimuhaiguse minimaalset kestvust abielu ajal samaväärseks BGB §-ga 1569 ja ZGB §-ga 141, s.o senise ettenähtud aasta asemel kolme aasta peale.⁹³

Eesti Naisliit ja Eesti Akadeemiliste Naiste Ühing leidsid, et § 254 tuleks muuta selliselt, et abikaasa võis nõuda lahutust, kui teine abikaasa abielu kestel oli jäänud vaimuhaigeks, haigus oli kestnud juba üle aasta ning omandanud sellise ulatuse, et „vaimne kooskõla“ abikaasade vahel oli lõppenud. Samuti leidsid naiste ühendused, et lahutust tulnuks võimaldada abikaasast, kes on jäänud raskel kujul langetõbiseks, pidalitõbiseks, nakkavasse suguhaigusesse, mõnesse äärmiselt vastikusse kroonilise haigusesse või muusse haigusesse, mis terve abikaasa ja/või nende järeltulijate tervise hädaohtu seab. Põhjuseks toodi, et kui abielu kestel tekkisid haigused, mis olid ette nähtud abielu keelavate ja abielu tühistavate põhjendustena, siis pidid need haigused tervele abikaasale andma ka õiguse nõuda abielu lahutamist. Kuna selles paragrahvis olid ette nähtud eelnõu lahutuspõhjusena isegi vastikud parandamatud tõved, mis ei pruukinud iga kord olla hädaohtlikud teisele abikaasale või lastele, siis oli seda enam põhjendatud selliste haiguste lugemine lahutuse põhjuseks, mis hädaohtlikud abikaasa või laste tervisele.⁹⁴ Autorile jääb kommentaar sisaldunud viide abielu keelavatele ja tühistatavatele põhjustele arusaamatuks, kuivõrd tsiviilseadustiku 1935. a eelnõu vastav ja ainus paragrahv, mis viitas abikaasa tervisele, oli § 235, mis ütles, et kui abikaasast üks abielu sõlmimise ajal ei suutnud oma teo iseloomust ega tähendusest aru saada või oma tegevust juhtida, oli abielu tühine. Vähemalt laiema avalikkuse ette seega ei saadetud eelnõud, kus konkreetsed haigused oleks abielu keelavate või tühistavate põhjustena välja toodud.

Eesti Eugeneika ja Genealoogia Selts tegi ettepaneku panna säte kirja sõnastuses: „Abikaasa võib nõuda lahutust, kui teine abikaasa põeb närvi- ja vaimuhaigust või on haiglaste vaimliste omadustega, või ebanormaalsete kalduvustega või põeb nakkavat suguhaigust, pidalitõbe või teist

⁹³ Trjutrumov, I. Perekond Tsiviilseadustiku eelnõu järgi. – Õigus 1936/1, lk 15-16.

⁹⁴ Tsiviilseadustiku 1935.a. eelnõu arvustused ja täiendus- ning parandusettepanekud. Tallinn: 1935. RA ERA.76.2.194, lk 27.

äärmiselt vastikut parandamatut tõbe.“ Põhjendusteks toodi samuti, et abielulahutust tuleb võimaldada tervele abikaasale samadel põhjustel, mis keelavad abiellumise või tühistavad abielu, kuna nad teevad abielu ja laste kasvatamise võimatuks. Tervel abikaasal jääb siis võimalus uue abielu sõlmimisega sünnitada terveid lapsi ja neid ise üles kasvatada.⁹⁵ Seega leidis Eugeenika ja Genealoogia selts sätte teise poole (suguhaiigus, pidalitõbi jm äärmiselt vastik parandamatu tõbi) oleva vastuvõetav, ent soovis selle esimese osa, s.o abikaasa vaimuhaigust puudutava osa täiendamist. Võrreldes eelnõus toodud sõnastusega nägi Eugeenika ja Genealoogia Selts seega ette, et abikaasa vaimuhaiguse märksa laiemat määratlust, s.o lihtsalt vaimuhaiguse tuvastamise asemel võis olla tegu ka haiglaste vaimsete omadustega, mis eelnõu silmis ilmselt vaimuhaiguseks ei kvalifitseerunud. Samast ideest oli kantud ka Eesti Arstiseltside Liidu 1933. aastal esitatud muudatusettepanek. Samuti ei sisaldanud eugeenikute ettepanek kitsendust, et abikaasa vaimuhaigus pidi olema tekkinud abielu kestel. Eugeenikute ettepanekust nähtub seega selgelt nende põhieesmärk, milleks oli rahva „tõutervise“ parendamine. Seega on nende ettepanekus loogiline, et abielu lahutust võisid võimaldada ka muud abikaasa vaimsed häired peale väga kitsa vaimuhaiguse. Tõenäoliselt pidasid nad võimalikuks, et vaimsed häired võivad päranduda ka lastele ning selliselt oleks tegu juba mittetäisväärtuslike järglastega. Samuti on arusaadav nende ettepanek, et vaimsed häired võisid olla tekkinud ka enne abiellumist – siin nähtub selgesti kiriku (kelle hinnangul oli olulisem, et abikaasad üksteist toetavad ka haiguste korral) ja eugeenikute (kes seadsid olulisemaks tervete järglaste saamise) ideoloogiate lahknemine.

1.3.4. Tsiivilseadustiku 1936., 1939. ja 1940. aastate eelnõud

Tsiivilseadustiku 1936. a eelnõu § 254 oli identne 1935. aasta eelnõu §-ga 254. Seega ei võetud vahepeal tehtud Eesti Naisliidu ja Akadeemilise Naiste Ühingu ning Eugeenika ja Genealoogia Seltsi ettepanekuid arvesse.

Ka 1936. a eelnõu puhul olid sätte allikad abieluseaduse § 26, ZGB § 141, BGB § 1569 ning luteriusu kirikuseaduste § 378 ja § 379, s.o samad, mis ka varasemalt.

Eeltoodust tulenevalt esitas Eesti Eugeenika ja Genealoogia Selts uuesti 1936. a eelnõu § 254 kohta muudatusettepaneku, milles panid ette panna sätte kirja hoopis järgmises sõnastuses: „Abikaasa

⁹⁵ *Ibid.*, lk 65-66.

võib hageda lahutust, kui teine abikaasa põeb vaimuhaigust või on haiglaste vaimliste omadustega või ebanormaalsete kalduvustega võib põeb nakkavat suguhaigust, pidalitõbe või teist äärmiselt vastikut parandamatut tõbe. Kui äärmiselt vastik parandamatu tõbi on saanud abielulise kooselu vältel ja haigele ei saa süüks panna haiguse tekkimist, siis peab lahutust nõudja haigele kuus toetust maksma vähemalt 15 kr pärast lahutust surmani.⁹⁶ Kahjuks seletuskirja muudatusettepanekuga kaasa ei pandud, ent kuivõrd selle esimene lause on sama, mis 1935. a eelnõule vastukaaluks esitatud, võiksid antud põhjendused kohalduda ka praegu, s.o muudatusettepaneku eesmärk oli tagada, et abielulahutust tuleks võimaldada samadel põhjustel, mis keelavad abiellumise või tühistavad selle, ning tagatud oleks rahva tugev tervis. Täiendavalt tegi Eugeenika ja Geneaalgia Selts ettepaneku näha ette regulatsioon juhaks, kui äärmiselt vastik parandamatu tõbi saadi pärast abielu sõlmimist ning haigestunud abikaasa polnud ise selles süüdi. Kuivõrd selline haigestumine tähendas ikkagi abielu jätkamise võimatust, tuli lahutust lubada, et teine abikaasa saaks pere luua uue ja tervema kaasaga.

Tsiviilseadustiku 1939. aasta ja 1940. aasta eelnõude § 291 olid samuti identsed tsiviilseadustiku 1935. aasta eelnõu §-ga 254. Nendele enam tagasisidet ei esitatud ning nähtavasti nad ka rohkem vaidlusi ei põhjustanud, kuivõrd säte püsis muutumatuna alates 1935. aastast. Seega läbis säte abieluseadusest 1935. a eelnõuni mitu muutust, kui esmalt 1926. aasta eelnõust eemaldati viide langetõvele kui lahutuse alusele, samuti läbis mitu muutust ka viide „vastikule tõvele“ kui lahutuse alusele – esmalt pidi tõbi olema „äärmiselt vastik“, seejärel „muu vastik“ ning viimaks taas „äärmiselt vastik“ ning sealjuures ka parandamatu. Et abielu saaks lahutada vaimuhaiguse alusel, pidi see olema parandamatu juba abieluseaduses ja ka kõigis järgnevates eelnõudes.

1.4. Abikaasa kõlvatu elu kui lahutuse alus

1.4.1. Abieluseadus

Abieluseaduse § 27 nägi ette: „Abikaasa võib nõuda lahutust, kui teine abikaasa on andunud liigjoomisele, pillamisele, kiimalusele või elab üleüldse kõlvatut elu või kui tema juures on ilmsiks tulnud loomuvastased pahed.“

⁹⁶ Tsiviilseadustiku 1936.a. eelnõu arvamused ja täiendused ning parandusettepanekud. Kirjavahetus ning asutuste ja isikute märgukirjad uue tsiviilseadustiku redigeerimise küsimuses. RA ERA.76.2.337, pagineerimata.

Riigikohus on 1935. a lahendis nr 80K selgitanud abieluseaduse § 21 ja § 27 suhet – nimelt kui abikaasa kehtvalt rikkus abielu (vt § 21), avaldus selles ka tema kõlvatu elu, mida käsitles § 27. Eeltoodust võib välja lugeda, et § 21 käsitles rohkem ühekordset või ka mõnekordset juhuslikumat laadi abielurikkumist, ent kui truuduse murdmine sai abikaasale harjumuspäraseks käitumiseks, oli tegu juba § 27 juhtumiga. Samuti selgitas Riigikohus 1935. a otsuses nr 499K, et ekslik oli seisukoht, et liigjoomine õigustas abielu lahutamist § 27 alusel juhul, kui abikaasa joomine kahjustas abikaasade varalisi huve. Esmalt pidi siiski arvesse võtma, kas abikaasa kombel „mõjutavad hävitavalt abielu olemasolu.“ Näiteks võis eeltoodut jaatada, kui abikaasa purjus olles sõimas teist roppude sõnadega, lõi asju puruks või viskas neid vastu ahju ning sealjuures tarvitas ta alkoholi 4-5 korda nädalas.⁹⁷

Sätte eeskujudeks olid luteriusu kirikuseaduste § 380, BGB § 1568 ja ZGB § 142.

ZGB § 142 kohaselt võis kumbki abikaasa lahutust nõuda, kui abielulised suhted olid niivõrd hävinenud, et abielu jätkamine polnud võimalik. Täpsustavalt oli ette nähtud, et kui abielu hävitamise sai panna konkreetselt ühe abikaasa süüks, oli õigus lahutust nõuda vaid teisel. Kuigi ZGB § 139 polnud tsiviilseadustiku 1926. a eelnõu vastava sätte eeskujuna välja toodud, tuvastas autor, et sa see käsitles sarnast lahutuse alust. Nimelt ZGB § 139 kohaselt võis abikaasa lahutust nõuda, kui teine oli toime pannud ebaväärika kuriteo või elas nii ebaväärikat elu, et abieluliste suhete jätkamist ei saanud eeldada. ZGB § 139 käsitleb ka seega abielu lahutuse alusena abikaasa ebaväärikat elu, mis võiks olla samaväärne abikaasa kõlvatu eluga, mis oli ette nähtud abieluseaduse §-s 27. Seega oli ZGB vastav regulatsioon palju abstraktsem kui abieluseadus. ZGB-s puudus loetelu tegevustest, mida ebaväärikaks peeti, oluline oli vaid tuvastada, et selle tulemusena oleks abielulised suhted hävinenud. Tõenäoliselt jäeti see lahtiseks meelega, et ebaväärikust saaks sisustada iga piirkonna kohus ise. Samas anti ka abieluseadusega abikaasale õigus lahutust nõuda, kui teisel esinesid „muud loomuvastased pahed“, seega teatav abstraktsus esines sealgi. Abieluseaduse § 27 sõnastusest nähtuvalt polnud abieluliste suhete kahjustada saamine selle paragrahvi alusel lahutamise eelduseks, ent selle eelduse võis välja lugeda Riigikohtu praktikast.

⁹⁷ Peep, A. Abieluseadus riigikohtu tsiviilosakonna seletustega, lk 22-23.

BGB § 1568 andis abikaasale õiguse nõuda lahutust, kui teine oli abieluliste kohustuste tõsise rikkumisega või autu või ebamoraalse käitumisega põhjastanud abieluliste suhete nii sügava katkemise, et abielu jätkumist ei saanud eeldada. Abielukohustuste tõsiseks rikkumiseks peeti sätte sõnastuse järgi ka abikaasa tõsist väärkohtlemist. Seega sarnaselt ZGB-le ei loetlenud BGB erinevalt abieluseadusest konkreetseid kõlvatu elu ilminguid, mille esinemisel võis lahutust nõuda. Sarnaselt ZGB-le rõhutas ka BGB, et selle sätte alusel on oluline tuvastada, et abielulised suhted oleksid abikaasa käitumise tõttu saanud raskelt kahjustada.

Luteriusu kirikuseaduste § 380 kohaselt võis lahutust nõuda, kui üks abikaasa elas kõlbluseta elu, st oli „niisugusel mõõdul joodik, meeletu pillaja või kõlvatu inimene, et terve majapidamine selle läbi põhjani raisku läheb“. Abielu lahutati aga ainult siis, kui kõik kirikuõpetaja ja pädevate asutuste manitsused ja muud meetmed abikaasa kombeid ja käitumist ei parandanud. Ei ole täpsustatud, mida tähendas seaduse mõistes „majapidamine põhjani raisku läheb“, kas majapidamise majanduslikku kahjustumist või samuti abieluliste suhete purunemist.

Õigeusu kirikuseadustest eeltooduga kuigi sarnast alust ei leia, ent selle abielulahutamise peatüki punkt 21 nägi lahutuse alusena ette olukorra, kus üks abikaasadest teist tahtlikult „eksitusele tõukas“ või sundis liiderliku eluga kasu teenima, mida võiks samuti lugeda kõlblusega vastuolevaks käitumiseks, kuid on pigem suunatud kupeldamisele.

Kõige rohkem sarnanes abieluseaduse § 27 seega luteriusu kirikuseaduste §-ga 380, kuivõrd viimane nägi samuti ette näidisloetelu elukommetest, mida loeti niivõrd kõlvatuks, et lahutuse nõue oli õigustatud. Küll aga ei näinud abieluseadus ette, et enne abielu lahutamist peaks kirik vm asutus abikaasa elukombeid õigele teele üritama suunata. Seega oli samamoodi nagu abieluseaduse § 21 puhul kirik abieluliste suhete õigusliku tähendusega parandaja rollist välja. BGB § 1568 keskendus rohkem abieluliste kohustuste rikkumisele, mitte otseselt abikaasa kõlvatule elule. Kõige vähem sarnanes abieluseaduse § 27 ZGB §-ga 142, kuivõrd see käsitles küll abieluliste suhete hävitamist, ent selles puudusid viited abikaasa kõlvatutele elukommetele. Abikaasa kõlvatu elu lahutuse alusena sisaldus hoopis ZGB §-s 139, mida eeskujuna ei märgitud, ent mida autori oletuste kohaselt tõenäoliselt siiski aluseks võeti.

Abikaasa kõlvatul elul põhinev lahutuse alus leidis ka A. Ostra ja E. Assoni abieluseaduse eelnõus. Selle § 40 nägi ette, et abikaasa võis nõuda lahutust, kui teine oli andunud liigjoomisele või

pillamisele, elas kõlvatut elu või kui tema juures olid ilmsiks tulnud loomuvastased pahed.⁹⁸ Seega oli A. Ostra ja E. Assoni eelnõu § 40 sisuliselt sama, mis abieluseaduse § 27 ning järelikult ei tekitanud nimetatud alus suuremaid erimeelsusi. Küll aga tegi A. Ostra abieluseaduse II lugemisel Riigikogu üldises komisjonis ettepaneku, et sättest „kiimalus“ välja jätta. Ettepanek lükati tagasi, kahjuks kommentaare selle kohta protokoll ei kajasta.⁹⁹ Seejärel võeti säte abieluseaduse II lugemisel Riigikogus ilma aruteluta ja muutmata kujul vastu.¹⁰⁰

Statistiliselt oli abikaasa kõlvatu elu veidi populaarsem lahutuse alus kui järglaste mittedaamine ning abikaasa haigus. Kõigist abieludest lahutati perioodil 1923-1928 abieluseaduse § 27 alusel 2,6%. Samuti erineb nimetatud aluse statistika senikäsitletutest selle poolest, et rohkem esines lahutusi § 27 alusel mehe süü tõttu – nimelt 2,0% ja naistele sai süüks panna vastavalt 0,6%.¹⁰¹

1.4.2. Tsiivilseadustiku 1926. aasta eelnõu

Tsiivilseadustiku 1926. a eelnõu § 343 nägi ette: „Abikaasa võib lahutust nõuda, kui teine abikaasa on andunud liigjoomisele või elab üldse kõlvatut elu või kui tema juures on ilmsiks tulnud loomuvastased pahed.“

Seega polnud tsiivilseadustiku 1926. a eelnõus enam pillamist ja „kiimalust“ eraldi lahutuse alusena välja toodud, ent kõlvatu elu mõiste säilis. Tõenäoliselt peeti siiski ka edaspidi neid kaht tegevust piisavalt kõlvatuks, et abielu võiks lahutada. Liigjoomine oli endiselt paragrahvis eraldi välja toodud, mis annab märku sellest, et liigjoomine oli sage nähtus, mis abielulisi suhteid võis hävitada, sealjuures sagedasem kui „kiimalus“ või pillamine. Eeltoodut kinnitab ka karskusliikumise populaarsus samal ajal¹⁰², samuti on alkoholi hävitavat mõju kritiseerivaid artikleid võimalik leida toleaeegsest ajakirjandusest¹⁰³. Tsiivilseadustiku 1926. a eelnõu

⁹⁸ Eelnõu asub säilikus: Abieluseaduse, abieluasjade kohtupidamise korra ja abieluseaduse ning kohtupidamise korra maksmapanemise seaduste eelnõude materjalid. RA ERA.80.1.2198, pagineerimata.

⁹⁹ Riigikogu üldise komisjoni protokoll nr 13, 22.05.1922. Asub säilikus: Üldkomisjoni koosolekute protokollide ära kirjad. RA ERA.80.1.2144, pagineerimata.

¹⁰⁰ Abieluseaduse II lugemine. I Riigikogu 8. istungjärgu protokoll nr 151. Tallinn: Riigikogu 1922, äärenr 430.

¹⁰¹ Reiman, H. Abielulahutused 1923-28, lk 284.

¹⁰² Karskusliikumise kohta kirjutavad nt Kalling, K. Karskusliikumine ja arstiteadus sõjaeelses Eestis. – Eesti Arst 2012/91(8), lk 415-522.

¹⁰³ Vt nt *Sine auctore*. Eesti naine – alkoholi vastu. – Sakala 02.05.1925, nr 51, lk 3.

koostamise komisjoni protokollidest on tuvastatav, et vastav alus võeti vastu muutmata kujul, millest järeldub, et arutelusid ja vaidlusi säte ei tekitanud.¹⁰⁴

Sätte eeskujudeks olid abieluseaduse § 27, luteriusu kirikuseaduste § 380, BGB § 1568 ja ZGB § 142, mida on vaadeldud eelmises, abieluseaduse alapeatükis.

Eesti Arstiseltside Liit avaldas 1933. aastal arvamust, et kuna nimetatud sätte alusel lahutust nõudes oli selle põhjuseid sageli raske tõendada ja veel raskem oli kohtul nende üle anda objektiivset otsustust, ent abielu oli siiski hävinenud, lahutati abielud tihti hoopis abieluseaduse § 30 alusel, s.o poolte kokkuleppel. Seega oli Arstiseltside Liidu hinnangul säte muutunud ebavajalikuks ning selle asemel oleks tulnud tsiviilseadustiku eelnõusse hoopis tagasi tuua võimalus lahutada abielu poolte kokkuleppel.¹⁰⁵ 1926. aasta eelnõus nimelt selline võimalus abielu lahutada puudus, ent etteruttavalt olgu öeldud, et 1935. aasta eelnõusse toodigi see tagasi. Abielu lahutamisest kokkuleppel räägib lähemalt aga käesoleva magistritöö 3. peatükk.

1.4.3. Tsiviilseadustiku 1935. aasta eelnõu

Abikaasa kõlvatut elu lahutuse alusena sätestav paragrahv muudeti tsiviilseadustiku 1935. a eelnõus sõnastuselt veel abstraktsemaks. Eelnõu § 255 nägi ette: „Abikaasa võib nõuda lahutust, kui teine abikaasa abielukohuste raske rikkumisega või autu või kõlvatu eluviisiga sedavõrd rüvetab abielulist vahekorda, et ei või oletada abielulise kooselamise edasikestust.“

Seega muudeti sätet võrreldes tsiviilseadustiku 1926. a eelnõu §-ga 343 selliselt, et eemaldati ka liigjoomine lahutuse alusena ning sõnastust muudeti üldisemaks. Seega muutus säte sarnasemaks BGB ja ZGB eeskujudele, mis vastava aluse sätestasid samuti märksa abstraktsemana. Samuti polnud enne 1935. aastat sätte sõnastuses välja toodud, et abikaasa elukombed peaks kaasa tooma abieluliste suhete sedavõrd rasket lõhkumist, mis võttis pooltelt soovi kooselamist jätkata. Samas nagu vaadeldud alapeatükis 1.4.1, oli abieluliste suhete raske lõhkumise näol tegu eeldusega, mille esinemist pidid kohtud abielulahutuse otsustamisel niikuinii kontrollima. Seega võis muudatus olla tingitud Riigikohtu praktikast. Samuti toodi sättes lisaks kõlvatule eluviisile lahutuse alusena välja

¹⁰⁴ Tsiviilkomisjoni koosolek nr 112 02.01.1926. Asub säilikus Tsiviilkomisjoni koosolekute protokollid. RA ERA.76.2.392, pagineerimata.

¹⁰⁵ Tsiviilseadustiku 1936.a. eelnõu arvamused ja täiendused ning parandusettepanekud. Kirjavahetus ning asutuste ja isikute märgukirjad uue tsiviilseadustiku redigeerimise küsimuses. RA ERA.76.2.337, pagineerimata.

ka abikaasa „autu“ eluviis. Olemasolevate materjalide pinnalt ei ole võimalik tuvastada, kust või miks selline muudatus sisse viidi, ent autut eluviisi on lahutuse alusena käsitletud ka eeskujuks olnud BGB § 1568, mistõttu on võimalik, et eelnõu koostajad pöördusid tagasi eeskujude poole. Kuigi 1935. a eelnõuga koos anti välja ka seletuskiri, ei peatunud vaatamata sättes tehtud suurtele muutustele sellel lähemalt.

Sätte eeskujuks olid abieluseaduse § 27, BGB § 1568 ja ZGB § 139 ning § 142. Seega on eeskujude nimistust võrreldes abieluseaduse §-ga 27 eemaldatud luteriusu kirikuseaduste § 380, mis tõepoolest läks 1935. a eelnõu §-st 255 olulisel määral lahku. Eeskujudesse lisati võrreldes abieluseadusega ZGB § 139, millele varem ei viidatud, ent mida autori tähelepanekute kohaselt tõenäoliselt siiski eeskujuks võeti.

Professor I. Trjutrumov kiitis sätte üldist iseloomu, viidates, et selline sõnastus on euroopalik. Samas leidis Trjutrumov, et eelnõus võiks esineda veel üldisem alus lahutuse nõudmiseks, nt „kui üks või teine asjaolu laostavalt mõjub abielu vahekordadele“ või „kui abielu vahekordadesse on tekkinud selline sügav lõhe, et kooselu osutub talumatuks“. Sõnastuse eeskujudena märkis Trjutrumov ZGB § 137 ja § 142, millele tugineti ka juba abieluseaduse väljatöötamisel, ent sätteid ei võetud üle nii lakoonilises sõnastuses kui ZGB-s.¹⁰⁶

Eesti Naisliit ja Eesti Akadeemiliste Naiste Ühing leidsid, et sätet tuleks veelgi muuta järgmiselt: „Abikaasa võib nõuda lahutust, kui teine abikaasa abielukohustuste raske rikkumisega või autu või kõlvatu eluviisiga sedavõrd rüvetab abielulist vahekorda, et ei või oletada abielulise kooselamise edasikestvist, või kohtleb teda julmalt, või teotab tema au, või kavatseb tema tervist rikkuda, või tahtlikult oma kohustuse perekonna ülalpidamises või tema eest hoolitsemises jätab väga hooletusse või täitmata. Nõudeõigus kustub kuue kuu jooksul, arvates päevast, mil lahutuse põhjus nõudjale teatavaks sai, igal juhul aga viie aasta pärast peale lahutuse põhjuse tekkimist. Andestamine võtab õiguse abielulahutust nõuda.“ Põhjenduseks toodi, et eelnõust oli välja jäetud abieluseaduse § 28 eeldusega, et §-s 255 ette nähtud abielu rüvetamine abielukohustuste raske rikkumisega või autu ja kõlvatu eluviisiga haarab enda alla nii abieluseaduse §-s 27 ette nähtud lahutuse põhjused (liigjoomine, pillamine, kiimalus, kõlvatu elu ja loomuvastased pahed) kui ka §-s 28 ette nähtud süüteod nii teise abikaasa isiku vastu (auteotus, julm kohtlemine, kavatsus tervist

¹⁰⁶ Trjutrumov, I. Perekond Tsiviilseadustiku eelnõu järgi. – Õigus 1936/1, lk 13.

rikkuda, vabadust või elu võtta) kui ka perekonna vastu (ülalpidamiskohustuse tahtlikult hooletusse või täitmata jätmine). Mida aga tuli mõista abielukohustuste raske rikkumise, ülalpidamise hooletusse jätmise või abikaasa au teotamise jm all, võis tekitada vaidlusi. Seepärast oluiks selguse mõttes ilmtingimata vajalik loetleda §-s 255 abieluseaduse §-s 28 loetletud põhjused üksikasjalikult. Samuti tulnuks alles jätta andestamise võimalus ja lühendatud aegumise tähtaeg. Kummagi väljajätmiseks puudus naisorganisatsioonide hinnangul põhjus, kuna tegemist oli lahutuse põhjustega, mis ei riivanud ühiskondlikke huvisid, vaid ainult perekonna ja abikaasa huvisid. Kui kuue kuu jooksul lahutuse nõuet ei esitatud, tuli sellest järeldada andestamist.¹⁰⁷

Eesti Eugeneika ja Genealoogia Selts pakkusid sätte alternatiivse sõnastusena välja: „Abikaasa võib nõuda lahutust, kui teine abikaasa on sigimisvõimetu või on abieluliste kohustuste raske rikkumisega, autu või kõlvatu eluviisiga, liigjoomisest või mõnel muul tema kehalistest või vaimsetest omadustest või ülalpidamisest tingitud põhjustel sedavõrd häirinud abielulisi suhteid, et ei või oletada abielulise kooselamise edasikestvust või kohtleb teda julmalt, või teotab tema au, või kavatseb tema tervist rikkuda või tahtlikult oma kohustuse perekonna ülalpidamisest või tema eest hoolitsemises jätab väga hooletusse või täitmata.“ Põhjenduseks toodi samuti, et abielukohustuste raske rikkumise juhud tuleks seaduses eraldi loetleda, et ei tekiks vaidlusi selle mõiste suhtes. Raskete abieludraamade põhjuseks olid eugeenikute sõnul sageli abikaasade mõned vaimsed omadused, mis tegid kooselu võimatuks ning selleks, et vältida surmaga lõppeda võivaid perekonnatülisid, tuli seaduses ette näha lahutuse võimalus.¹⁰⁸ Seega pakkus Eugeneika ja Genealoogia Selts välja, et ühesse sättesse tuleks koondada seni mitmes erinevas paragrahvis eksisteerinud lahutuse alused, mis siiani olid temaatiliselt üsna hästi grupeeritud. Kui Naisliidu ja Akadeemiliste Naiste Ühingu puhul oli arusaadav, millest nende ettepanek oli kantud (1935. a eelnõust tõepoolest eemaldati seni abieluseaduse §-s 28 toodud abikaasa julm kohtlemine abielu lahutamise alusena, mida edaspidi pidi hõlmama abielukohustuste raske rikkumine), siis eugeenikute ettepanek nii selge ei olnud. Võimalik, et nad tahtsid teise paragrahvi eelnõust välja jätta ja kaks mõtet ühte ühendada, ent seda pole tagasisidest võimalik välja lugeda. Igal juhul säilisid abikaasa sigitusvõimetus ja vaimuhaigus lahutuse alusena ka 1935. a eelnõus ja poleks kahes kohas nimetamist vajanud.

¹⁰⁷ Tsiviilseadustiku 1935.a. eelnõu arvustused ja täiendus- ning parandusettepanekud. Tallinn: 1935. RA ERA.76.2.194, lk 28.

¹⁰⁸ *Ibid.*, lk 66.

1.4.4. Tsiivilseadustiku 1936., 1939. ja 1940. aastate eelnõud

Tsiivilseadustiku 1936. a eelnõus muudeti vastavat lahutuse alust selliselt, et kuigi lahutuse alus jäi samaks, täiendati seda kahe lõikega. Nimelt tsiivilseadustiku 1936. a eelnõu § 255 lõige 1 nägi ette: „Abikaasa võib hageda lahutust, kui teine abikaasa abielukohuste raske rikkumisega või autu või kõlvatu eluviisiga sedavõrd rüvetab abielulist vahekorda, et ei või eeldada abielulise kooselamise edasikestust.“ Lõige 2 täpsustas: „Abielukohustuste raskeks rikkumiseks loetakse muuhulgas ka julma kohtlemist.“ Lõige 3 nägi ette: „Hagiõigus kustub kuue kuu jooksul arvates päevast, mil lahutuse põhjus sai hagejale teatavaks, igal juhtumil aga viie aasta pärast peale lahutuse põhjuste tekkimist. Andestamine võtab õiguse abielulahutust hageda.“

Täpsustavaid lõikeid 2 ja 3 sättel varem ei olnud. Kuigi selle kohta kirjalikud andmed puuduvad, võis lõike 2 lisamine olla tingitud eelmises alapunktis vaadeldud Eesti Naisliidu ja Eesti Akadeemiliste Naiste Ühingu ettepanekust, mis oli kantud murest, et 1935. aasta eelnõust eemaldati abikaasa julma kohtlemist abielu lahutuse alusena käsitlev paragrahv ning seetõttu võis liiga üldine sõnastus sätte kohaldamisel tekitada raskusi. Kuivõrd abikaasa julm kohtlemine oli siiski oluline asjaolu, mille esinemise puhul ei saanud ilmtingimata eeldada abieluliste suhete jätkamist, oli tarvilik see sättesse kirja panna. Ka puudus seni lahutushagi esitamise tähtaeg, mille olid naisorganisatsioonid samuti välja pakkunud ja mis võeti enam-vähem nende pakutud sõnastuses ka üle.

Sätte eeskujudena olid märgitud abieluseaduse § 27, BGB § 1568 ning ZGB § 139 ja 142 ehk eeskujud olid samad, mis 1935. a eelnõu puhul, ent veidi erinevad kui abieluseaduse ja tsiivilseadustiku 1926. a eelnõu puhul.

Käesolev lahutuse alus oli üks väheseid, mille kohta esitati arvamusi ka pärast 1936. aastat. Nimelt leidsid Eesti Eugeneika ja Genealoogia Selts, et sätte tuleks kirja panna hoopis sõnastuses: „Abikaasa võib nõuda lahutust, kui teise abikaasa perekonnas või esivanemate seas kuni 3. põlvni on või on olnud raskeid pärilikke haigusi. Abikaasa võib nõuda lahutust, kui teine abikaasa abieluliste kohuste raske rikkumisega, autu või kõlvatu eluviisiga või mõnel muul tema kehalistest ja vaimlistest omadustest või ülalpidamisest tingitud põhjusil on sedavõrd häirinud abielulisi

suhteid, et ei või eeldada abielulise kooselamise edasikestvist.¹⁰⁹ Kahjuks ei pandud ettepanekuga kaasa täiendavaid selgitusi, ent viited mitu põlve edasikanduvatele pärilikele haigustele on põhjendatavad eugeenikute läbiva eesmärgiga parandada eestlaste kui rahvuse tervist. On iseküsimus, miks selline ettepanek pidanuks sobima abieluliste kohustuste rikkumist käsitleva paragrahvi alla, kuivõrd eksisteeris ka § 254, mis nägi lahutuse alusena ette abikaasa vaimuhaiguse, nakkava suguhaiguse, pidalitõve jm äärmiselt vastu parandamatu tõve, mis oma olemuselt oluks rohkem samasisuline. Samuti on eugeenikud üritanud abikaasa kehalisi ja vaimseid puuduseid tuua sisse muidu abielukohustuste rasket rikkumist käsitleva paragrahvi alla, mis siiski loogiline ei tundu, kuivõrd see viitaks justkui oleks abikaasa kõlvatu eluviis samuti tingitud tema kehalisest või vaimsest puudusest, mis aga ei tundu pealtnäha õige.

Tsiviilseadustiku 1939. a eelnõu §-s 292 sisaldunud lahutuse alus oli sisult identne 1936. a eelnõu §-ga 255, ent sõnastust oli muudetud oluliselt kaasaegsemaks: „Abikaasa võib hageda lahutust, kui teine abikaasa abielukohuste raske rikkumisega või autu või kõlvatu eluviisiga sedavõrd rüvetab abielulist vahekorda, et ei või eeldada abielulise kooselu edasikestust. Abielukohustuste raskeks rikkumiseks loetakse muuhulgas ka julma kohtlemist. Hagiõigus kustub kuue kuu jooksul arvates päevast, mil lahutuse põhjus hagejale teatavaks sai, igal juhul aga viie aasta möödumisega arvates lahutuse põhjuse tekkimisest. Andestamine võtab õiguse hageda abielu lahutust.“

Seega ei viidud Eesti Eugeneika ja Genealoogia Seltsi järjepidevalt tehtud ettepanekuid sättesse sisse.

Tsiviilseadustiku 1940. a eelnõu § 292 oli identne 1939. a eelnõu sama paragrahviaga.

Tegu on seega ühega vähestest abielu lahutuse alustest, mis käesolevas töös vaadeldud perioodil läbis põhjaliku muutuse. Kui 1922. aastal vastu võetud abieluseaduse § 27 keskendus peamiselt abikaasa liigjoomisele, pillamisele, kiimalusele vm kõlvatule elule või loomuvastastele pahedele, siis alates 1936. aastast, mil säte saavutas sisu poolest oma lõpliku vormi, reguleeris säte olukordi, kus abielu lahutuse põhjustasid abikaasa abielukohuste raske rikkumine (sh abikaasa julm kohtlemine) või autu või kõlvatu eluviis. Abieluseaduse § 27 kontekstis ei saanud veel abikaasa julmast kohtlemisest lahutusena juttu olla, kuivõrd see oli reguleeritud abieluseaduse §-s 28 (vt

¹⁰⁹ Tsiviilseadustiku 1936. aasta eelnõu arvustusi ja täiendus- ning parandusettepanekuid. Tallinn: 1937, lk 82. Asub säilikus „Tsiviilseadustiku 1936. a eelnõu arvamused ja täiendused ning parandusettepanekud. Kirjavahetus ning asutuste ja isikute märgukirjad uue tsiviilseadustiku redigeerimise küsimuses.“ RA ERA.76.2.337.

lähemalt käesoleva töö peatükk 1.5). Samas säilis abikaasa kõlvatu eluviis lahutuse alusena kogu vaadeldud perioodi vältel. Säte muutus võrreldes algsega esmalt oluliselt abstraktsemaks (vt 1935. a eelnõu § 255) ning seejärel võttis täpsustavate lõikete lisamisega uuesti konkreetsema kuju (vt 1936. a eelnõu § 255). Märkimisväärne on ka, et abieluseaduse § 27 sarnanes kõige rohkem luteriusu kirikuseaduste §-ga 380, kuna kirikuseadused ainsana nägid ette loetelu elukommetest, mida kõlvatuks loeti, ent BGB §-i 1568 ei saanud abieluseaduse §-ga 27 kuigi sarnaseks pidada, kuivõrd see keskendus rohkem abieluliste kohustuste rikkumisele, mitte abikaasa kõlvatule elule. Alates 1935. a eelnõust on näha aga, et luteriusu kirikuseaduste § 380 hoopiski kaotati eeskujude nimistust ning 1936. aastaks omandas säte väga sarnase kuju BGB §-ga 1568, kuivõrd mõlemad nägid ette, et lahutuse nõude õigustamiseks pidi abikaasa olema raskelt rikkunud abielulisi kohustusi või autu või kõlvatu/ebamoraalse käitumisega hävitanud abielulisi suhteid, et kooselu jätkamist ei saanud eeldada. Mõlemad sätted nägid ette ka, et abikaasa julma kohtlemist (väärkohtlemist) loeti samuti abielukohustuste tõsiseks rikkumiseks.

1.5. Abikaasa halb kohtlemine

1.5.1. Abieluseadus

Abieluseaduse § 28 lõige 1 nägi ette, et üks abikaasa võis lahutust nõuda, kui teine: „1) kavatses temalt elu võtta ehk tema tervist rikkuda; 2) käib temaga julmalt ümber; 3) tahtlikult oma kohustust perekonna ülalpidamises või tema eest hoolitsemises ei täida või väga hooletusse jätab; 4) teotab tema au; 5) katsub temalt vabadust võtta.“ Lõige 2 nägi ette, et käesoleva paragrahvi alusel võis lahutuse nõude esitada kuue kuu jooksul alates päevast, mil abikaasa lahutuse aluseks olevatest asjaoludest teadlikuks sai, kõige hiljem aga viie aasta pärast peale lahutuse põhjuste tekkimist. Lõike 3 kohaselt võttis andestamine õiguse lahutust nimetatud sätte alusel nõuda. Seega olid siin välja toodud lahutuse alused ja täiendused, mis hiljem tsiviilseadustiku 1936. aasta eelnõu § 255-ga liideti.

Sätte eeskujudeks olid luteriusu kirikuseaduste § 381 ja § 382, ZGB § 138 ning BGB § 1566 ja § 1570-1571.

ZGB § 138 andis õiguse nõuda lahutust abikaasale, keda teine oli kavatsenud tappa või oli rängalt väärkohelnud või solvanud. Õigus nõuda lahutust lõppes kuus kuud pärast lahutuse aluse

esinemisest teadasaamist, igal juhul aga viis aastat pärast sündmuse toimumist. Andestamine võttis ka ZGB § 138 kohaselt õiguse nimetatud sätte alusel lahutust nõuda. Seega kui abieluseaduse §-s 28 leidus viis juhtu, mille esinemise korral võis abikaasa teiselt lahutust nõuda, sisaldas ZGB §-s 138 neid kolm: 1) abikaasa kavatsus teist tappa; 2) ränk väärkohtlemine; 3) solvamine. Neist esimene, s.o kavatsus abikaasat tappa, leidus ka abieluseaduse § 28 lõike 1 punktis 1, teine, s.o abikaasa ränka väärkohtlemise võiks kuuluda nii abikaasa tervise rikkumine (abieluseaduse § 28 lg 1 p 1) kui ka abikaasaga julmalt ümberkäimine (abieluseaduse § 28 lg 1 p 2) ning kolmas juhtum, s.o abikaasa solvamine oli samaväärne abieluseaduse § 28 lõike 1 punktiga 4 (au teotamine). Erinevalt abieluseadusest ei näinud ZGB § 138 ette võimalust nõuda lahutust pere ülalpidamiskohustuse täitmata või hooletusse jätmise puhul. Ka õigustlõpetavad tähtajad olid ZGB § 138 puhul samad – kuus kuud lahutuse aluseks olevatest asjaoludest teadasaamisest.

BGB § 1566 andis abikaasale õiguse nõuda lahutust, kui teine üritas teda tappa, § 1570 järgi kaotas ta selle õiguse, kui ta teisele andestas, § 1571 kohaselt tuli lahutuse nõudega kohtusse pöörduda kuue kuu jooksul alates ajast, mil abikaasa sai teada lahutuse aluseks olevast asjaolust, kõige hiljem aga kümne aasta jooksul alates sündmuse toimumisest. Seega nägi BGB § 1566 ette ainult ühe juhtumi, mil abikaasa võis lahutust nõuda – tema tapmiskatse, mis leidus ka abieluseaduse §-s 28. Abikaasa julma kohtlemist käesoleva paragrahvi all viidatud eeskujud abielu lahutuse alusena ei käsitlenud, ent eelnevas alapeatükis vaadeldud BGB § 1568 andis abikaasale õiguse nõuda lahutust, kui teine oli abieluliste kohustuste tõsise rikkumisega põhjutanud abieluliste suhete nii sügava katkemise, et abielu jätkumist ei saanud eeldada ning abielukohustuste tõsiseks rikkumiseks peeti ka abikaasa tõsist väärkohtlemist. Vabaduse võtmist, au teotamist ja ülalpidamiskohustuse rikkumist ükski BGB sätte eraldi lahutuse alusena välja ei toonud, ent need võisid olla hõlmatud BGB §-ga 1568, mis käsitles abieluliste kohustuste tõsist rikkumist või autut või ebamoraalset käitumist.

Luteriusu kirikuseaduste § 381 kohaselt võis abikaasa lahutust nõuda, kui teine pool teda sõimas, peksis vm julmal viisil kohtles, ent abielu lahutati vaid siis, kui kõik katsed abikaasasid lepitada olid luhtunud (sh võidi abikaasasid ajutiselt eraldada). Kui aga protsessi käigus selgus, et lahutust nõudev abikaasa ise oma „paha eluviisi ja kurjuse“ läbi vm sarnasel kombel selliseks kohtlemiseks põhjust andis või abikaasat ärritas, jäeti lahutuse nõue rahuldamata. Kirikuseaduste § 382 kohaselt võis lahutust nõuda, kui üks abikaasa teiselt tahtlikult laimamise läbi vm kombel üritas ära võtta

tema au, vabadust, töökoha või ametit. Lahutust võis nõuda kuue kuu jooksul ajast, mil abikaasale teise teguviisi teatavaks sai, pärast kuue kuu möödumist loeti abieluliste suhete jätkamist abikaasale andestamiseks, mis võttis õiguse lahutust nõuda.

Õiguse kirikuseaduste abielulahutuse peatüki punkti 20 kohaselt võis üks abikaasa lahutust nõuda, kui teine pool tema või nende laste elu kallale kippus või kui teine pool teda või lapsi raskelt vigastas või haavas, nägu rikkus või elukardetavalt peksis või vaevas või tervisele rasket kahju tekitas. Allmärkuse kohaselt lahutati abielu selle punkti järgi vaid juhul, kui vaimulik kohus leidis, et lahutust nõudval poolel oli tõesti võimatu abielu jätkata.

Seega oli abieluseaduse § 28 koostamisel kõige rohkem eeskujuks ZGB § 138 ja osaliselt ka kirikuseaduste §-d 381-382. BGB § 1566 seevastu nägi ette vaid ühe juhtumi, millal abikaasa võis lahutust nõuda, ent abieluseaduses oli sama alus kirja pandud laiemalt. Luteriusu kirikuseadused nägid erinevalt abieluseadustest ette võimaluse välistel instantsidel abiellu sekkuda ning abikaasasid lepitada, isegi abikaasa kehaline väärkohtlemine ei toonud endaga kaasa lihtsat abielu lahutamise protsessi. Samuti ei näinud abieluseadus, erinevalt luteriusu kirikuseadustest, ette tingimusi juhuks, kui väärkoheldud abikaasa oli enda väärkohtlemiseks „ise põhjust andnud“. Taas joonistub välja luteriusu kirikuseaduste suunatus abielu püsijäämise tagamisele, seda hoolimata abikaasade vaheliste suhete väga pingelisse seisundisse jõudmisest. Samas joonistus kõikidest eeskujudest ja abieluseadusest välja, et tähtaeg, millal lahutust nendel alustel nõuda võis, oli sama – lahutust võis nõuda kuue kuu jooksul alates sündmusest teadasaamisest. Samas kõige viimane õigustlõpetav tähtaeg erines, abieluseaduses ja ZGB-s oli see viis aastat, BGB-s kümme ning luteriusu kirikuseadustes selline tähtaeg puudus.

Seega oli käesoleva lahutuse aluse puhul üleminek luteriusu kirikuseadustelt abieluseadusele pealtnäha märkimisväärne samm liberaalsuse poole, kuivõrd ühe poole ebakohane kohtlemine oli vähemalt kirjalikult piisav põhjus abielu lahutamiseks, midagi täiendavat polnud vaja välja selgitada. Tegelikult see siiski nii ei olnud. Selgitusi sätte kaasaegse tõlgenduse kohta leiab lähemalt Riigikohtu praktikast. Nimelt selgitas Riigikohtu tsiviilkolleegium 1930. aasta otsuses nr 1323 abieluseaduse § 28 p-i 2 kohaldamisel, et julma ümberkäimise all tuleb mõista „valjust ja karmust, mis tingitud tigidast ja hoolimatust iseloomust“. Riigikohus selgitas ka: „Iga Rahukohtu

nuhtlusseadustiku¹¹⁰ § 142¹¹¹ põhjal karistatavat kokkupõrget, mis on juhtunud meelteärrituse hoos, ei saa veel lugeda julmaks kohtlemiseks.¹¹² Seega ei olnud igasugune abikaasa füüsiline väärkohtlemine Riigikohtu hinnangul alati taunitav ning piisavaks aluseks lahutuse nõudmisel, vaid teatud juhtudel oli see õigustatud. Abieluseaduse § 28 p 4 osas on Riigikohus 1932. aasta otsuses nr 320 selgitanud, et kohus peab abielulahutust selle sätte alusel otsustades kaaluma, mis asjaoludel on abikaasa au teotamine toimunud. Riigikohus selgitas, et kui kohus leidis, et au teotus oli põhjustatud teise abikaasa „kõlvatust elust ning halvast kohtlemisest, mis põhjustas teotaja hingelise tasakaalu kaotuse,“ võis kohus jätta abielu lahutamata.¹¹³ Seega joonistub ka siit välja võimalus, et abikaasa oli oma käitumisega enda au teotamise lausa ära teeninud. Järelikult, kuigi seaduse teksti kohaselt võiks arvata, et abieluseadus tähendus muutust liberaalsuse suunas, näitab Riigikohtu praktikaga tutvumine, et ka liberaalsema sõnastusega sättesse saab konservatiivse mõtte sisse tõlgendada.

Sarnane lahutuse alus leidis ka A. Ostra ja E. Assoni abieluseaduse eelnõus. Selle § 41 kohaselt võis abikaasa lahutust nõuda, kui teine oli püüdnud temalt elu võtta või oli teda „jämeda teoga haavanud“. Nõue tuli esitada kuus kuud pärast seda, kui abikaasa teost teada sai ja hiljemalt viie aasta jooksul teo toimepanemisest. Ülalpidamiskohustuse rikkumine A. Ostra ja E. Assoni eelnõu kohaselt õigust lahutust nõuda kaasa ei toonud, ent selle alusel sai nõuda lahkeli. Nimelt tuli § 30 kohaselt ühe abikaasa palvel „lahkeli lubada, kui teine oma ülalpidamiskohustuse abikaasa või laste vastu väga hooletusse jättis või eksis suuresti muus kohusetäitmisel nende vastu“. § 31 nägi ette, et „kui abikaasad pärast kohtuliku lahkeli otsust olid aasta elanud lahus ja pärast seda kooseli ei jätkanud, tuli abielu ühe poole nõudel lahutada“.¹¹⁴ Seega ei andnud ülalpidamiskohustuse täitmata jätmise õigust nõuda lahutust, vaid kõigepealt lahus elamist, mille järel sai ühe aasta möödumisel nõuda ka lahutust.

¹¹⁰ Rahukohtute nuhtlusseadustik 20. novembrist 1864 (Устав о наказаниях налагаемых мировыми Судьями). Судебные уставы 20 ноября 1864 года: с изложением рассуждений, на коих они основаны : Ч. 1. изданные Государственной канцелярией. - 2-е издание, дополненное. - С.-Петербург: в типографии 2 отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1867.

¹¹¹ Rahukohtu Nuhtlusseadustik § 142: „Süüdlasi omavoli kui ka vägivalda tarvitamises, tekitamata seejuures raskeid lööke, haavu või kehavigastusi, karistatakse: arestiga mitte üle kolme kuu.“ Sellest paragrahvist on lähemalt kirjutanud nt Marit Joost enda magistritöös. Vt lähemalt: Joost, M. Perevägivald lahuselu ja abielulahutuse alusena Riigikohtu tsiviilosakonna praktikas 1920-1930, lk 52.

¹¹² Peep, A. Abieluseadus riigikohtu tsiviilosakonna seletustega, lk 12.

¹¹³ *Ibid.*, lk 24.

¹¹⁴ Eelnõu asub säilikus: Abieluseaduse, abieluasjade kohtupidamise korra ja abieluseaduse ning kohtupidamise korra maksmapanemise seaduste eelnõude materjalid. RA ERA.80.1.2198, pagineerimata.

Abieluseaduse II lugemise Riigikogu üleüldise komisjoni protokollist nähtub, et § 28 lõike 1 punkt 2 (s.o „käib abikaasaga julmalt ümber“) võeti vastu „A. Palvadre põhimõttelise täiendusega.“ Kahjuks pole protokollis välja toodud, mis see põhimõtteline täiendus oli.¹¹⁵

Abieluseaduse II lugemisel tegi A. Ostra ettepaneku eemaldada andeksandmist käsitlev osa ning seda samadel põhjustel, mis § 21 puhul, s.o A. Ostra pidas võimalikuks, et abikaasa andestas sellise käitumise teisele vaid seetõttu, et abikaasa lubas oma käitumist muuta. Samuti, kui abikaasad olid sunnitud ühes toas elama kuni kohtuotsuse tegemiseni, võis rahumeelsete suhete jätkamisest jääda mulje, et abikaasa on teisele andestanud, kuigi ta tegelikult seda ei olnud. Aruandja T. Kalbus ettepanekut ei toetanud ning hääletusel oli selle poolt 22 Riigikogu liiget ning vastu 29. § 28 võeti muutmata kujul vastu.¹¹⁶

Ka abieluseaduse III lugemisel üritas A. Ostra saavutada andeksandmist käsitleva osa eemaldamist, ent ebaõnnestunult.¹¹⁷

Statistiliselt oli abieluseaduse § 28 keskmise populaarsusega alus abielu lahutamiseks, moodustades 1923.-1928. aastal kokku 4,1% kõigist lahutustest, sealjuures oli kõigist lahutustest 3,8% põhjustatud meeste süül §-s 28 kirjeldatud rikkumiste toimepanemisest ja 0,6% kõigist lahutustest naiste süül.¹¹⁸

1.5.2. Tsiiviilseadustiku 1926. aasta eelnõu

1926. aasta eelnõu § 344 lõige 1 nägi ette: „Abikaasa võib lahutust nõuda, kui teine abikaasa: 1) kavatseb temalt elu võtta või tema tervist rikkuda; 2) raskelt teotab tema au; 3) tahtlikult ei täida oma kohustust perekonna ülespidamise eest hoolitsemises; 4) käib nõudjaga julmalt ümber.“ Lõige 2 sätestas täpsustavalt: „Nõudmise õigus selle paragrahvi järgi kustub kuue kuu pärast, arvates päevast, mil lahutuse põhjus nõudjale teatavaks sai, igal juhtumusel aga viie aasta pärast peale lahutuse põhjuse tekkimist.“

¹¹⁵ Riigikogu üleüldise komisjoni protokoll nr 13, 22.05.1922. Asub säilikus: Üldkomisjoni koosolekute protokollide ärakirjad. RA ERA.80.1.2144, pagineerimata.

¹¹⁶ *Ibid.*

¹¹⁷ Abieluseaduse III lugemine. I Riigikogu 8. istungjärgu protokoll nr 157. Tallinn: Riigikogu 1922, äärenr 704.

¹¹⁸ Reiman, H. Abielulahutused 1923-28, lk 284.

Tsiviilseadustiku 1926. a eelnõu § 344 ja abieluseaduse § 28 olid seega valdavalt identsed, ent tsiviilseadustiku 1926. a eelnõu §-st 344 oli eemaldatud õigus lahutust nõuda juhul, kui abikaasa üritas teiselt vabadust võtta. Tsiviilseadustiku väljatöötamise komisjoni protokollist nähtuvalt eemaldati see osa, kuna see käis julma ümberkäimise mõiste alla, mis punktis 4 juba oli ette nähtud.¹¹⁹ Samuti täiendati võrreldes abieluseadusega tsiviilseadustiku 1926. a eelnõu §-s 344 alust, mille kohaselt võis abikaasa nõuda lahutust juhul, kui teine teotas tema au – täiendavalt nähti ette, et abikaasa peab olema teotanud tema au „raskelt“. Tsiviilseadustiku väljatöötamise komisjoni protokollis on vaid konstateeritud, et selline muudatus sisse viidi, ilma seda põhjendamata.¹²⁰ Samas ka eeskujuks olnud ZGB § 138 nägi ette, et abikaasat pidi lahutuse nõudmiseks olema solvatud „rängalt“, ent tegu on vaid autori tähelepanekuga, mis ei pruugi tähendada, et muudatus just ZGB eeskujul sisse viidi, kuid võimalik see oli. Tähtajad nimetatud alustel lahutuse nõudmiseks jäid samaks, samuti võttis ka tsiviilseadustiku 1926. a eelnõu kohaselt andestamine õiguse lahutust nõuda.

1.5.3. Tsiviilseadustiku 1935. aasta ja hilisemad eelnõud

Tsiviilseadustiku 1935. aasta eelnõus puudus üldse säte, mis põhineks abieluseaduse §-l 28. Kuigi 1935. a eelnõuga anti välja ka seletuskiri, pole nimetatud muudatust selgitatud.

Nagu eelnevalt alapeatükkides 1.4.3 ja 1.4.4 märgitud, ühendati hilisemates eelnõudes abikaasa julma kohtlemist käsitlev lahutuse alus abikaasa kõlvatu eluga, seega on julma kohtlemist puudutava abieluseaduse § 28 edasist saatust käsitletud eespool. Ka puudusid analüüsitud materjalides arutelud selle kohta, et need alused tsiviilseadustiku 1936. aasta eelnõu §-s 255 tuleks taas lahku lüüa ning taastada nende algupärane järjekord. Seega nähtub, et pärast seda, kui tsiviilseadustiku 1936. a eelnõu §-le 255 lisati lõige 2, mis nägi ette, et abielukohustuste raskeks rikkumiseks loeti muuhulgas ka abikaasa julma kohtlemist, saavutati abieluseaduse § 27 ja § 28 lahkulöömise osas üksmeel ning rohkem vaidlusi selle pinnalt ei kerkinud.

Seega võib abieluseaduse § 28 ja tsiviilseadustiku 1926. a eelnõu § 344 kohta öelda, et tegu oli kõige suurema muutuse läbinud sättega abieluseaduses, kuivõrd see kaotati 1935. a eelnõust

¹¹⁹ Tsiviilkomisjoni koosolek nr 112 02.01.1926. Asub säilikus Tsiviilkomisjoni koosolekute protokollid. RA ERA.76.2.392, pagineerimata.

¹²⁰ *Ibid.*

sootuks. Siiski säilis abieluseaduse § 28 tuumikidee ehk abikaasa julm kohtlemine abielu lahutuse alusena ka 1940. aastal, ent liidetuna lahutuse alusena, mis käsitles abikaasa kõlvatut elu.

2. Lahuselu

2.1. Äraolek perekonna juurest kui lahutuse alus

2.1.1. Abieluseadus

Siin ja järgnevatel alapeatükkides on käsitletud pealtnäha sarnaseid, ent sisult erinevaid olukordi, kus abikaasad elasid lahus kas nendest olenematutel põhjustel või jättis üks abikaasa teise ilma aluseta maha. Abieluseaduse paragrahvides on eristatud nelja juhtu: abikaasa pahatahtlik mahajätmine (§ 22), lahuselu kokkuleppimatus tõttu (s.o abikaasa ei olnud kadunud, vaid kooselu jätkamine oli osutunud võimatuks, § 23), lahuselu abikaasadest sõltumatutel põhjustel (nt sõda, § 24) ning ühe abikaasa vangistus (s.o abikaasa oli sunnitud perest eemal elama, kuna kandis karistust, § 29). Abieluseaduse jaotuse alusel käsitlem järgnevalt lahuselu erinevaid põhjuseid abielulahutuse alustena.

Esimesena lahuselu alustest nägi abieluseaduse § 22 lõige 1 ette: „Kui üks abikaasadest on teise kuritahtlikult maha jätnud, ehk teadmata kuhu ära läinud, ja ei ilmu oma perekonna juure tagasi, ilma et tal äraolemiseks mõjuvaid põhjusi oleks, siis võib mahajäetu, kui äraolemine on kestnud vähemalt üks aasta, nõuda lahutamist.“ Lõige 2 täpsustas, mida peab ette võtma enne, kui lahutust nõuda võis: „Enne nõudmise tõstmist, igatahes aga mitte varem kui peale üheksakuulist äraolekut, peab mahajäetud abikaasa seda kohut, kellele nõudmisasi allub, paluma äraolijat abikaasat välja kutsuda, tarbekorral kuulutuse läbi, ette pannes temale kolme kuu jooksul perekonna alalise elukohta tagasi tulla.“ Lõikes 3 oli märgitud: „Abielu lahutamise nõudmine võib tõstetud saada ainult peale selle tähtaja möödaminekut.“ Lõige 4 sätestas regulatsiooni juhuks, kui abikaasa küll naasis pere juurde, ent lahkus siis uuesti: „Kui äraolija kohtu kutsel küll ilmus oma perekonna juure, kuid uuesti oma abikaasa kuritahtlikult maha jättis ehk teadmata kuhu ära läks ja see teistkordne äraolemine kestis juba vähemalt üks kuu, siis võib mahajäetu esineda lahutamise nõudega ilma uue kutsetoimetusega.“

Riigikohus on abieluseaduse § 22 kohaldamisel 1935. a lahendis nr 490K selgitanud antud sätte tõendamiskohustust. Nimetatud lahendis leidsid menetlusosalised, et kui abikaasa soovis teist, teda maha jätnud abikaasat, kohtu kaudu välja kutsuda, pidi ta kõigepealt kohtule ära tõendama, et abikaasa tõepoolest „äraolija“ sätte mõttes oli. Põhjenduseks toodi, et on võimalik, et kodust lahkunud abikaasa hakkab hoopis mahajääjat tema ärritamiseks väljakutsumistega tülitama.

Riigikohus leidis siiski, et seadus eeldas, et iga kodanik käitub menetluses heas usus ning ei pidanud sellise olukorra tekkimist reaalseks.¹²¹ Eeltoodust jäeldub, et Riigikohus ei pidanud vajalikuks abieluseaduse § 22 alusel lahutuse hagi esitamisel ka hagejale tõendamiskoormise seadmist, millega tõendataks, et teine abikaasa tõepoolest pere juurest oli lahkunud.

Abieluseaduse § 22 juurde oli seaduse teksti lisatud ka märkus, mis loetles juhud, mida loeti samaväärseks kuritahtliku mahajätmisega: „Ühetaoliseks kuritahtliku mahajätmisega loetakse: a) naise keeldumist mehele uude elukohta järele minemast ilma mõjuva põhjuseta; b) mehe keeldumist elukoha vahetamise puhul naist kaasa võtmast ilma mõjuva põhjuseta ja d) kui üks abikaasa teist sunnib lahus elama.“

Kuigi BES-i normidele sätte juures eeskujudena otseselt ei viidatud, on seadusesse lisatud tekstist ilmne, et BES-i sätetega arvestati. Pärast 9. juunil 1920. aastal Asutava Kogu poolt seisuste kaotamise seaduse vastuvõtmist jäi BES kehtima kui ainus eraõiguse üldallikas, millega paralleelselt asuti välja töötama Eesti oma tsiviilseadustikku, mis sisaldas, nagu ka käesolevast tööst nähtub, regulatsiooni ka abielude lahutamiseks, sh lahutuse aluseid. Tsiviilseadustik oleks jõustumisel asendanud nii BES-i kui ka abieluseaduse, seega pidi abieluseadus kehtima BES-iga paralleelselt, täiendama BES-i ja sellega kokku sobima. Nimelt olid osad abieluseaduse §-s 22 kuritahtliku mahajätmisega võrdväärseks loetud lahutuse alused naise kohustustena reguleeritud ka BES-is. BES artikkel 7 nägi ette, et abikaasadel oli kohustus elada koos. Artikkel 8 täiendas, et mehel oli õigus nõuda naiselt sõnakuulmist ja tema tahte allumist ning määrata elukoht, kus pere elab, st naine oli kohustatud mehele sinna elukohta järgnema.¹²² Samuti ei olnud märkuste sisaldumine seaduse tekstis eeskujuriikide seadustes tavapärane, ent BES tundis ka märkusi. Seega on BES-i vähemalt mingis ulatuses ka abieluseaduse koostamisel eeskujuks võetud.

Sätte eeskujudeks olid luteriusu kirikuseaduste § 374, BGB § 1567 ja ZGB § 140.

Luteriusu kirikuseaduste § 374 kohaselt võis abielu lahutada, kui üks abikaasa oli teise maha jätnud ja ei andnud lubadust tema juurde naasta. Lisaks nägi sätte ette seitse täpsustavat lõiget: 1) Mehe elukohavahetus ei olnud abikaasa pahatahtlik mahajätmine, kuivõrd naine oli kohustatud oma mehele järgnema. Kui naine keeldus, sai teda selleks sundida; 2) Kui naine soovis mehele järgneda

¹²¹ Peep, A. Abieluseadus riigikohtu tsiviilosakonna seletustega, lk 14.

¹²² Kiirend-Pruuli, K. Abikaasade isiklike suhete õiguslik korraldus Eesti esimesel iseseisvusperioodil: tee kaheliikmelise parlamendi suunas. – Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2017. Tartu: Eesti Õpetatud Selts 2018, lk 207.

tema uude elukohta, oli mees kohustatud naise endaga kaasa võtma. Kui mees järjekindlalt ja ilma mõjuva põhjuseta sellest keeldus, võis naine nõuda lahutust; 3) Kui naine oli ilma seadusliku aluseta lahkunud oma mehe juurest ning ei naasnud vaatamata mehe nõudmisele, võis mees esitada nõude naise koju kutsumiseks läbi kohtu¹²³. Kui naine ikkagi ei naasnud, võis mees nõuda lahutust; 4) Mees võis nõuda lahutust, kui naine küll naasis mehe juurde, ent ei suutnud tõendada, et ta äraoleku ajal elas „laitmata elu“; 5) Abikaasa võis nõuda lahutust, kui teine abikaasa oli vabatahtlikult ja ilma teisele poolele endast märku andmata ära olnud kauem kui aasta. Konsistoorium pidi sellisel juhul pädevate asutuste abil kasutama kõiki sobivaid meetmeid, et eemalviibiva abikaasa asukoht kindlaks teha (asjast tuli teatada kõigile Vene kubermangu valitsustele ja üleskutse tuli avaldada ametlikes lehtedes). Abielu lahutati, kui abikaasa asukohta ei suudetud kindlaks teha ühe aasta jooksul ning tema või tema esindaja selle aja jooksul välja ei ilmunud; 6) Kui äraolija abikaasa asukoht oli teada, ent eemalviibimine oli kestnud rohkem kui aasta, võis mahajäetud pool nõuda konsistooriumilt abikaasa kohtu kaudu tagasi kutsumist. Kui sellisel juhul abikaasa ei naasnud määratud tähtaja jooksul ega andnud teada, et ta seaduslikul alusel soovib oma äraolekut pikendada, loeti eeltoodu abikaasa pahatahtlikuks mahajätmiseks ning mahajäetud pool võis nõuda lahutust. Kusjuures nii punkti 5 kui ka punkti 6 alusel lahutatud abielu korral keelati lahkunud poolel uuesti abielu sõlmida; 7) punktide 5 ja 6 alusel ei lahutatud abielu, kui äraolija abikaasa ilmus isiklikult või läbi esindaja ning tõendas, et lahutust nõudev pool oli ise tema äraolekuks mõne §-s 369 nimetatud põhjuse andnud. Luteriusu kirikuseadustest nähtub seega, et punktid 5 ja 6 eeldasid abikaasa üheaastast äraolekut, aga punktides 1-4 sellist tähtaega seatud ei olnud.

Nii abieluseaduse § 22 kui ka luteriusu kirikuseaduste § 374 olid seega äärmiselt pikad ja mahukad sätted. Nende võrdlusel aga selgub, et abieluseadusesse võeti peaaegu täielikult üle kirikuseaduste § 374 punktis 2 sätestatud juhtum, mille kohaselt võis naine lahutust nõuda, kui mees keeldus teda enda uude elukohta kaasa võtmast. Lisaks nägi abieluseadus mehele ette õiguse nõuda lahutust, kui naine keeldus talle uude elukohta järgnemast ilma mõjuva põhjuseta, kirikuseadused käsitlesid sellist olukorda aga selliselt, et kui naine keeldus, sai teda selleks sundida. Lahutuse nõudmise õigust selline olukord kaasa ei toonud. Abieluseaduses käsitletud juhtumit, kus üks abikaasa sundis

¹²³ Tõenäoliselt on kohtu all mõeldud kirikukonsistooriumi, mis tegutses ka kohtuasutusena. Sama sätte punktis 5 on juba konsistooriumi otsesõnu nimetatud. Konsistooriumitest loe lähemalt nt: Eesti Evangeeliumi Luteri Usu Konsistoorium - EAA.1187. Eesti Ajalooarhiivi fondiloend. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.eha.ee/fondiloend/frames/fond_prop.php?id=1906 (23.04.2022).

teist lahus elama, kirikuseadused ei käsitlenud. Samuti võeti kirikuseadustest üle abikaasa tagasi kutsumise kohustus, mis oli lahutuse nõude esitamise eelduseks. Samuti sisaldus kirikuseaduste § 374 punktis 7 võimalus eemal viibinud abikaasal tõendada, et tema eemalviibimine oli põhjustatud teise abikaasa kirikuseaduste §-des 370-383 sätestatud tegevusest (neist osasid on täpsemalt vaadeldud käesoleva magistritöö alapeatükkides 1.1.1, 1.2.1, 1.3.1, 1.4.1, 1.5.1, 2.3.1 ja 2.4.1, kokkuvõtvalt oli tegemist alustega, mis teisele abikaasale andsid õiguse lahutust nõuda, nt abielurikkumine, abikaasa võimetus saada järglasi jm). Sellega loodi kirikuseadustes keeruline menetluslik olukord, kus abielulised suhted olid vaieldamatult lõppenud, ent abielu siiski ei lahutatud. Abieluseaduses sätestati sarnane võimalus, et kui abikaasa viibis perekonna juurest ära „mõjuval põhjusel“, siis abielu ei lahutatud. Sätte sõnastusest ei ole aga otseselt võimalik välja lugeda, et „mõjuv põhjus“ pidi olema midagi sellist, milleks teine abikaasa ise aluse andis, pigem oletab autor, et abieluseaduse §-s 22 mõeldud olukorda, mis oli põhjustatud välistest mõjutustest, nt sõda või haigus, vastasel juhul oleks see seaduses välja toodud. Ka ei näinud abieluseadus ette, et kui perekonna juurest viibis eemal abielu naispool, pidi ta naastes tõendama oma vahepeal elatud elu laitmatust – nagu see oli kirikuseadustes. Seega läbis abieluseadus võrreldes kirikuseadustega kahtlemata sammu liberaalsuse suunas, kuivõrd jättis inimestele võimaluse käituda rohkem selliselt, nagu inimesed ise heaks arvasid, ilma kohtu halvaks panuta.

Eeskujuks olnud ZGB §-s 140 oli sarnane lahutuse alus reguleeritud oluliselt lühemalt. Nimelt nägi sätte ette, et kui abikaasa oli pahatahtlikult teise maha jätnud või polnud ilma mõjuva põhjuseta koju naasnud, võis mahajäetud abikaasa nõuda lahutust, kui äraolek oli kestnud vähemalt kaks aastat. Erinevalt Eesti territooriumil kehtinud ususeadustest ja abieluseadusest nägi ZGB sätte ette abikaasa tagasikutsumise võimaluse, mitte kohustuse – mahajäetud abikaasa võis nõuda, et kohtunik kutsuks lahkunud abikaasa (vajadusel kuulutuse kaudu) kohtusse ning kohustaks teda kuue kuu jooksul pere juurde tagasi pöörduma. Abielu lahutati seejärel nimetatud kuue kuu möödumisel.

Seega ei ole erinevalt abieluseaduse §-st 22 ZGB §-s 140 ette nähtud loetelu, mida peeti teise abikaasa pahatahtlikuks mahajätmiseks, vaid see jäi seaduse rakendajate sisustada. Samuti ei olnud abikaasa tagasikutsumist ilmtingimata nõutud, vaid seda võidi teha abikaasa soovi korral. Abieluseaduses oli abikaasa tagasikutsumine aga abielu lahutamise nõude rahuldamise eelduseks. Samuti seisnes kahe sätte vahel erinevus ka tähtaegade pikkuses. ZGB kohaselt sai lahutust nõuda

pärast abikaasa kaheaastast äraolekut, abieluseaduses oli sama tähtaeg üks aasta (sama tähtaeg oli luteriusu kirikuseadustes). Ka pidi ZGB järgi abikaasa kutse saamisel naasma kuue kuu jooksul, abieluseaduses oli vastav ajaperiood kolm kuud.

BGB § 1567 kohaselt võis abikaasa nõuda lahutust, kui teine oli ta pahatahtlikult maha jätnud. Selle alla loeti järgmiseid olukordi: 1) kui abikaasa, kellele kohus andis ülesande „taastada kodune kooselu“, polnud seda aasta jooksul teinud, kuigi teine abikaasa oli seda soovinud ja 2) kui üks abikaasa oli aasta aega kodust eemal viibinud, kuigi teine abikaasa oli tema naasmist soovinud ning avalikult oldi sellest olukorrast vähemalt aasta aega teatud. Lõike 2 kohaselt jäeti abielu lahutamata, kui abikaasa tuli aasta jooksul koju tagasi. Seega oli ka BGB § 1567 lühem kui abieluseaduse § 22, sisaldades siiski kaht juhtumit, mida pahatahtlikuks mahajätmiseks loeti. BGB § 1567 ei näinud ette nii täpseid tingimusi ja korda abikaasa tagasikutsumiseks, samas abieluseadusega (ega ka ususeadustega ning ZGB-ga) jällegi ei antud kohtule pädevust anda abikaasale käsk koduse kooselu taastamiseks. Ka selles võrdluses paistab abieluseadus liberaalsem kui BGB, sest „koduse kooselu taastamine“ on jäetud abikaasade endi otsustada.

Õigeusu kirikuseaduste abielulahutuse seaduse punkti 14 kohaselt võis abikaasa lahutust nõuda, kui teine oli kolm aastat olnud jäljetult kadunud. Punkti 15 kohaselt võis seda tähtaega lühendada kahe aastani, kui abikaasa oli kadunud sõjas vm „looduse hävituses“ või laeva hukkamise korral, kui laeval viibijate kohta info puudus. Punkti 16 kohaselt hakati tähtaega arvutama selle aasta lõpust, kui kadunud isikust viimane teade saadi, sõjaga seotud kadumiste puhul ei lahutatud abielu enne kui sõja lõpust oli möödunud aasta. Seega reguleerisid õigeusu kirikuseadused abikaasa äraolekut märksa konkreetsemalt, loetledes sõja ja loodusnähtustega seotud põhjused abikaasa äraolekuks.

Kohtu kaudu abikaasa tagasikutsumise vajadus seisnes abieluseaduse seletuskirja kohaselt selles, et äraolev abikaasa oli protsessuaalselt halvemas seisukorras ning tal oli oma huvide kaitsmine raskendatud. Eelnimetatud puuduse likvideerimiseks oligi ette nähtud, et hagejast abikaasa pidi vähemalt üheksakuuse äraoleku järel teise abikaasa kohtu kaudu välja kutsuma, tegema talle ettepaneku pöörduda pere juurde tagasi kolme kuu jooksul (s.o tähtajaks, mil äraolemisest saab täis vähemalt üks aasta) ning alles pärast kutses toodud tähtaja möödumist võis ta abielu lahutust nõuda. Teisest küljest pidi säte kaitsma mahajäetud abikaasat teise abikaasa pahatahtlikkuse eest, kui viimane peaks tagasi ilmuma ainult abikaasa kiusuks. Sellisel juhul andis teistkordne

lahkumine mahajäetule õiguse esitada lahutuse nõue ilma uue kutseta juba kuu aja pärast. *Onus probandi* lasus abieluseaduse § 22 järgi täielikult kostjal, kes äraolemise mõjuvaid põhjuseid pidi tõendama.¹²⁴

Sarnane lahutuse alus leidis ka A. Ostra ja E. Assoni abieluseaduse eelnõus. Selle § 33 kohaselt tuli abielu lahutada ühe abikaasa nõudel juhul, kui teine oli vastu tema tahtmist ja ilma mõjuva põhjusega kaks aastat kooselust kõrvale hoidnud ja seda hiljem ei jätkanud. Seega reguleeris A. Ostra ja E. Assoni eelnõu nimetatud lahutuse alust märksa lühemalt ning tähtaeg, mille jooksul pidid abikaasad olema lahus olnud, oli pikem (abieluseaduses oli see üks aasta). Samas pidasid nii abieluseaduse eelnõu koostajad kui ka A. Ostra ja E. Asson abikaasa pahatahtlikku mahajätmist piisavalt kaalukaks põhjuseks, et see võiks kaasa tuua õiguse nõuda lahutust.

Säte abieluseaduse lugemistel Riigikogus arutelusid ei tekitanud ja see võeti muutmata kujul vastu.¹²⁵ Ka õiguskirjanduses või ajakirjanduses ei ole abieluseaduse §-le 22 etteheiteid tehtud või seda arvustatud.

Statistiliselt oli abikaasa pahatahtlik mahajätmise keskmine sagedusega alus abielu lahutamiseks. Kõigist abieludest lahutati perioodil 1923-1928 abieluseaduse § 22 alusel 6,5%. 3,3% kõigist abieludest lahutati seetõttu, et mees jättis abikaasa pahatahtlikult maha ning 3,2% põhjusel, et sama tegi naine. Seega ei joonistu käesoleva lahutuse aluse puhul väga konkreetset välja, kumb sugupool abikaasat sagedamini pahatahtlikult maha jättis, kuivõrd osakaalud olid üsna võrdsed, 0,1-protsendiline ülekaal kuulus siiski meeste süülisele käitumisele.¹²⁶

Kokkuvõttes nähtus abieluseaduse § 22 puhul sarnasusi kõigi eeskujuna viidatud seadustega, ent täielikku ülevõtmist ühestki eeskujuseadusest ei nähtunud. ZGB § 140 oli oluliselt lühem ja lakoonilisem, samuti leidis selles abikaasa võimalus nõuda kohtu kaudu lahkunud abikaasa tagasikutsumist, ent tegu polnud kohustustega. ZGB ei näinud ette juhtumeid, mida loeti pahatahtliku mahajätmisega võrdsustatuks. Kirikuseaduste § 374 oli seevastu oluliselt mahukam säte ning see sisaldas rohkem näidisjuhtumeid pahatahtliku mahajätmise kohta ning andis juhiseid, kuidas nende puhul käituda. Samuti sisaldas luteriusu kirikuseaduste § 374 abikaasade eraellu

¹²⁴ Abieluseaduse, abieluasjade kohtupidamise korra ja abieluseaduse ning kohtupidamise korra maksmapanemise seaduste eelnõude materjalid. Rahvusarhiiv ERA.80.1.2198, pagineerimata.

¹²⁵ Abieluseaduse II lugemine. I Riigikogu 8. istungjärgu protokoll nr 151. Tallinn: Riigikogu 1922, äärenr 427.

¹²⁶ Reiman, H. Abielulahutused 1923-28, lk 284.

järsult seksuvaid nõudeid, nt oli kodust eemal viibinud naisel kohustus tõendada, et ta elas eemalviibimise ajal korralikku elu. Seda siiski abieluseaduse koostamisel eeskujuks ei võetud. BGB § 1567 käsitles olemuselt samuti abikaasa pahatahtlikku mahajätmist abielulahutuse alusena, ent see oli oluliselt lühem kui abieluseaduse § 22, samas sisaldades siiski kaht näidisjuhtumit, mida pahatahtlikuks mahajätmiseks loeti. BGB §-s 1567 leidis ka huvitav funktsioon, mille kohaselt võis kohus anda abikaasale käsu kodune kooselu taastada. Midagi sellist abieluseadus ette ei näinud.

2.1.2. Tsiviilseadustiku 1926. aasta eelnõu

Ka tsiviilseadustiku 1926. a eelnõu sarnast lahutuse alust käsitlev regulatsioon oli äärmiselt pikk, ent selguse huvides jaotatud kolme erinevasse paragrahvi. Eelnõu § 336 reguleeris eelnevalt abieluseaduse § 22 lg-s 1-3 sätestatud tingimusi abikaasa äraoleku puhul lahutuse nõudmiseks. Tsiviilseadustiku 1926. a eelnõu § 336 lg 1 nägi ette: „Abikaasa võib abielu lahutust nõuda, kui teine abikaasa on teda pahatahtliselt maha jätnud või teadmata kuhu ära läinud ja ei ilmu oma perekonna juurde tagasi, ilma et temal äraolekuks mõjuvaid põhjusi oleks, ja kui äraolek on kestnud vähemalt ühe aasta.“ Lõikes 2 oli sätestatud: „Enne abielu lahutuse nõudmise tõstmist peab mahajäetud abikaasa kohut paluma äraolijat abikaasat kohtusse kutsuda, tarbekorral kuulutuse läbi, ja oma otsusega teda kohustada ühe kuu jooksul oma perekonna juurde tagasi tulema; ei ilmu äraolija abikaas kohtusse, teeb kohus otsuse tagaselja.“ Sätte viimane lõik sätestas: „Abielu lahutuse nõudmist võidakse tõsta, kui äraolija abikaas kohtuotsusega määratud tähtaja jooksul perekonna juurde tagasi tulnud ei ole.“

Seega oli § 336 mõttelt samasisuline, mis abieluseaduse § 22 lg 1-3, ent erines sõnastuslikke erinevusi. Sätte eeskujudeks olid abieluseaduse § 22, luteriusu kirikuseaduste § 374, BGB § 1567 ja ZGB § 140.

Tsiviilseadustiku 1926. a eelnõu § 337 sisaldas abieluseaduse § 22 lg 4 regulatsiooni ning sätestas: „Kui äraolija abikaas kohtuotsusega määratud tähtaja jooksul küll ilmus oma perekonna juurde, kuid enne ühe aasta möödumist uuesti oma abikaasa pahatahtliselt maha jättis või teadmata kuhu ära läks ja see teistkordne äraolek kestis juba vähemalt üks kuu, siis võib mahajäetu esineda lahutamise nõudmisega, ilma et tarvis oleks äraolijat abikaasat uuesti kohtu läbi kohustada

perekonna juurde tagasi tulema.“ Sätte mõte jäi samaks, ent 1926. a eelnõusse lisati täiendava tingimusena, et kui abikaasa lahkus uuesti pere juurest enne naasmisest ühe aasta möödumist, võis abielu lahutada. Sellest järeldub, et kui abikaasa viibis pere juures kauem kui aasta ning lahkus alles seejärel, kaotas abikaasa õiguse § 337 alusel lahutust nõuda. Autor oletab, et sellisel juhul tuli uuesti algatada §-s 336 ette nähtud protsess, s.o abikaasa tuli esmalt välja kutsuda. Abieluseaduse § 22 lg-st 4 sellist piiravat tähtaega („kuid enne ühe aasta möödumist uuesti oma abikaasa pahatahtliselt maha jättis“) ei ole võimalik välja lugeda. § 337 eeskujuks oli abieluseaduse § 22.

Abikaasa pahatahtliku mahajätmist lahutuse alusena käsitlev viimane paragrahv tsiviilseadustiku 1926. a eelnõus oli § 338, mis eelnevalt oli abieluseaduses sätestatud § 22 allmärgusena. § 338 kohaselt loeti ühetaoliseks pahatahtliku mahajätmisega: „1) naise keeldumist mehele uude elukohta järele minemast ilma mõjuva põhjuseta; 2) mehe keeldumist elukoha vahetamise puhul naist kaasa võtmast ilma mõjuva põhjuseta, ja 3) kui üks abikaas teist sunnib lahus elama.“ Seega oli tsiviilseadustiku 1926. a eelnõu § 338 identne abieluseaduse § 22 allmärgusega. § 338 eeskujuks oli abieluseaduse § 22 märkus.

Tsiviilseadustiku 1926. a eelnõu koostamise komisjoni protokollidest on tuvastatav, et §-d 336 ja 337 võeti vastu „parandatult“ ning § 338 muutmata, ent protokollis ei ole välja toodud sätete ümber toimunud arutelusid ja muudatusi, mida nad sisaldasid.¹²⁷

2.1.3. Tsiviilseadustiku 1935. aasta eelnõu

Tsiviilseadustiku 1935. aasta eelnõus sisaldus samasisuline lahutuse alus §-des 248-250 ehk eelnõu koostajad püüdsid normitehniliselt lühemate paragrahvide poole, s.t et sama lahutuse aluse kohta käiv mahukas regulatsioon oli ühe pika paragrahvi asemel (nagu abieluseaduse § 22) jaotatud kolme erinevasse paragrahvi (nagu tsiviilseadustiku 1926. a eelnõu §-d 336-338). Kuigi 1935. a eelnõuga anti välja ka seletuskiri, ei ole selles §-de 248-250 sisul lähemalt peatunud.

1935. a eelnõu § 248 lõikes 1 oli märgitud: „Abikaasa võib nõuda abielu lahutust, kui teine abikaasa on tema pahatahtlikult maha jättnud või teadmata kuhu ära läinud ega ilmu oma perekonna

¹²⁷ Tsiviilkomisjoni koosolek nr 112 02.01.1926. Asub säilikus Tsiviilkomisjoni koosolekute protokollid. RA ERA.76.2.392, pagineerimata.

juurde tagasi, ilma et tal äraolekuks mõjuvaid põhjusi oleks, ja kui äraolek on kestnud vähemalt ühe aasta.“ § 248 lõige 2 täpsustas: „Enne abielu lahutuse nõude tõstmist, igatahes aga mitte varem kui peale kuuekuist äraolekut, peab mahajäetud abikaasa paluma kohut kohustada äraolevat abikaasat kolme kuu jooksul oma perekonna juurde tagasi tulema.“ Võrreldes 1926. a eelnõu sama sättega tundub see justkui poolik, kuivõrd enam ei järgnenud tagajärgi, mis sai siis, kui abikaasa selle aja jooksul pere juurde ei ilmunud (1926. a eelnõus tehti sel juhul otsus tagaselja ning rõhutati, et hagi abielu lahutamiseks võidi esitada, kui abikaasa kohtuotsusega määratud tähtaja jooksul perekonna juurde tagasi ei tulnud). Ei ole teada, mis sellise muudatuse tingis. 1935. a eelnõuga loodi seega olukord, et lõige 2 nägi ette, et abikaasa tuleb esmalt koju tagasi kutsuda ning tegu oli justkui abielu lahutamise formaalse eeldusega, mille pidi kindlasti täitma. Kui abikaasa seejärel koju ei naasnud, oli abielu lahutamiseks vajalik formaalne nõue täidetud, pärast kolme kuu möödumist abikaasa tagasikutsumisest võidi abielu lahutada. Seega tegelikult ei muutunud säte sisuliselt ning tagajärgede poolest, kuna samad tagajärjed, mis 1926. a eelnõu puhul, saabusid igal juhul ka 1935. a eelnõu regulatsiooni puhul.

Seega jäi 1935. a eelnõus jäi kõnealune lahutuse alus regulatsioonilt samaks, mis 1926. a eelnõus, kuigi sõnastuslikult eemaldati sellest osa. Samuti esines keele arengust põhjustatud sõnastuslikke muutusi (nt „pahatahtline“ asendati sõnaga „pahatahtlik“), ent sisuliselt sätet ei muudetud, ka mitte tähtaegade osas.

§ 248 eeskujuks olid eelnõu seletuskirja kohaselt abieluseaduse § 22, luteriusu kirikuseaduste § 374, BGB § 1567 ning ZGB § 140 ehk võrreldes 1926. a eelnõuga siinkohal muutusi ei toimunud.

Eesti Naisliit ja Eesti Akadeemiliste Naiste Ühing tegid ettepaneku muuta selles sättes sisalduvaid tähtaegu selliselt, et lõikes 1 peaks äraolek olema kestnud ühe aasta asemel kuus kuud ja lõikes 2 kuue kuu asemel kolm kuud. Põhjuseks toodi, et pahatahtliku mahajätmise või teadmata äramineku korral on pooleaastane äraolek piisav, et lahkunud abikaasa pahatahtlikkuses selgusele jõuda.¹²⁸ Nii lühikesi tähtaegu ei leidunud ei kirikuseadustes, BGB-s ega ka ZGB-s, seega sealt Naisliit ja Akadeemiliste Naiste Ühing eeskujuga võtta ei saanud. Seega võidi tähtaegade osas eeskujuks võtta mõni muu seadus, ent ühelegi seadusele ettepanekus viidatud polnud. Võimalik, et Naisliit ja

¹²⁸ Tsiviilseadustiku 1935.a. eelnõu arvustused ja täiendus- ning parandusettepanekud. Tallinn: 1935. Rahvusarhiiv ERA.76.2.194, lk 26.

Akadeemiliste Naiste ühing pidasid tähtaegade lühendamise all silmas mahajäänud abikaasa kaitset, samuti olid lühemad tähtajad Eesti aladele sobilikud, kuivõrd vahemaad polnud nii suured.

Eelnõu § 249 nägi ette: „Kui äraolev abikaasa kohtuotsusega määratud tähtaja jooksul küll ilmus oma perekonna juurde, kuid enne ühe aasta möödumist uuesti oma abikaasa pahatahtlikult maha jättis või teadmata kuhu ära läks ja see teistkordne äraolek on kestnud juba vähemalt kolm kuud, siis võib mahajäetu esineda lahutusnõudega, ilma et tarvis oleks äraolevat abikaasat uuesti kohtu kaudu kohustada perekonna juurde tagasi tulema.“

Seletuskirja kohaselt oli § 249 eeskujuks abieluseaduse § 22.

Viimaks loetles § 250 abieluseaduses märkusesse jäetuga sarnaselt: „Võrdseks pahatahtliku mahajätmisega loetakse: 1) naise keeldumine mehele uude elukohta järele minemast mõjuva põhjuseta; 2) mehe keeldumine elukoha vahetamise puhul naist kaasa võtmast mõjuva põhjuseta, ja 3) kui üks abikaasa teist sunnib lahus elama.“

Seletuskirja kohaselt oli § 250 eeskujuks abieluseaduse § 22 märkus.

Eelnõu § 250 kohta esitasid muudatusettepaneku Eesti Naisliit ja Eesti Akadeemiliste Naiste Ühing, kes leidsid, et sättes peaks ette nägema, et võrdseks pahatahtliku mahajätmisega loetakse: 1) ühe abikaasa keeldumine uude elukohta teisele järele minemast mõjuva põhjuseta või keeldumine elukoha vahetamise puhul teist abikaasat kaasa võtmast mõjuva põhjuseta ja 2) kui üks abikaasa sunnib teist lahus elama. Põhjenduseks toodi, et sõna „abikaasa“ kasutamine „naine“ ja „mees“ asemel on tingitud muudatusettepanekust, mille naised tegid eelnõu § 264¹²⁹ kohta.¹³⁰ Nimelt leidsid naised, et § 264 lõiget 2 tuleks muuta selliselt, et perekonna kooseluga seotud küsimuste osas arvamuste lahkumise korral lahendab küsimust abikaasade või ühe abikaasa palvel hoolekandekohus, 1935. a eelnõu kohaselt oli arvamuste lahknemise korral määrav mehe arvamus. Põhjuseks toodi asjaolu, et perekonna loomulikuks arenguks on vaja vanemate koostööd, mitte ainult majanduslikus vaid ka vaimses mõttes ning seetõttu peaks olema vanematel ühine otsustamisõigus kõigis perekonnaga seotud küsimustes.¹³¹ Eeltoodust jääb aga selgusetuks, kas

¹²⁹ Tsiviilseadustiku 1935. a eelnõu § 264: „Mõlemal abikaasal on ühine otsustamisõigus kõigis perekondliku kooselamise kohta käivais asjus, eriti ka perekondliku elukoha ja korteri määramises. Lahkuminekute korral on mehe otsus mõõtuandev. Kui mehe otsus on oludega põhjendamatu, siis lahendab küsimuse naise palvel hoolekandekohus.“

¹³⁰ Tsiviilseadustiku 1935.a. eelnõu arvustused ja täiendus- ning parandusettepanekud. Tallinn: 1935. Rahvusarhiiv ERA.76.2.194, lk 26.

¹³¹ *Ibid.*, lk 31-32.

selline lahutuse alus oleks pidanud kohalduma ainult lastega abielu lahutamisel või ka ilma lasteta. Naisorganisatsioonide ettepanek oli seega kantud soolise võrdõiguslikkuse ideest. Kui abikaasa mahajätmise puhul ei oleks enam eristatud naist ja meest, vaid võrdselt abikaasasid, oleks tegu olnud olulise muudatusega. Ka 1935. a eelnõus sisaldus ikka regulatsioon selle kohta, et naise keeldumisele mehele uude elukohta järele minemast võis järgneda lahutust ning samuti mehe keeldumisele naist uude elukohta kaasa võtmast. Nagu alapeatükis 2.1.1 viidatud, oli selline korraldus ette nähtud juba BES-s. Kuna terve tsiviilseadustik eristas ikkagi naise ja mehe rolli abielus, oleks poolte võrdselt abikaasadena käsitlemine toonud muudatusi ka tsiviilseadustiku aluspõhimõtetesse.

Arvamust avaldas ka vandeadvokaat Marta Kurfeldt-Jõeäär¹³², kes toetas Eesti Naisliidu ja Eesti Akadeemiliste Naiste Ühingu väljapakutud sõnastust. M. Kurfeldt-Jõeäär märkis, et põhjendustes tuleks juurde lisada, et muudatus ei seisne mitte ainult sõna „abikaasa“ kasutamises „naine“ ja „mees“ asemel, vaid et komisjoni eelnõu punktid 1 ja 2 on liidetud ja „mõlema abikaasa võrdõiguslikkuse seisukohast lähtudes“ ühtlustatud. Arusaamatused arvamuste lahkumineku korral pidi lahendama kohus, igal üksikul juhul otsustades, kas abikaasa keeldumine teisega kaasa minemast elukoha vahetamise puhul või abikaasa keeldumine teise kaasavõtmisest on tingitud mõjuvast põhjustest või mitte. Mõlema abikaasa võrdõiguslikkuse nõue ei vajanud tema hinnangul eraldi põhjendust, kuna vastupidine seisukoht oleks vastuolus põhiseaduse §-ga 6.¹³³ Käesoleva töö autor märgib siinkohal selgitavalt aga, et põhiseaduse § 6¹³⁴ nägi küll ette soolise (lisaks ka päritolulise, usulise, seisusliku ja rahvusliku) diskrimineerimise keelu avalikõiguslikes suhetes, ent abielu oli ja on oma olemuselt eraõiguslik suhe. Selle erisuse kohta on Riigikohus 1937. a kohtuotsuses nr 415K¹³⁵ selgitanud, et põhiseaduse § 6 eristab selgelt eraõiguslikku ja avalikõiguslikku ebavõrdset kohtlemist ning leidis, et eraõiguslikes suhetes polnud sooline diskrimineerimine põhiseaduse järgi keelatud.¹³⁶ Seega oli M. Kurfeldt-Jõeääru ettepanek kantud

¹³² Marta Elisabet Kurfeldt-Jõeäär (9. detsember 1897, Tallinn – teadmata) oli Eesti üks esimesi naissoost (vande)advokaate. Võttis aktiivselt osa aruteludest ja seaduseelnõude täiendamisest, et tagada naiste õiguste parem kaitse. Vt lähemalt nt: Tammkõrv, T. Eesti naisadvokaadid esimese iseseisvusperioodi ajal. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool 2013, lk 27-28. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://dspace.ut.ee/handle/10062/32422> (11.04.2022).

¹³³ *Ibid.*, lk 58-59.

¹³⁴ Põhiseaduse § 6: „Kõik Eesti kodanikud on seaduse ees ühetalised. Ei või olla avalikõiguslikke eesõigusi ja paheõigusi, mis olenevad sündimisest, usust, soost, seisusest või rahvusest. Seisusi ja seisuslikke tiitleid Eestis ei ole.“ – Eesti Vabariigi Põhiseadus. – RT, 09.08.1920, 113/114, 243.

¹³⁵ Riigikohtu tsiviilosakonna 26.11.1937 ja 17.12.1937 otsus nr 415K – 1937. RA ERA.1356.3.101.

¹³⁶ Leppik, M. Soolise võrdõiguslikkuse küsimus Eesti Vabariigi Põhiseadustes ja Riigikohtu praktikas 1920-1940. – Ajalooline Ajakiri 2017, nr 2/3 (160/161), lk 356-357, vt samast ka laiemalt soolise võrdõiguslikkuse kohta.

küll väga progressiivsest soolise võrdõiguslikkuse ideest, mis oleks tema hinnangul pidanud põhiseaduse järgi kohalduma ka eraõiguslikele suhetele, ent põhiseaduse § 6 sõnastus ja selle tõlgendus Riigikohtu poolt tema ideed veel ei toetanud. 1919. aasta Eesti Vabariigi valitsemise ajutises korras samas hiljem põhiseadustesse kirjutatud võrdõiguslikkuse kitsendus puudus ning võib-olla aitas seegi kaasa § 6 laiemale tõlgendusele.¹³⁷

2.1.4. Tsiviilseadustiku 1936., 1939. ja 1940. aastate eelnõud

Ka tsiviilseadustiku 1936. aasta eelnõus sisaldus samasisuline lahutuse alus §-des 248-250. Need olid identsed 1935. aasta eelnõu vastavate paragrahvidega ning seetõttu ei ole neid töösse ümber kirjutatud.

Ka sätte eeskujudena oli märgitud juba eelpool käsitletud abieluseaduse § 22 (sh märkus), ZGB § 140, BGB § 1567 ning kirikuseaduste § 374.

Seega Naisliidu, Akadeemiliste Naiste Ühingu ning M. Kurfeldt-Jõeäru abikaasade võrdsusele suunatud muudatusettepanekud läbi ei läinud. Sätete kohta 1936. aasta eelnõus rohkem arvamust ei avaldatud, ei naisorganisatsioonide ega muude asjast huvitatud isikute poolt.

Sarnane lahutuse alus sisaldus ka tsiviilseadustiku 1939. aasta eelnõu §-s 285-287, mis olid sisult samad nagu eelnevas eelnõus. Ka tsiviilseadustiku 1940. aasta eelnõu §-d 285-287 olid identsed 1939. aasta eelnõu §-dega 285-287. Seega sai sätte oma lõpliku kuju juba 1935. aastal ning rohkem ei peetud vajalikuks seda muuta. Ka ei tekkinud sätete ümber rohkem arutelu. Märkimisväärne on, et nimetatud lahutuse aluse puhul säilis lõpuni välja juba BES-s ja luteriusu kirikuseadustes ette nähtud abikaasade vaheliste suhete tasakaal – mees määrab perekonna elukoha ning naine peab talle sinna järgnema, vastupidist olukorda loetakse abikaasa pahatahtlikuks mahajätmiseks ja seega ka oma perekondlike kohustuste rikkumiseks. Peale 1935. aastat küll tekitasid naisorganisatsioonid ja M. Kurfeldt-Jõeäär diskussioonid, milles sooviti soolise võrdõiguslikkuse põhimõttest lähtuvalt mahajätmise puhul mehe ja naise eristamise asemel lähtuda mõistest

¹³⁷ Eesti Vabariigi valitsemise ajutine kord. 04.06.1919. – RT 1919, 44, 91. Vt selle kohta Vallikivi, H. Kodanikuõiguste peatükk Eesti 1919. aasta ajutises põhiseaduses. – Ajalooline Ajakiri 2019, nr 3/4 (169/170), lk 293-330 ning Siimets-Gross, H. Põhiõiguste ja põhikohustuste vahekorid Eesti ja Poola põhiseadustes – paralleelne või vastandlik areng? – Riigiõiguse aastaraamat 2021, lk 53–87.

abikaasa, ent selle vastu ei vaielnud ka nemad, et perekond peab koos elama ning ühel abikaasal tuleb teisele uude elukohta järgneda.

2.2. Lahuselu kokkuleppimatuse tõttu kui lahutuse alus

2.2.1. Abieluseadus

Abieluseaduse § 23 nägi võrreldes eelmise paragrahviiga oluliselt lühemalt ning ilma täiendusteta ette: „On abikaasad kokkuleppimatuse tõttu vahetpidamata vähemalt kaks aastat lahus elanud, siis võib kumbki abikaasa lahutamist nõuda.“

Sätte eeskujusid ei olnud märgitud, samuti ei tuvastanud käesoleva töö autor sarnast alust seni eeskujuks olnud seadustes, s.o ZGB-s, BGB-s ega luteriusu kirikuseadustes. Ka õigeusu kirikuseadustes sellist lahutuse alust ei nähtunud. See on seletatav asjaoluga, et lahuselu kokkuleppimatuse tõttu lahutuse alusena ei sisaldunud abieluseaduse esialgses eelnõus, vaid see lisati sinna pärast seaduse teist lugemist Riigikogu üldkomisjonis ning see võeti üle E. Assoni ja A. Ostra eelnõust.¹³⁸ Lahuselu kokkuleppimatuse tõttu lahutuse alusena sisaldus nende eelnõu §-s 32 ning see oli kirja pandud täpselt samas sõnastuses, mis ka abieluseadusesse jõudis. Jurist ja poliitik Aleksander Hellat¹³⁹ on selgitanud, et sätte eeskujuks oli Taani abieluseaduse § 55, mis nägi ette: „Kui kokkuleppimatuse tõttu abikaasade vahel nende kooselamine ilma asetleidnud lahutamisetähtselt vähemalt 4 aastat oli lakanud olemast, ilma et sellele pärast jälle asuti, siis võib kumbki abikaasa abielu lahutust kohtuotsusega nõuda; aga abielu lahutus ei pea üldiselt aset leidma, kui kaebaja oma eluviisiga peamiselt süüdi on kooselamise lakkamises ja teine abikaasa abielu lahutamise vastu on.“¹⁴⁰

Säte abieluseaduse II lugemisel Riigikogus arutelusid ei tekitanud ning see võeti muutmata kujul vastu.¹⁴¹

¹³⁸ Erdmann, E. Abieluseaduse § 23. – Õigus 1925/5, lk 134.

¹³⁹ Aleksander Hellat (20. august 1881, Tartu – 28. november 1943, Kemerovo oblast) oli Eesti jurist, poliitik ja diplomaat. Tegutses vandeadvokaadina, Tallinna miilitsaülemana, Tallinna linnapeana ning ka prokurörina. Pidas ka siseministri ja välisministri ametit erinevates valitsustes.

¹⁴⁰ Hellat, A. Abielu lahutus kokkuleppimatuse tõttu. – Õigus 1938/2, lk 81-82.

¹⁴¹ Abieluseaduse II lugemine. I Riigikogu 8. istungjärgu protokoll nr 151. Tallinn: Riigikogu 1922, äärenr 428.

Samas kritiseeriti sätet pärast seaduse jõustumist. Nimelt leidis kohtunik Ernst Erdmann¹⁴², et esiteks ei anna seaduse tekst „kokkuleppimatus“ sisustamise kohta juhiseid ning teiseks oli abikaasadele juba abieluseaduse § 30 järgi antud õigus mõlema poole soovi korral abielu lahutada, mistõttu oli säte, mis nägi enne § 30 olukorda jõudmist ette veel kaheaastase lahuselu, arusaamatu ning ebavajalik. Segadus „kokkuleppimatus tõttu lahus elanud“ mõiste osas tekkis seetõttu, et A. Ostra ja E. Assoni eelnõuga oli uue instituudina ette nähtud „seaduslik lahkelu“ – lahutust soovivad abikaasad pidid enne lahutamist aasta aega lahus elama, et pooled esimese suurema tüli ilmnemisel abielu lõpetama ei kiirustaks. Kui ka pärast aastast lahuselu ei olnud abielu jätkamine mõeldav, võidi abielu lahutada. Muuseas tuli „lahkelu“ algusaeg kohtulikult fikseerida. Abieluseadusesse aga „seaduslikku lahkelu“ lahutamise eeldusena üle ei võetud. Seega tekkiski segadus kahe paralleelse eelnõu ühtlustamise katsel.¹⁴³

Sätte osas oli kriitiline ka baltisaksa jurist Gert Koch, kes nimetas abieluseaduse §-i 23 kasutuks, kuna mõistet „kokkuleppimatus“ polnud objektiivselt määratletud, vaid pigem oli selle kohaldamise eelduseks mõlema abikaasa subjektiivne tunne, et nad enam omavahel kokku ei sobinud. Kui üks abikaasadest sobimatust eitas, keelduti abielu lahutamisest. Samas kui mõlemad sellega nõustusid, olid täidetud ka abieluseaduse § 30 ehk kokkuleppel lahutamise eeldused.¹⁴⁴

Seda, et säte põhjustas palju arusaamatusi, ilmestab ka rohke Riigikohtu praktika olemasolu abieluseaduse § 23 kohaldamise kohta. Riigikohus pidi mitmes lahendis selgitama, mida täpselt „kokkuleppimatus“ all mõista tuleb. 1930. a otsuses nr 749 on Riigikohtu tsiviilkolleegium selgitanud, et „kokkuleppimatus“ all ei saanud mõista olukorda, kus abikaasa on oma julma kohtlemisega või moraalitu eluviisiga oli sundinud teist abikaasat kodust ära kolima. Eeltoodu oleks soodustanud abielu tahtlikku lõhkumist ning andnuks ühele abikaasale võimaluse saavutada lahutust ja vabaneda oma perekondlikest kohustustest ebamoraalsetel põhjustel, mille ta ise oli tekitanud. Kui selline olukord siiski esines, tulnuks lahutust nõuda pigem abieluseaduse § 21 (abielurikkumine) või § 28 (abikaasa julm kohtlemine) alusel.¹⁴⁵

¹⁴² Ernst Erdmann (25. september 1878, Peterburi – 27. märts 1939, Tallinn) oli eesti jurist. Töötas kohtunikuna Novgorodi 2. jaoskonna linnakohtus, Tallinna-Haapsalu 7. ringkonna rahukohtus ning ka Tallinna ringkonnakohtu tsiviilosakonnas.

¹⁴³ Erdmann, E. Abieluseaduse § 23. – Õigus 1925/5, lk 134.

¹⁴⁴ Koch, G. Estländisches Zivilrecht. – Wassermann, F (koost.). Baltische Rechtsangleichung. 10 Jahre Gesetzgebung Estlands und Lettlands. Referate der 1. Baltischen Juristenkonferenz zu Dorpat (1928). Reval: 1929, lk 48.

¹⁴⁵ Peep, A. Abieluseadus riigikohtu tsiviilosakonna seletustega, lk 14-15.

Riigikohtu 1930. a otsuses nr 1561 antud selgituste kohaselt ei tähendanud „kukkuleppimatus“ käesoleva sätte kontekstis olukorda, kus abikaasad olid ühiselt arusaamale jõudnud, et nad iseloomude lahkumise tõttu kokku ei sobinud ja seega ka koos elada ei soovinud. Õiguse § 23 alusel lahutust nõuda andis olukord, kus abikaasad polnud vähemalt kahe aasta jooksul alates lahku kolimisest saavutanud kokkulepet, et ühist kooselu jätkata, sõltumata erimeelsuse põhjustanud asjaoludest. Samas leidis Riigikohus 1933. a otsuses nr 774, et kukkuleppimatus on veendumusele jõudmine, et abikaasade vahel ei ole enam olemas kooskõla, külgetõmmet jm, mis olid abielu aluseks ja mis kooselamise tingisid. Oluline on, et sellisele arusaamale olid jõudnud mõlemad pooled. Lisaks selgitas Riigikohus, et kui üks abikaasa nõuab teiselt abieluseaduse § 23 alusel lahutust, võib teine sellele vastu vaielda ning tõendada, et abieluline kooselu ei lõppenud poolte erimeelsuse, vaid hageja teguviisi tõttu, ilma, et teine pool oleks lahuselu soovinud.¹⁴⁶ Eeltoodud ülevaade kohtupraktikast pole kindlasti ammendav, ent sellest nähtub, et „kukkuleppimatus“ ning selle tagajärjel lahku kolimine olid keerulised mõisted, mille sisustamisel tekkis tihti vaidlusi. Samuti olid Riigikohtu selgitused tihti vastuolulised, kuivõrd ühel hetkel leiti, et „kukkuleppimatus“ ei tähendanud olukorda, kus abikaasad olid aru saanud, et nende iseloomud kokku ei sobinud ning nad seetõttu koos ei elanud, samas kolm aastat hiljem on Riigikohus juba leidnud, et „kukkuleppimatus“ põhimõtteliselt seda tähendaski. Seega puudus ka Riigikohtul ühtne arusaam, millest täpselt abikaasade lahuselamine pidi olema põhjustatud, et abielu abieluseaduse § 23 alusel lahutada.

Omapoolse hinnangu sätte tõlgendamisele andis ka professor Ernst Ein¹⁴⁷, kes leidis, et „kukkuleppimatus“ tähendas kokkuleppe puudumist. Kokkuleppeks oli kahe isiku vastastikune nõusolek, „kukkuleppimatus“ oli seega vastastikuse nõusoleku puudumine. „Kukkuleppimatus“ sisustamine halva läbisaamisega, iseloomude ja vaadete lahkuminekuga jne hälbisid E. Eini hinnangul BES sissejuhatuse artiklist 16, mis nägi ette, et seaduse tõlgendamisel tuli kõigepealt lähtuda kasutatud sõnade tähendusest. Seega kui kokkuleppe tähendas mõlema poole vastastikust nõusolekut, siis „kukkuleppimatus“ tekkis juba olukorras, kus üks abikaasa teisega ei nõustunud. E. Ein selgitas, et abielu sõlmiti kahe poole nõusoleku alusel ning selle alusel asuti ka ühiselt koos elama. Kuni kooselamine kestis, tuli eeldada vastastikust nõusolekut, kui aga abikaasad olid

¹⁴⁶ *Ibid.*, lk 15-18.

¹⁴⁷ Ernst Heinrich Ein (28. detsember 1898, Tartu – 16. november 1956, Claremont, USA) oli Eesti õigusteadlane, Tartu Ülikooli Rooma õiguse professor ja tsiviilõiguse dotsent. Pidas lühiajaliselt 1933. aasta oktoobris ka kohtu- ja siseministri ametit Jaan Tõnissoni valitsuses.

pikemat aega ilma nende tahtest sõltumatute mõjutusteta lahus elanud, tuli eeldada vastastikuse nõusoleku puudumist. Sealjuures polnud oluline, kas nõusolek kadus mõlemal abikaasal või ainult ühel poolel, sest vastastikust ehk mõlemapoolset nõusolekut enam igal juhul ei eksisteerinud. E. Ein kiitis Riigikohtu otsust nr 1561, mis viitas, et erimeelsuse põhjustanud asjaolud sätte kohaldamisel tähtsust ei omanud. Kokkuvõttes leidis E. Ein sarnaselt E. Erdmanniga, et sätte oli problemaatiline ning „üks õnnetumaid“, kuivõrd erinevad kohtud ning isegi kohtukoosseisud võisid „kokkuleppimatust“ mõista erinevalt.¹⁴⁸

Seisukohaga, et sätte põhjustab rakendamisel hulgaliselt erinevat ja vastuolulist kohtupraktikat, nõustus ka A. Hellat. Samas ei nõustunud A. Hellat E. Eini katsega sõna „kokkuleppimatus“ tõlgendamisel. Hellat leidis, et E. Eini tõlgendus ei sisustanud ikkagi kuidagi „kokkuleppimatust“ lahkukolimise põhjusena ning Eini tõlgendusel anti sõnale hoopis muu tähendus, kui sellel tegelikult oli. A. Hellati tõlgenduse kohaselt polnud sõnal „kokkuleppimatus“ midagi ühist kokkuleppe puudumisega juriidilises mõttes, vaid see tähendas teatavat kooskõla (Hellat kasutas sõna „kokkukõla“) puudumist. Käesoleva sätte kontekstis oluks „kokkuleppimatus“ abikaasade vahel kooskõla puudumine kõiges, mis abielu võimalikuks tegi ning sellele mõtte ja stabiilsuse andis, nt kooskõla puudumine tunnetes, püüetes ja mõtetes. Hellat leidis ka, et kui abikaasad füüsilise jõu poolest võrdsed olid, võis kokkuleppimatus avalduda isegi vastastikus peksmises. Hellat leidis vastupidiselt Einile, et kohtul lasus igal üksikjuhtumil ülesanne kindlaks teha, kas lahuselu põhjustasid abikaasade vastastikused suhted ja eluviis või tõrjus abikaasa oma käitumisega ja eluviisiga (nt abieluseaduse § 28 punktis 2 sätestatud julma ümberkäimisega) teise kodust eemale.¹⁴⁹

Eeltoodust nähtub, et nii palju kui oli juriste, oli ka arvamusi. Käesoleva töö autori hinnangul paiknenuks parim lahendus tõlgendusele ehk kuskil Eini ja Hellati seisukohtade keskel. Nimelt, kui sätte kohaselt oli oluline tuvastada abikaasade vaheline „kokkuleppimatus“, oleks olnud seaduse mõttega kooskõlas, et oluline ongi tuvastada, et abikaasade vahel tõesti selline erimeelsus esines, mis ei võimaldanud neil enam kooselu jätkata. Autor ei näe, miks erimeelsuse põhjused pidid olulised olema, samas tõepoolest oleks olnud oluline eristada, ega lahkukolimist ei põhjustanud ühe abikaasa käitumine või eluviis (nt abieluseaduse §-s 28 sätestatud juhtumid). Seda

¹⁴⁸ Ein, E. Abielu seaduse § 23. – Õigus 1936/5, lk 237-240.

¹⁴⁹ Hellat, A. Abielu lahutus kokkuleppimatuse tõttu. – Õigus 1938/2, lk 81-83.

seetõttu, et § 23 alusel abielu lahutades ei määratud kumbki abikaasa lahutuses süüdiolevaks, ent § 28 puhul seda tehti. Süüküsimus oli oluline, kuna BES artikli 124 kohaselt pidi mees naisele elatist maksma, kui mees oli abielulahutuses süüdi.¹⁵⁰

Statistiliselt oli lahusele kokkuleppimatus tõttu väga populaarne alus abielu lahutamiseks, moodustades perioodil 1923-1928 kokku 18,2% kõigist lahutustest. Kuivõrd nimetatud alusel lahutusel põhjustas abikaasade ühine erimeelsus, mitte ühe abikaasa süüline tegevus, pole ka statistikas välja toodud, kas abieluseaduse § 23 kohaldamise tõi rohkem kaasa naiste või meeste tegevus.¹⁵¹

2.2.2. Tsiivilseadustiku 1926. aasta eelnõu

Lahusele kokkuleppimatus tõttu abielu lahutamise alusena sisaldus ka tsiivilseadustiku 1926. a eelnõu §-s 339, milles oli ette nähtud: „Kumbki abikaasa võib lahutust nõuda ka siis, kui §§ 336-338 tähendatud lahutuse põhjuseid olemas ei ole, aga abikaasad kokkuleppimatus pärast omavahel on mõlema poole nõusolekul vahetpidamata vähemalt kaks aastat lahus elanud.“

Sätet muudeti võrreldes abieluseaduse §-ga 23 selliselt, et sisse toodi viited eelnõu §-dele 336-338, mis käsitlesid abikaasa pahatahtlikku mahajätmist. Tsiivilseadustiku 1926. a eelnõu koostamise komisjoni protokollidest nähtub, et § 339 võeti vastu parandatult, ent arutelusid ja muudatusi protokollis ei kajastatud.¹⁵² Sätte eeskujuks oli märgitud vaid abieluseaduse § 23.

Seega ei võetud E. Erdmanni kriitikat sätte osas arvesse, vaid sarnane lahutuse alus säilis ka tsiivilseadustiku 1926. a eelnõus. Samas ei olnud tsiivilseadustiku 1926. a eelnõus ette nähtud võimalust lahutada abielu abikaasade kokkuleppel, seega ei tekkinud Erdmanni poolt eelnevalt kritiseeritud olukorda, et abielu lahutamise alusena esines justkui kaks teineteist duubeldavat sätet ning kui abielu lahutamine kokkuleppel oli niikuinii võimalik, polnud vajadust sätte järgi, mis eeldaks veel enne kaheaastast lahusele. Kui lahutamine poolte kokkuleppel võimalusena puudus, oli kokkuleppimatus tõttu lahus elamine sellele hea alternatiiv, mis siiski lubas süüküsimusest

¹⁵⁰ Vt selle kohta lähemalt nt Joost, M. Pervägivald lahusele ja abielulahutuse alusena Riigikohtu tsiivilsakonna praktikas 1920-1930, lk 34.

¹⁵¹ Reiman, H. Abielulahutused 1923-28, lk 284.

¹⁵² Tsiivilkomisjoni koosolek nr 112 02.01.1926. Asub säilikus Tsiivilkomisjoni koosolekute protokollid. RA ERA.76.2.392, pagineerimata.

sõltumata abielu lahutada. Asjaolu, et sättesse lisati ka viited §-dele 336-338 (s.o abikaasa pahatahtlikule mahajätmisele) loob sättesse mõningast selgust, ent siiski ei eemaldanud see autori hinnangul probleeme, mis tõusetusid mõiste „kokkuleppimatus“ sisustamisel.

2.2.3. Tsiviilseadustiku 1935. aasta eelnõu

Tsiviilseadustiku 1935. a eelnõu § 251 nägi ette: „Kumbki abikaasa võib nõuda lahutust, kui nad vastastikuse kokkuleppimatus tõttu vähemalt kaks aastat vahetpidamata on elanud lahus.“

Seega eemaldati sättest sinna 1926. a eelnõuga lisatud viited paragrahvidele, mis käsitlesid abikaasa pahatahtlikku mahajätmist ning pöörduti tagasi abieluseaduse §-st 23 tuttava sõnastuse juurde. Kahjuks ei ole 1935. a eelnõu seletuskirjas ka nimetatud sätteil lähemalt peatunud, seega ei ole täpselt teada, miks selline muudatus läbi viidi. Ei tundu samas ka tõenäoline, et viited abikaasa pahatahtlikule mahajätmisele (mis säilis ka 1935. a eelnõus) oleks erilist segadust tekitanud, kuna need said sätte kohaldamist ainult selgemaks muuta. Sätte eeskujuks oli märgitud taaskord vaid abieluseaduse § 23.

Arvamust avaldanud Eesti Naisliit ja Eesti Akadeemiliste Naiste Ühing ei jõudnud sätte osas ühisele seisukohale, ametlikus seisukohas soovitati see jätta muutmata, ent eriarvamusena on välja toodud, et § 251 tasuks seadusest üldse välja jätta, kuna kohtupraktikas olevat sätte põhjustanud mitmeid arusaamatusi ja ka Riigikohus oli sätte kohta andnud vasturääkivaid selgitusi.¹⁵³

M. Kurfeld-Jõeäär tegi ettepaneku panna sätte kirja selliselt, et kumbki abikaasa võis nõuda lahutust, kui abikaasad vähemalt kaks aastat olid elanud lahus vastastikuse kokkuleppimatus tõttu ning see oli tingitud kas iseloomude lahkuminekest või mõnest muust mõlemast abikaasast olenevast isiklikust põhjusest. M. Kurfeld-Jõeäär nõustus, et §-le 251 eeskujuks olnud abieluseaduse §-i 23 – mis kokkuleppimatus samuti kuidagi ei ava – rakendades oli tekitanud rohkelt arusaamatusi selles osas, mida tuleb mõista vastastikkuse kokkuleppimatus all. Mh oli põhjendatult leitud, et lahkumineku all vastastikuse kokkuleppimatus tõttu saab mõista sarnast olukorda, kus abikaasad lepivad kokku, et soovivad lahku minna ilma, et nad vormiliselt abieluseaduse § 30 alusel abielu lahutaks. Samuti võiks olukorras, kus sarnast kokkulepet lahusel

¹⁵³ Tsiviilseadustiku 1935.a. eelnõu arvustused ja täiendus- ning parandusettepanekud. Tallinn: 1935. Rahvusarhiiv ERA.76.2.194, lk 27.

aluseks ei ole, juttu olla vaid kas mahajätmisest ühe või teise abikaasa poolt või lahuselust põhjustel, mis kummastki abikaasast ei olene (abieluseaduse § 24). Seepärast tuli M. Kurfeldt-Jõeääre hinnangul väga täpselt ära määratleda, mida tuleb mõista lahuse all vastastikuse kokkuleppimatuse tõttu. Kõige õigem oli tema hinnangul §-s 251 sätestada lahuse, mis oli tingitud mõlemast abikaasast olenevatest isiklikest põhjustest, vastandina §-le 252, milles on lahutuse põhjusena ette nähtud lahuse, mis ei olene ühe või mõlema abikaasa tahtest.¹⁵⁴

Seega olid kõik 1935. a eelnõu §-le 251 esitatud muudatusettepanekud kantud ideest, et selle reaalne rakendamine oli liiga keerukas ning põhjustas rohkelt vaidlusi. Sätte sisu kohta, s.o selle kohta, et kokkuleppimatuse tõttu lahus elamine oli piisav alus abielu lahutamiseks, pretensioone ei esitatud.

2.2.4. Tsiiviilseadustiku 1936., 1939. ja 1940. aastate eelnõud

Tsiiviilseadustiku 1936. aasta eelnõu § 251 oli identne 1935. aasta eelnõuga ning muudatusettepanekuid sellele ei esitatud.

Tsiiviilseadustiku 1939. aasta eelnõu § 288 täiendas samasisulist lahutuse alust veidi ja nägi ette: „Kumbki abikaasa võib hageda lahutust, kui nad vastastikuse kokkuleppimatuse tõttu vähemalt kaks aastat vahetpidamata mõlema tahtel on elanud lahus.“ Seega lisati võrreldes 1935. a ja 1936. a eelnõuga sättele täiendus, et abikaasad pidid olema lahus elanud mõlema tahtel. Mõlema tahtel lahuselamist võis järelda ka eelmisest sõnastusest („... kui nad vastastikuse kokkuleppimatuse tõttu vähemalt kaks aastat vahetpidamata on elanud lahus“), nimelt laiendades sõna „vastastikust“ ka lahuselamisele, ent seda polnud siiski otsesõnu öeldud ning nagu tekkinud arutlustest nähtub, ei pruukinud kõik rakendajad sättest selliselt aru saada. Selline sõnastus aga loob otseselt eelduse, et abikaasade vaheline erimeelsus pidi olema selline, mis tekitas mõlemas pooles soovi kooselu lõpetada. Autori hinnangul siiski selline täiendus ei lahendanud lõplikult küsimust, mida pidi mõistma sätte kohaldamisel „kokkuleppimatuse“ all, mis oli peamine vaidlusi põhjustanud arutelupunkt.

Tsiiviilseadustiku 1940. aasta eelnõu § 288 oli 1939. a eelnõu §-ga 288 identne.

¹⁵⁴ *Ibid.*, lk 59.

Seega läbis lahuselu kokkuleppimatuse tõttu lahutuse alusena tsiviilseadustikus mitmeid muutusi, ent selle viimane sõnastus jõudis väga lähedale sellele, milline oli see alguses abieluseaduses. Ainsa täiendusena jäi alles nõue, et abikaasad peavad olema lahus elanud mõlema tahtel, mida siiski eeldati juba ka abieluseaduse § 23 kohaldamisel, kuigi see seaduse tekstist otseselt ei nähtunud. Samas andis selle kohta hulgaliselt selgitusi Riigikohus ning tõenäoliselt Riigikohtu poolt praktika kujundamise läbi muudatus sisse viidigi, et sättesse mõningat selgust tuua. Sisulisi ning põhimõttelisemaid muutusi siiski ei tehtud, kuivõrd kõik eelnõudega sisse viidud muudatused näivad olevat kantud peamiselt eesmärgist luua selgust sätte kohaldamiseks. Kuivõrd tsiviilseadustik ei jõustunudki ning seega ei saanud kohtud seda ka rakendada hakata, ei ole teada, kas sätte viimasel kujul toodud sõnastus oleks juristide vahel vaidlused lõpetanud. Tõenäoliselt mitte, kuivõrd probleemne mõiste „kokkuleppimatus“ säilis sõnastuses endiselt ning täiendusi, mida selle all mõista tuli, seadusesse ei lisatud. Arutelud „kokkuleppimatuse“ üle kestsid ajaliselt seaduse vastuvõtmisest kuni nõukogude korra kehtestamiseni, kuivõrd esimene käesolevas peatükis vaadeldud artikkel avaldati 1925. aastal ning viimane 1938. aastal. Seega ei jõutudki mõiste tähendust selgeks vaielda. Märkimisväärne on, et tegu oli lahutuse alusega, mille puhul mehed ja naised olid ühel meelel – sätet kritiseerisid mõlema soo esindajad. Huvitav on, et kuigi sätet kritiseeriti laialdaselt, oli see siiski populaarne alus abielude lahutamiseks, kuivõrd olenemata „kokkuleppimatuse“ sisustamise spetsiifikast, oli tegu ikkagi üsna laia terminiga, mida võimaldasid sisustada erinevad olukorrad (võrreldes näiteks abielurikkumisega, mis eeldas väga konkreetset abielu rikkumise fakti). Tõenäoliselt on rohke Riigikohtu praktika olemasolu tingitud lisaks segadusele sõnastuse osas ka osaliselt sellest, et sätet kasutati kohtusse pöördumisel sageli.

2.3. Lahuselu abikaasadest sõltumatutel põhjustel kui lahutuse alus

2.3.1. Abieluseadus

Kui eelmises kahes alapeatükis käsitletud lahutuse alused eeldasid mingit põhjust abikaasade lahuseluks, nt abikaasa pahatahtlik mahajätmine või erimeelsustest põhjustatud lahkukolimine, siis abieluseaduse § 24 nägi ette aluse, mille korral võisid abikaasad ka nendest sõltumatutel põhjustel lahutust nõuda: „Kui abikaasad põhjusil, mis neist ära ei ripu, sunnitud on lahus elama vähemalt kolme aasta kestel, siis võib kumbki abikaasa lahutamist nõuda.“ Abieluseaduse seletuskirja kohaselt käis siia alla näiteks ühe abikaasa pikaajaline vangistus, mis abielu lahutamiseks § 29 (nägi

ette, et abikaasa võis nõuda lahutust, kui teine abikaasa oli mõistetud kinnipidamisele vangiroodus või parandusmajas või veel raskemate karistuste kandmisele, samuti ka kinnipidamisele türmis varguse, kelmuse, võõra vara omastamise või raiskamise eest) järgi põhjust ei andnud.¹⁵⁵

Sätte eeskujuks oli luteriusu kirikuseaduste § 376. Autor ei tuvastanud sarnast lahutuse alust muidu eeskujuks võetud BGB-s ega ZGB-s. Samas nägi luteriusu kirikuseaduste § 376 vastava lahutuse aluse ette abieluseadusest märksa spetsiifilisemalt. Selle kohaselt võidi abielu lahutada nii mahajäetud abikaasa kui ka eemalviibiva abikaasa palvel, kellel polnud niipea võimalust koju naasta, kui üks abikaasadest mitte vabatahtlikult, vaid mõne „iseäralise sündmuse“ tõttu oli ära olnud vähemalt viis aastat ja kui tema kohta selle aja jooksul ühtki teadet ei saadud. Samuti võidi abielu lahutada, kui abikaasa küll soovis naasta, aga temast mitteolenevatel põhjustel ei olnud see võimalik. Sellisel juhul korraldas konsistoorium, kellele lahutuse nõue esitati, ise tõendite kogumise abikaasa eemalviibimise kestuse kohta ning selle kohta, kas tema eemalviibimist tõesti ei saanud niipea lõpetada või kas tema elu ja elukoha kohta üldsegi mingit teavet oli.

Õigeusu kirikuseadustes oli lahuselu abikaasadest sõltumatutel põhjustel lahutuse alusena põhimõtteliselt samuti ette nähtud, seda reguleerisid eelpool p-s 2.1.1 käsitletud abielulahutuse peatüki punktid 14-16.

A. Ostra ja E. Assoni eelnõus oli vastav lahutuse alus sätestatud §-s 35 ning see oli sisult sama, mis abieluseaduse § 24, esines veidi vaid sõnastuslikke erinevusi: „Kui abikaasad põhjustel, mis neist ei olene, on sunnitud lahus elama vähemalt kolm aastat, võib kumbki abikaasa lahutust nõuda.“ Seega oli ka tähtaeg, mille jooksul abikaasad pidid olema lahus elanud, sama, mis abieluseaduses, ent lühem kui luteriusu kirikuseadustes.

1937. aasta seisuga ei olnud Riigikohus avaldatud lahendites sätte kohaldamise kohta juhiseid andnud, millest võib eeldada, et sätte oli selge ning selle rakendamisel probleeme ei tekkinud.

Statistiliselt oli lahuselu abikaasadest sõltumatutel põhjustel keskmise sagedusega alus abielu lahutamiseks, moodustades perioodil 1923-1928 kokku 8,7% kõigist lahutustest, sealjuures ei eristatud naiste ja meeste süü osakaalu nimetatud lahutuste põhjustamises. Enne abieluseaduse kehtima hakkamist, perioodil 1921-1923 oli lahuselu abikaasadest sõltumatutel põhjustel

¹⁵⁵ Abieluseaduse, abieluasjade kohtupidamise korra ja Abieluseaduse ning kohtupidamise korra maksmapanemise seaduste eelnõude materjalid. RA ERA.80.1.2198, pagineerimata.

märkimisväärselt sagedasem põhjus abielu lahutamiseks, moodustades kokku 18,8% kõigi lahutuste põhjustest. Sellist hulka lahutamist § 24 järgi on statistikud selgitanud asjaoluga, et perioodil 1921-1923 lahutati abielud sellel alusel eelkõige seetõttu, et mehed läksid sõjas kaduma. Hiljem olid abielud aga sõlmitud juba rahuajal ning meeste sõjas kaduma minek ei olnud enam aktuaalne, mistõttu vähenes ka abieluseaduse § 24 alusel lahutatud abielude arv.¹⁵⁶

2.3.2. Tsiviilseadustiku eelnõud

Sarnaselt abieluseaduse §-le 24 nägi tsiviilseadustiku 1926. a eelnõu § 340 ette: „Kumbki abikaasa võib lahutust nõuda, kui abikaasad põhjustel, mis ühe või mõlema abikaasa tahtmisest ei olene, sunnitud on lahus elama ja kui see on kestnud vähemalt kolm aastat.“

Seega on sätet võrreldes abieluseaduse §-ga 24 täpsustatud selliselt, et kui enne pidi lahutamiseks tuvastama, et põhjus, miks abikaasad elavad lahus, ei olene neist, siis tsiviilseadustiku 1926. a eelnõu § 340 täpsustas, et põhjused ei tohtinud oleneda ühe või mõlema abikaasa tahtmisest. Niisiis toodi sõnastusse huvitav tahtluse element, kuivõrd abieluseaduse § 24 sõnastus viitab millelegi, mida abikaasad kontrollida ei saa ja millele nende tahtlus ei ulatu, ent § 340 jätab mulje, et piisab ka olukorrast, mil lahuselu ei olene ühe abikaasa tahtest. Teise abikaasa (tahtluse) roll jääb sellisel juhul arusaamatuks.

Sätte eeskujuks olid märgitud abieluseaduse § 24 ja luteriusu kirikuseaduste § 376. Tsiviilseadustiku 1926. a eelnõu koostamise komisjoni protokollist nähtuvalt võeti sätte vastu parandatud kujul, ent paranduste sisu välja toodud ei ole.¹⁵⁷

Tsiviilseadustiku 1935. a eelnõu § 252 oli identne tsiviilseadustiku 1926. a eelnõu §-ga 340. Ka 1935. aasta eelnõu seletuskirjas ei ole sätte sisu rohkem avatud. § 252 eeskujuks olid ka 1935. a eelnõus sarnaselt 1926. a eelnõu §-le 340 märgitud abieluseaduse § 24 ja luteriusu kirikuseaduste § 376, seega kuivõrd sätte jäi identseks, on ilmselgelt jäänud samaks ka selle eeskujud.

Tsiviilseadustiku 1936. a eelnõus sisaldus sama lahutuse alus §-s 252. Sätte oli sisult sama, mis ka 1926. a eelnõus, ent muudatusi esines lausejärjekorras ja sõnastuses (nt „nõuda“ asendati sõnaga

¹⁵⁶ Reiman, H. Abielulahutused 1923-28, lk 284.

¹⁵⁷ Tsiviilkomisjoni koosolek nr 112 02.01.1926. Asub säilikus Tsiviilkomisjoni koosolekute protokollid. RA ERA.76.2.392, pagineerimata.

„hageda“), mis sätte sisulist mõtet ei muutnud. Sätte eeskujuks olid nagu ka 1926. a ja 1935. a eelnõu vastava aluse puhul abieluseaduse § 24 ja luteriusu kirikuseaduste § 376.

Tsiviilseadustiku 1939. a eelnõu § 289 nägi ette: „Kumbki abikaasa võib hageda lahutust, kui abikaasad põhjustel, mis ei olene ühe või mõlema abikaasa tahtmisest, on sunnitud lahus elama ja kui see on kestnud vähemalt kolm aastat.“ Seega jäi sätte sisu endiselt samaks, ent selle sõnastust uuendati, muutes seda kaasaegsemaks.

Tsiviilseadustiku 1940. a eelnõu §-d 288-289 olid identsed 1939. aasta eelnõuga. Seega ei läbinud säte terve ajaperioodi jooksul ühtki suuremad muutust (v.a sõnastuslikud), see ei tekitanud juristide ega poliitikute seas arutelusid, sellele ei esitatud muudatusettepanekuid ning ka asjakohane Riigikohtu praktika puudub. Statistiliselt oli tegu eluliselt vajaliku sättega abielu lahutamiseks, mis oli saavutanud sellise kuju, mis ei vajanudki muutusi ning mille kohaldamine oli piisavalt arusaadav nii tavainimestele kui ka juristidele.

2.4. Abikaasa vangistus kui lahutuse alus

2.4.1. Abieluseadus

Abieluseaduse § 29 ehk eelviimane lahutuse alus sätestas: „Abikaasa võib nõuda lahutamist, kui teine abikaasa on kohtu poolt mõistetud kinnipidamisele vangiroodus või parandusmajas, või muude, veel raskemate karistuste kandmisele, samuti ka kinnipidamisele türmis varguse, kelmuse, võõra vara omastamise ehk raiskamise eest.“

Sätte eeskujuks oli luteriusu kirikuseaduste § 383, mille kohaselt oli abikaasal õigus lahutust nõuda, kui teine abikaasa „kõikide õiguste kaotamisega ühendatud nuhtluse alla on mõistetud“ või kui abikaasa pärast kuritöö toimepanemist põgenes. Allmärgusena oli lisatud, et isikud, kes kõikide õiguste kaotamisega sunnitööle või Siberisse asumisele mõisteti, võisid abielu lahutamist nõuda juhul, kui abikaasad nendele ei järgnenud.

Autor ei tuvastanud sarnast lahutuse alust BGB-s, ent ZGB § 139 kohaselt võis abikaasa lahutust nõuda mh juhul, kui teine oli toime pannud ebaväärika kuriteo. Ebaväärikat kuritegu ei saa siiski lugeda piisavalt sarnaseks abieluseaduse § 29 mõttega ning seega ei saa ka väita, et ZGB §-i 139 oleks sätte koostamisel eeskujuks võetud.

Sarnane lahutuse alus leidis ka õigeusu kirikuseaduste abielulahutuse seaduses, mille punkti 17 kohaselt võis abikaasa nõuda lahutust, kui teine abikaasa kohtu otsuse läbi kõigist kodaniku õigustest ilma jäeti ning see otsus oli jõustunud. Lahutust võis nõuda ka süüdlane, ent seda väljasaadetute seaduse järgi. Punkt 18 nägi ette, et kui abikaasale anti armu või kohtuotsust muudeti selliselt, et talle aega anti oma kohtuasja uuesti alustada, ei võinud eelnevalt määratud karistus abielu lahutamise aluseks olla, ent kui abielu oli juba selle alusel lahutatud, siis juba jõustunud lahutusele see mõju ei avaldanud. Punkti 19 kohaselt ei võinud punkti 17 alusel lahutust nõuda, kui pooled pärast abikaasa karistuse ära kandmist abielulisi suhteid jätkasid.

Abieluseaduse seletuskirjas on rõhutatud, et §-s 29 on lahutuse alusena käsitletud karistust ka kelmuse, võõra vara omastamise ja raiskamise eest, kuivõrd ka sellised kuriteod olid lahutuseks piisavad põhjused, kuigi nende eest mõistetud karistus ei olnud nii raske.

Ka A. Ostra ja E. Asson pidasid enda eelnõus abikaasa vangistust piisavalt oluliseks nähtuseks, mil abielulahutust tuli võimaldada. Nende eelnõu § 42 oli identne abieluseaduse §-ga 29, täiendavalt oli ette nähtud, et abielu lahutati vaid juhul, kui lahutust nõudev abikaasa polnud karistatava teo juures kaasaaitaja või kui ta polnud sellega nõus olnud. A. Ostra ja E. Assoni eelnõu kohaselt tuli lahutuse nõue esitada kuue kuu jooksul alates ajast, kui abikaasa sai vastavast kohtuotsusest teada ning kõige hiljem viie aasta jooksul kohtuotsuse kuulutamisest. Abieluseaduses vastavaid tähtaegu ette ei nähtud.

Säte abieluseaduse II lugemisel arutelusid ei tekitanud ning võeti muutmata kujul vastu.¹⁵⁸

Riigikohus on 1931. aasta kohtuotsuses nr 13 sätte kohaldamisel selgitanud, et kuigi lahutuse alusena oli ette nähtud ka varguse, kelmuse ja võõra vara omastamise või raiskamise toimepanemine, siis sai abielu lahutada vaid juhul, kui nende eest mõisteti abikaasale „kinniistumine türmis“, mitte vaid arest, mida samuti vahepeal selliste kuritegude eest mõisteti. Samuti ei andnud lahutuseks alust, kui abikaasale mõisteti kuritegude eest tingimisi vangistus ning seda ei pööratud täitmisele, kuivõrd kui isik ei pannud katseaja jooksul toime uut kuritegu, kustus tingimisi süüdimõistev otsus täielikult ehk süüalune vabanes lisaks karistusele ka süüst. Seega ei olnud Riigikohtu hinnangul alust kurjategijat, kellele peeti põhjendatuks määrata karistus tingimisi (s.o kelle aususesse ja korralikkusesse oli kohtul usku), samastada kurjategijaga, kellele mõisteti

¹⁵⁸ Abieluseaduse II lugemine. I Riigikogu 8. istungjärgu protokoll nr 151. Tallinn: Riigikogu 1922, äärenr 431.

pikk reaalne vangistus. Riigikohtu selgitustest nähtub, et praktikas peeti abieluseaduse § 29 kõige olulisemaks osaks abielu lahutamisel mitte kuriteo ebaväärikust (nagu ZGB-s), vaid kuriteo ja karistusega kaasnevat abikaasade füüsilist lahusolekut. Samas selgitas Riigikohus 1936. aasta otsuses nr 450K, et kui abikaasa varastas raha teiselt abikaasalt ning talle mõisteti selle eest tingimisi vangistus, võis teine abikaasa ikkagi lahutust nõuda, kui vargus oli toime pandud häbistamiseks hagejat tema teenistuslikus ja seltskondlikus positsioonis. Nimelt oli kõnealuses juhtumises hagejaks isik, kes töötas politseikonstaablina ning kooselu vargusele kalduva isikuga oli Riigikohtu arvates talle „hüdahtlik“ ning tegu oli au teotamisega abieluseaduse § 28 p 4 mõistes. Siiski lahutati abielu § 29 ehk vargust lahutuse alusena käsitleva paragrahvi alusel.¹⁵⁹

Autor ei tuvastanud, et sekundaarkirjanduses oleks abieluseaduse § 29 kohta arvamust avaldatud. Statistiliselt oli abikaasa vangistus pigem madala sagedusega alus abielu lahutamiseks, moodustades perioodil 1923-1928 kokku 4,6% kõigist lahutustest. Märkimisväärne on sealjuures, et 4,2% kõigist lahutustest olid põhjustatud meeste vangistusse sattumisest ning vaid 0,4% sellest, et vangistatud oli abielu naispool.¹⁶⁰

2.4.2. Tsiiviilseadustiku eelnõud

Abikaasa vangistus lahutuse alusena oli ette nähtud ka tsiiviilseadustiku 1926. aasta eelnõu §-s 345, mis oli sisuliselt identne abieluseaduse §-ga 29, ent esines sõnastuslikke muudatusi (nt „mõistetud vangiroodu või parandusmajja“ asemel nähti ette, et abikaasa pidi olema „mõistetud kinnipidamisele vangiroodus või parandusmajas“). Eeltoodu aga polnud sisuline muudatus. § 345 oli ka tsiiviilseadustiku 1926. a eelnõu viimane lahutuse alus.

Sätte eeskujuks olid samuti luteriusu kirikuseaduste § 383 ning ka abieluseaduse § 29.

Tsiiviilseadustiku 1926. a eelnõu koostamise komisjoni protokollis on kajastatud, et säte võeti vastu parandustega, ent paranduste sisu ei ole protokollis kirja pandud.¹⁶¹

¹⁵⁹ Peep, A. Abieluseadus riigikohtu tsiiviilosakonna seletustega, lk 25-26.

¹⁶⁰ Reiman, H. Abielulahutused 1923-28, lk 284.

¹⁶¹ Tsiiviilkomisjoni koosolek nr 112 02.01.1926. Asub säilikus Tsiiviilkomisjoni koosolekute protokollid. RA ERA.76.2.392, pagineerimata.

1935. aasta eelnõu § 256 sõnastuses tehti väiksemaid muudatusi, täpsemalt oli selles sätestatud: „Abikaasa võib nõuda lahutust, kui teine abikaasa on kohtu poolt mõistetud vangimajja üle ühe aasta või raskematele karistustele, samuti ka vangimajja varguse, kelmuse, võõra vara omastamise või raiskamise eest.“ 1935. a eelnõu seletuskirjas pole sättel lähemalt peatunud. Seega muudeti sätet võrreldes 1926. a eelnõu §-ga 345 selliselt, et kaotati viited vangiroodule ja parandusmajale, asendati see sõnaga „vangimaja“ ning lisati, et abikaasale mõistetud karistuse pikkus peab olema vähemalt üks aasta. Vangistus varguse, kelmuse ja võõra vara omastamise või raiskamise eest oli endiselt eraldi lahutuse alusena välja toodud, rõhutades sellega selliste kuritegude olulisust abielu lahutuse alusena. Sätte eeskujuks olid taaskord märgitud luteriusu kirikuseaduste § 383 ning ka abieluseaduse § 29.

Eesti Naisliit ja Eesti Akadeemiliste Naiste Ühing tegid ettepaneku täiendada sätet teise lõikega järgmiselt: „Karistuse kandmisest tingimisi vabastamine, kui ka armuandmine ei võta õigust nõuda abielulahutust.“ Kolmas lõige pidi täpsustama: „Nõudeõigus kustub 5 a möödumisel ajast, mil nõudjale teatavaks saanud lahutamise põhjus.“ Põhjenduseks toodi, et teisele poolele tulnuks jätta vabadus otsustada, kas ta leiab enda ja perekonna huvides võimaliku olevat jätkata kooselu vangimajja või raskematele karistustele mõistetud isikuga või varguse, kelmuse, võõra vara omandamise või raiskamise eest karistatud isikuga, vaatamata sellele, et kohus määras karistuse tingimusi või on talle antud armu. Kui teine abielupool mistahes põhjusel kooselu jätkamist sel juhul ei soovinud, pidi tal olema võimalus lahutust nõuda.¹⁶² Seega soovisid Naisliit ja Akadeemiliste Naiste Ühing, et enam ei piisaks lahutuse nõudmiseks vaid faktist, et abikaasa on mõistetud kinnipidamisele (mis justkui viitas, et abielu lahutamise põhjustas abikaasade sunduslik lahuselamine), vaid muudatusettepanekuga oleks toodud rõhk rohkem asjaolule, et abikaasa oli kuriteo toime pannud, kuigi reaalselt vangistust ning sellega ka sunduslikku lahuselu talle ei mõistetud. Seega erines Naisliidu ja Akadeemiliste Naiste Ühingu seisukoht senisest Riigikohtu praktikast, kus kuriteo moraalsest ebaväärikusest olulisemaks peeti just karistusest tingitud lahuselu fakti.

Tsiviilseadustiku 1936. a eelnõu § 256 lg 1 oli identne 1935. a eelnõu §-ga 256, ent täiendavalt sisaldus § 256 lõikes 2, et andestamine võttis õiguse abielu lahutamist nõuda. Sätte eeskujuks olid taas abieluseaduse § 29 ja luteriusu kirikuseaduste § 383. Nähtavasti ei viidud Naisliidu ja

¹⁶² Tsiviilseadustiku 1935.a. eelnõu arvustused ja täiendus- ning parandusettepanekud. Tallinn: 1935. Rahvusarhiiv ERA.76.2.194, lk 28-29.

Akadeemiliste Naiste Ühingu muudatusettepanekut sisse, vaid vastupidi täiendati seda tingimusega, et vangi mõistetud abikaasale andestamine võttis õiguse abielu lahutamist nõuda. Selliselt ei võetud vastu muudatusettepanekut, mis kaitseks kuriteo toime pannud isiku abikaasat, vaid selle asemel anti täiendav kaitse kurjategijale abikaasale ning teise abikaasa võimalust lahutust kuriteo tõttu nõuda kitsendati.

Tsiviilseadustiku 1939. a eelnõu § 293 lõige 1 oli samuti identne 1935. a eelnõu §-ga 256, ent lõige 2 sisaldas pikemat täiendust: „Hagiõigus kustub kuue kuu jooksul arvates päevast, mil jõustunud kohtuotsus hagejale teatavaks sai, igal juhul aga viie aasta möödumisega arvates kohtuotsuse jõustumisest. Andestamine võtab õiguse hageda abielu lahutust.“ Seega täiendati sätet nähes ette õigustlõpetavad tähtajad, mis olid ette nähtud ka A. Ostra ja E. Assoni abieluseaduse eelnõus, kusjuures tähtajad olid samuti samad. Küll aga ei saa selle pinnalt kindlalt väita, et just A. Ostra ja E. Assoni eelnõu siinkohal eeskujuks võeti, kuna kahjuks pole säilinud või ei ole autor leidnud 1939. a eelnõu koostamise komisjonide protokolle.

Tsiviilseadustiku 1940. a eelnõu § 293 oli identne 1939. a eelnõu sama paragrahviaga. Seega läbis abikaasa vangistus lahutuse alusena vaadeldud perioodil mitmeid muutusi, ent selle põhituum jäi samaks – nii abieluseaduses kui ka 1940. a eelnõus oli abikaasa vangistusse sattumine piisav alus abielu lahutamiseks, sisse viidi vaid muudatus, mille kohaselt pidi vangistus kestma vähemalt ühe aasta. Alates 1936. a eelnõust nähti ette ka, et andestamine võttis õiguse nimetatud alusel lahutust nõuda ning 1939. a eelnõuga lisati õigustlõpetavad tähtajad. Sekundaarkirjanduse puudumine ning vaid üks esitatud muudatusettepanek annavad alust asuda järeldusele, et tegu polnud sättega, mis oleks vaidlusi või vastakaid arvamusi tekitanud. Eesti Naisliidu ja Akadeemiliste Naiste Ühingu esitatud muudatusettepaneku pinnalt võib järeldada, et pigem tekitas sätte puhul küsimust selle rõhuasetuse tuvastamine – nimelt oli Riigikohtu seisukoha kohaselt olulisem kuriteole järgnevast karistusest põhjustatud abikaasade sunniviisilise lahuselamise fakt, ent Naisliit ja Akadeemiliste Naiste Ühing üritasid oma muudatusettepanekus rõhuasetuse tuua kuriteo olemuslikule ebaväärikusele.

3. Abielu lahutamine mõlema abikaasa ühisel soovil

3.1. Abieluseadus

Kahtlemata kõige rohkem ideoloogilisi vaidlusi põhjustanud alus abielu lahutamiseks oli abieluseaduse § 30 ehk abielu lahutamine abikaasade vastastikusel soovil. Seetõttu on sätet käsitletud ka eraldi peatükis, kuivõrd oma olemuselt on see erinev nii oluliste perekondlike kohustuste rikkumisest (kus oli oluline ühe abikaasa süü) kui ka lahuselust.

Abieluseaduse § 30 nägi lühikeselt ja konkreetselt ette: „Abielu lahutatakse, kui mõlemad abikaasad seda ühiselt ja vankumatult soovivad.“

Sätte eeskujusid ei ole välja toodud. Sellist võimalust abielu lahutamiseks ei esinenud ei seni eeskujuks võetud BGB-s, ZGB-s ega ka luteriusu kirikuseadustes. Tegu oli tol ajal erilise ja ainulaadse lahutuse alusega, mis enne Eestit oli olemas vaid Lätis ja revolutsiooniaegsel Venemaal.¹⁶³ Nimelt nägi Läti abieluseaduse § 51 samuti ette, et abielu võidi lahutada mõlema poole ühisel soovil. Täpsustavalt oli ette nähtud, et § 51 alusel lahutust soovides pidid pooled isiklikult kohtusse ilmuma ning enne otsuse tegemist pidi kohtunik üritama pooli lepitada.¹⁶⁴ Liberaalselt läheneti abielude lahutamisele ka revolutsiooniaegsel Venemaal, kus 16. detsembri 1917 dekreediga nähti ette, et kui abielu lahutati kohtus, kuulus kohtunik mõlemad abikaasad ära, ent lahutamiseks piisas vaid ühe abikaasa vastavast soovist ning seda ei pidanud abikaasa kuidagi põhjendama ega tõendama. Abielu lahutamisel perekonnaseisuametis oli vajalik mõlema abikaasa nõusolek.¹⁶⁵ Juba nõukogude aja alguses muudeti lahutamise protsess küll keerulisemaks, lahutuse nõudega kohtusse pöördudes pidi esimese astme kohus esmalt abikaasasid lepitama, alles selle ebaõnnestumisel võis hageja pöörduda teise astme kohtusse, kus asja arutati sisuliselt. Lahutuse kohta avaldati infot kohalikes ajalehtedes ning lahutuse valinud abikaasad mõisteti avalikult hukka ja tunnistati ebamoraalseteks.¹⁶⁶ Samas säilis võimalus lahutada abielu poolte vastavast soovist

¹⁶³ Luts-Sootak, M jt. Estland: Estlands Zivilrechtskodifikation – ein fast geborenes Kind des Konservatismus, lk 364; Osipova, S. Soviet Marriage and Family Law from the First Decrees in 1917 to the Last Code in 1968: from the point of view of the Latvian Soviet Socialist Republic. - PRÁVNĚHISTORICKÉ STUDIE 2019 (49/1), lk 125.

¹⁶⁴ Cohn, H. The Foreign Laws of Marriage and Divorce. Part I: The Countries of the European Continent. Tel-Aviv: Palestine Publishing Company Limited 1937, lk 136.

¹⁶⁵ Osipova, S. Soviet Marriage and Family Law from the First Decrees in 1917 to the Last Code in 1968: from the point of view of the Latvian Soviet Socialist Republic. - PRÁVNĚHISTORICKÉ STUDIE 2019 (49/1), lk 125.

¹⁶⁶ *Ibid.*, lk 132-133.

tulenevalt.¹⁶⁷ Seega oli abieluseaduse § 30 veidi konservatiivsem kui 1917. aasta Venemaa vastav regulatsioon, kus abielu lahutamiseks piisas ühe poole soovist, abieluseaduse kohaselt oli vajalik aga mõlema abikaasa nõusolek. Täpsustavalt mainib autor, et autor ei tuvastanud, et abieluseaduse koostamise aja diskussioonides oleks kuskil Vene õigust lahutuse aluseid puudutavas osas eeskujuna mainitud.

Abieluseaduse seletuskirja kohaselt toodi selline võimalus sisse, kuna abielu lahutamise võimaluste piiramine loetletud põhjustega oli läinud reaalse eluga vastuollu. Kokkuleppel lahutamise võimaluse puudumine ei aidanud kaasa abielude püsijäämisele, vaid põhjustas olukorra, kus tavaliseks muutus seadusest möödaminek ning valetunnistuste andmine, mis omakorda õõnestas abielu ja „sünnitas demoralisatsiooni“. Positiivse küljena nähti aga, et lahutades abielu kokkuleppel, ei pidanud abikaasad omavahelisi intiimseid suhteid kõrvaliste isikute ees avaldama. Seletuskirjas manitseti abielu lahutamist poolte kokkuleppel siiski ettevaatlikult kasutama, kui võrd vastasel juhul olnuks tagajärjeks taaskord abielu õõnestamine, mille võis kaasa tuua ka kõige lihtsama tüli pärast lahutama kiirustamine või peeti võimalikuks, et kui kokkuleppel lahutamine oli lubatud, sõlmiti abielusid mõtlematult ja kergemeelselt „sugutunde möödamineva iha täitmise sihil“. Igal juhul pidi kohus abielu lahutades pöörama tähelepanu sõnale „vankumatult“ – kohus pidi veenduma, et abikaasade otsus oli läbimõeldud ning selle ümberlükkamiseks puudus võimalus.¹⁶⁸ Juhised selleks nägi ette abielu asjade kohtupidamise korra¹⁶⁹ § 1356¹². Nimetatud säte nägi ette, et kui kohtusse esitati hagi abielu lahutamiseks abieluseaduse § 30 alusel, määras kohus selle arutamisele alles kolme kuu pärast. Pooled pidid isiklikult istungile ilmuma ning uuesti oma kokkulepet lahkuminemise kohta kinnitama. Kui üks abikaasadest isiklikult kohtusse ilmuda ei saanud, võis ta enne istungi päeva kohtule saata kirjaliku allkirjastatud tõendi selle kohta, et ta endiselt vankumatult soovis lahutada. Selline tõend tuli esitada küll aegsasti, kuid mitte enne kahte kuud pärast abielu lahutamise palve esitamist. Kui üks pooltest kohtuistungile ei ilmunud, mitteilmumise kohta vabandava põhjuse olemasolu ei tõendanud ning ei esitanud ka kirjalikku kinnitust, et ta jätkuvalt lahutust soovis, lõpetati asi ning kui abikaasad soovisid uuesti kokkuleppe alusel lahutada, võidi protsessi käesolevas paragrahvis ettenähtud korras uuesti alustada. Sama paragrahviga oli ette nähtud ka, et kohtuotsused abielu

¹⁶⁷ Cohn, H. The Foreign Laws of Marriage and Divorce. Part I: The Countries of the European Continent, lk 239-240.

¹⁶⁸ Abieluseaduse eelnõu. Tallinn: Riigikantselei 1922. Rahvusarhiiv ERA.31.3.556, lk 16-17.

¹⁶⁹ Abielu asjade kohtupidamise kord. 20.02.1923 – RT 1923, 33/34, 22.

abieluseaduse § 30 alusel lahutamise kohta jõustused kohe ning nende peale polnud võimalik edasi kaevata.

Ehkki Läti õigust abieluseaduse koostamisel otsesõnu ei eeskujuks ei võetud, siis kuivõrd Läti on Eestile ajalooliselt ja geograafiliselt lähedane ning nende abieluseadus võeti vastu vaid aasta enne Eesti oma, on asjakohane pöörata tähelepanu ka argumentidele, mis tõusetusid Läti lahutusõiguse kujundamisel. Peamine mõttekäik, mis kokkuleppel lahutuse kasuks rääkis, oli asjaolu, et abielu peeti kahe isiku vaheliseks liiduks, mis põhines poolte vastastikusel usaldusel. Kui usaldus kadus, ei olnud põhjendatud liitu kunstlikult kohustuslikus korras koos hoida. Selline lähenemine oli põhjustatud esimese maailmasõja järgsetest oludest, mil sageli juhtus, et sõja tõttu olid mees ja naine sunnitud pikaajaks lahuses olema, mille käigus võõrdusid nad teineteisest sedavõrd, et kooselu taastamine polnud enam võimalik.¹⁷⁰

Võimalus lahutada abielu poolte kokkuleppel oli arutlusel juba Asutava Kogu ajal perekonnaseisu seaduse kontekstis, millega plaaniti algselt reguleerida ka abielude lahutamist. Esialgsesse seaduseelnõusse kokkuleppel lahutus siiski ei jõudnud, kuivõrd Asutava Kogu seadusandliku komisjoni enamus oli selle vastu. Samas oli peamine pooltargument, et praktikas, kui abikaasad olid sunnitud vastu tahtmist abielus olema, mõeldi abielu lahutamiseks välja fiktiivsed põhjused.¹⁷¹ Eeltoodu on teada aruandja T. Kalbuse sõnavõtust Asutava Kogu ees, seaduse koostamisel toimunud arutelusid ei õnnestunud autoril leida. Lõpuks jäeti plaan abielude lahutamist perekonnaseisu seadusega reguleerida tervikuna kõrvale, kuna abielusid ei lahutanud „registreerimisasutused“, vaid kohtud.¹⁷² Sellega diskussioonid kokkuleppel lahutuse üle Asutavas Kogus lõppesid.

Abieluseaduse I lugemisel Riigikogus põhjustas abieluseaduse eelnõu hulgaliselt mõtteavaldusi abielu rolli kohta ühiskonnas ning mehe ja naise vahelise dünaamika kohta, ent konkreetselt § 30 vastu ei võtnud sõna keegi. Seda ei teinud isegi muidu konservatiivsemate sõnavõtudega esinenud J. Tõnisson, kes avaldas pahameelt, et „vabas Eestis oli läinud moodi kõike, mis abielu puhtuse ja pühaduse kohta käis, välja naerda ja pilgata“. Tõnissoni hinnangul oli rahvas, eriti Tallinnas, juba nii kaugel, et abielu peeti „mõneks salongitarviduseks“. Tõnisson leidis, et kui seaduses antakse

¹⁷⁰ Schwartz, P. The Latvian Marriage Law 1918–1940 Betwixt and Between the Poles of Conflicting Moral Values. – Juridiskā zinātne / Law, No. 14, 2021, lk 153-154.

¹⁷¹ Asutava Kogu 4. istungjärgu protokoll nr 132, 19.05.1920. Tallinn: Asutav Kogu 1920, äärenr 523-524.

¹⁷² Asutava Kogu 4. istungjärgu protokoll nr 143, 17.06.1920. Tallinn: Asutav Kogu 1920, äärenr 1050.

juba õigus abielu lahutada mõlema poole ühisel soovil, siis „mida sai veel tahta?“¹⁷³ Tõnissoni sõnavõtust ei nähtu aga siiski, et ta ei oleks olnud nõus § 30 abieluseadusesse jätmisega. Vastukaaluks Tõnissoni konservatiivsematele ideedele leidis omast ajast ees olnud sotsiaaldemokraat K. Ast, et abielu lahutamist tulnuks võimaldada ka ühe poole soovil, sest juba siis, kui üks abikaasadest soovis abielu lõpetada, ei saanud enam juttu olla õnnelike peresuhete jätkumisest.¹⁷⁴ Aruandja T. Kalbus aga selgitas vastuseks Astile, et Riigikogu üldine komisjon vaatas vabal kokkuleppel sõlmitud abielu kui lepingut, mida võib seetõttu lõpetada vaid kahe poole nõusolekul või ühe poole nõudmisel, kui seaduses toodud alused selleks olid olemas. See Kalbuse sõnavõtt ka lõpetas arutelud ning abieluseadus võeti I lugemisel vastu.¹⁷⁵

Abielu lahutamine poolte kokkuleppel ei tekitanud abieluseaduse II lugemisel samuti rohkem arutelusid ning võeti muutmata kujul vastu.¹⁷⁶

Mõnevõrra sarnane abielu lahutamise alus sisaldus ka A. Ostra ja E. Assoni koostatud abieluseaduse eelnõus ning selles asus see märkimisväärselt esikohal, mis rõhutas sätte olulisust. A. Ostra ja E. Assoni eelnõu § 29 nägi ette: „Kui abikaasad, kes sügava ja kestva kokkuleppimatuse pärast näevad, et nad enam koos ei või elada, ühel meelel soovivad lahkelu, siis võib kohtu otsusel nende kooselu lõpetatud saada.“ Säte toimis kooskõlas A. Ostra ja E. Assoni eelnõu §-ga 31, mis nägi ette: „On abikaasad pärast kohtulikku lahkelu otsust lahus elanud ühe aasta ja pole kooselu pärast seda mitte jätkanud, tuleb abielu lahutada ühe poole nõudel.“ Nimelt oli A. Ostra ja E. Assoni arvates lahuselu eeltingimusena vältimatult vajalik, et vastabiellunud lahutust kohe liiga kergekäeliselt nõudma ei hakkaks, kui nende vahel esimesed erimeelsused esinesid.¹⁷⁷ Samas sisaldas A. Ostra ja E. Assoni eelnõu § 29 rohkem eeltingimusi kui abieluseaduse § 30, mistõttu ei saa seda päris samasuguseks pidada. Abieluseaduse § 30 ei nõudnud enne lahutust abikaasade lahkelu ning abielud lahutati selle alusel kolme kuu jooksul nõude esitamisest, A. Ostra ja E. Asson soovisid ette nähta aga aastase lahkelu enne lahutamist. Seega oli abieluseaduse § 30 isegi uuenduslikum kui A. Ostra ja E. Assoni eelnõu § 29, kuigi teiste abielu lahutamise aluste puhul oli märgata teistsugust tendentsi.

¹⁷³ Abieluseaduse I lugemine. I Riigikogu 8. istungjärgu protokoll nr 145. Tallinn: Riigikogu 1922, äärenr 105 ja 109.

¹⁷⁴ *Ibid.*, äärenr 101.

¹⁷⁵ *Ibid.*, äärenr 122.

¹⁷⁶ Abieluseaduse II lugemine. I Riigikogu 8. istungjärgu protokoll nr 151. Tallinn: Riigikogu 1922, äärenr 431.

¹⁷⁷ Abieluseaduse, abieluasjade kohtupidamise korra ja Abieluseaduse ning kohtupidamise korra maksmapanemise seaduste eelnõude materjalid. Rahvusarhiiv ERA.80.1.2198, pagineerimata.

Statistiliselt oli abielu lahutamine poolte vastastikusel kokkuleppel vaieldamatult kõige populaarsem alus abielu lahutamiseks, moodustades perioodil 1923-1928 kokku 41,7% kõigist lahutustest. Ilmselt polnud võimalik eristada naiste ja meeste süül põhjustatud lahutusi, kuna see olnuks sätte mõttega vastuolus.¹⁷⁸ Siiski ei saa selle lahutuse aluse populaarsuse pinnalt väita, et abielu lahutamise võimalus poolte kokkuleppel tõi kaasa abielude massilise lahutamise. Statistikast nähtub ka, et 1922. aastal (s.o enne abieluseaduse kehtima hakkamist) sõlmiti Eestis 9644 abielu, lahutati aga 569. 1928. aastal ehk ajal, mil abieluseadus oli kehtinud juba viis aastat, sõlmiti Eestis 8766 abielu ning lahutati 566 ehk kolm abielu vähem kui enne abieluseaduse kehtima hakkamist.¹⁷⁹ Seega ei nähtu statistikast lahutuste hüppelist kasvu pärast abieluseaduse § 30 kehtima hakkamist, kuigi protsentuaalselt kasvas lahutatud abielude arv võrreldes abielude sõlmimisega. Eeltoodud statistika aga näitab siiski, et eestlastele oli abielude lahutamine poolte kokkuleppel väga südamelähedane. Selle lahutuse aluse populaarsus oli tõenäoliselt tingitud asjaolust, et tegu oli mugava alusega, mille alusel kohtusse pöördumisel ei pidanud abikaasad kohtu ees enda isiklikku elu lahkama ning süüdlasi otsima. Seega võidi muude abieluprobleemide esinemisel (nt truudusetus, abikaasa kõlvatu elu jne) esitada nõue lahutuseks hoopis abieluseaduse § 30 alusel ning vältida sellega perekondliku musta pesu avalikku pesemist. Lätis täheldati aga, et abielu lahutamise lubamine kokkuleppel ei omanud koheselt mõju lahutuste arvule, ent 1930. aastate keskel oli lahutamine nii sage, et sellega võitlemiseks kehtestati kõrgemad riigilõivud. Samuti oli Läti liberaalse lahutusõiguse tõttu sage n-ö lahutusturism, kus Läti seaduste alusel abielu lahutamiseks piisas, kui ühe abikaasa registreeritud elukoht, sõltumata tema kodakondsusest, asus Lätis.¹⁸⁰ Lahutusturismi kohta Eestis tõendeid pole.¹⁸¹

Riigikohtu praktika abieluseaduse § 30 kohta puudub. See on selgitatav asjaoluga, et eelpool viidatud abielu asjade kohtupidamise korra § 1356¹² kohaselt jõustus poolte kokkuleppel abielu lahutamine koheselt ning vastavat kohtuotsust ei olnud võimalik edasi kaevata.

¹⁷⁸ Reiman, H. Abielulahutused 1923-28, lk 284.

¹⁷⁹ *Ibid.*, lk 279.

¹⁸⁰ Schwartz, P. The Latvian Marriage Law 1918–1940 Betwixt and Between the Poles of Conflicting Moral Values. – *Juridiskā zinātne / Law*, No. 14, 2021, lk 154.

¹⁸¹ Luts-Sootak, M jt. Estland: Estlands Zivilrechtskodifikation – ein fast geborenes Kind des Konservatismus, lk 367.

3.2. Tsiviilseadustiku 1926. aasta eelnõu

Võimalus abielu poolte ühisel tahtel lahutada tsiviilseadustiku 1926. a eelnõus puudus. 1926. a eelnõu kohta ei antud välja seletuskirja ning 1926. a tsiviilseadustiku erikomisjoni protokollides, millele käesolevas töös on varem viidatud, ei ole seda otsust kommenteeritud. Kaalutlusi on avanud J. Uluots 1930. aasta õigusteadlaste päevadel. Nimelt selgitas J. Uluots, et poolte kokkulepe lahutuse alusena eemaldati eelnõust selle kolmandal lugemisel tänu komisjonis tekkinud opositsioonile, mis leidis, et abielu lahutamise põhjused olid liiga vabad. Kokkuleppel lahutuse vastased leidsid, et kuivõrd perekond oli oma loomult tähtis ühiskondlik rakuke, mille olemasolust oli riik huvitatud, oli riigil täielik õigus abielu lahutamise põhjusi teada saada. Vastaste hinnangul ei olnud vastuvõetav olukord, kus riik abielu kestuse poolte otsustada jättis. Selliselt võis esineda juhtumeid, kus täna registreeritud abielu lahutamiseks juba homme hagi esitati ning tegu oleks olnud varjatud kujul tähtajalise abieluga. Kõige selle tagajärjel kaotanuks aga abielu ühiskonnale ja riigile tähtsa abielu funktsiooni – järelsoo kasvatamise. Kui pooltel ikkagi tekkis vajadus abielu lahutamise järgi, siis võis seda teha alustel, mida riigi esindajad said kontrollida ning mida kohus omalt poolt riigi esindajana kinnitas. J. Uluots rõhutas, et eelnõus säilis abieluseaduse §-st 23 tuttav lahuselamise instituut, et võimaldada pooltel lahusoleku ajal abielu jätkamise üle järgi mõelda ja leppimise korral uuesti ühiselu jätkata.¹⁸²

Kokkuleppel lahutamise poolt võttis samadel õigusteadlaste päevadel sõna advokaat ja poliitik (sotsiaaldemokraat, hilisem kommunist) Aleksander Jõeäär¹⁸³, kes leidis, et sätte kaotamisega 1926. a tsiviilseadustiku eelnõust on astunud kehtivast korrast samm tagasi. Eelnõu koostajate kaalutlused selles osas polnud piisavalt selged, samuti ei pidanud A. Jõeäär põhjendatuks J. Uluotsa selgitust, et abielu lahutamise võimaldamine kokkuleppel põhjustas abielude liiga kergekäelise lahutamise, kuna see toimus liiga lühikese ajavahemiku jooksul. A. Jõeäär leidis, et seaduses ette nähtud kolmekuuline ooteaeg koostoimes paarikuulise menetlusega tähendas

¹⁸² Läbirääkimised IX õigusteadlaste päevadel 24. ja 25. aprillil 1930. – Erne, J (koost.). Õigusteadlaste päevad 1922-1940. Protokollid. Eesti Juristide Liit: 2008, lk 456-457.

¹⁸³ Aleksander Jõeäär (31. oktoober 1890, Laimjala vald, Saaremaa – 20. mai 1959, Tallinn) oli Eesti jurist ja poliitik, I-V Riigikogu liige ning I Riigivolikogu asendusliige (marksistliku rühma esimees). Pärast 1940. aasta juunipööret pidas ka Johannes Varese valitsuses põllutöoministri ametit, oli 1946-1950 ENSV kohtuminister.

keskmiselt viiekuist mõtlemisaega, mis oli piisav.¹⁸⁴ Riigikohtunik Timotheus Grünthal¹⁸⁵ toetas samuti abielude kokkuleppel lahutamise võimaldamist, kuivõrd abielu põhines vastastikusel sümpaatial ja armastusel ning kui harmoonia abikaasade vahel oli kadunud, ei saanud seda päästa ka sunnivahenditega. T. Grünthal tõi välja, et abielu kokkuleppel lahutades lahendasid abikaasad ka vara ning lastega seotud küsimused palju korrektsemalt ja vastutulelikumalt. Kuivõrd lahutuste arv ei olnud Eestis kuigi suur, puudus põhjus abielu lahutamise võimaluse kitsendamiseks.¹⁸⁶

Poolte kokkuleppel lahutamise võimaluse kaotamine tsiviilseadustikust sai ka ajakirjanduses kriitikat. Nii leidis nt jurist ja naiste õiguste aktivist Vera Poska-Grünthal¹⁸⁷, et lahutamine kokkuleppel oli kultuurseim abinõu abielulise kooselu lõpetamiseks, kui abikaasad seda soovisid. Selliselt jäi ära perekondlike tülide kohtus avalikustamine ning üksteise mustamine. Sarnaselt A. Jõeäärele leidis V. Poska-Grünthal, et selle aluse kaotamine Eesti seadusandluses tähendas suurt sammu tagasi.¹⁸⁸

Abielu poolte kokkuleppel lahutamise vajalikkust rõhutas ka Eesti Arstiseltside Liit 1933. aastal. Nimelt leidsid nad vastuseks 1926. a eelnõu §-le 343, mis nägi ette, et abikaasa võis lahutust nõuda teise halbade elukommete ja kõlvatu elu puhul, et nimetatud lahutuse alust oli reaalses elus raske kohaldada selle tõendamiskeskuste tõttu. Seetõttu lahutati Arstiseltside Liidu sõnul abikaasa halbade kommete tõttu hävinenud abielud pigem abieluseaduse § 30 alusel ehk poolte kokkuleppel. Arstiseltside Liit rõhutas, et ka tsiviilseadustikku tuleks poolte kokkuleppel lahutust

¹⁸⁴ *Ibid.*, lk 485.

¹⁸⁵ Timotheus Grünthal (29. Juuni 1893, Muhu-Suure vald, Saaaremaa – 29. mai 1955, Lidingö) oli eesti jurist, pidas kohtunikuametit erinevates kohtuastmetes kuni Riigikohtuni välja. Kuulus lühiajaliselt novembris 1925 Riigikogu I koosseisu. Abielus Vera Poska-Grünthaliga.

¹⁸⁶ *Ibid.*, lk 486.

¹⁸⁷ Vera Poska-Grünthal (25. märts 1898, Tallinn – 29. jaanuar 1986, Stockholm) oli vandeadvokaat, Tartu Ülikooli õigusteaduskonna esimene naislektor (õpetas sotsiaalhooldusõiguse kursust). Oli aktiivne naiste õiguste eest seisja, 1926. aastal asus tööle Tallinna linna õigusteadlikku büroosse, kust said abi peamiselt puudustkannatavad naised. Uurides töö käigus BES naiste suhtes ülekohtuseid sätteid, sai aru, et just naised ise peavad üritama seadust muuta. Tartus asutas koos Olinde Ilusaga õigusbüroo, oli nõustaja Tartu Naisühingu õigusteadusliku büroo juures. Oli mitme naiste ja lastega tegeleva organisatsiooni asutajaliige. Tema ideel asutati 1928. aastal rahvusvaheline naisjuristide ühing *Fédération Internationale des Femmes des Carrières Juridiques*. Osales Eesti Akadeemiliste Naiste Ühingu esindajana 1928. aastal uue tsiviilseadustiku eelnõu koostamise komisjoni koosolekutel, hiljem töötas kahe teise naisjuristiga koostöös välja perekonnaseaduse eelnõu oma versiooni. Oli esimene naine, kes kaitses Tartu Ülikoolis magistritööd. 1944 emigreerus perega Rootsi, kus jätkas ühiskondliku tegevusega, asutades nt Eesti Komitee naisseksiooni ja naisteajakirja Triinu. Vt lähemalt nt: Ristikivi, M. Vera Poska-Grünthali akadeemiline karjäär Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas. – Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi 2020/48: 100 aastaga pärisorjusest emakeelse ülikoolini. Tartu: 2020, lk 141-149.

¹⁸⁸ Poska-Grünthal, V. Uue perekonnaseaduse eelnõu puhul. – Olion 1931/3, lk 126.

võimaldav alus tagasi tuua, kuivõrd reaalne elu nägi selle järgi vajadust.¹⁸⁹ Seega ei tuvastanud autor ühtki artiklit ega sõnavõttu, mis oleks 1926. a eelnõus sisseviidud muudatusele toetust avaldanud ning selle heaks kiitnud.

3.3. Tsiviilseadustiku 1935. aasta eelnõu

Tsiviilseadustiku 1935. a eelnõusse toodi tagasi võimalus poolte ühisel soovil abielu lahutamiseks. Nimelt nägi eelnõu § 256¹ ette: „Abielu lahutatakse, kui mõlemad abikaasad seda ühiselt ja vankumatult soovivad.“ Sätte eeskujuks oli ootuspäraselt märgitud abieluseaduse § 30.

Kõnelused sätte tagasitoomiseks seadusesse said hoo sisse pärast 1930. aasta õigusteadlaste päevi. Nimelt kutsusid 1932. aasta maikuus kohtu- ja siseminister kokku kohtute, ülikooli, õigusteaduslike seltside ning naisorganisatsioonide esindajad, sooviga korraldada nõupidamine uue perekonnaseaduse eelnõu üle. Muude teemade seas oli arutlusel ka kokkuleppel lahutamise võimaldamise küsimus. Läbirääkimiste tulemusena võeti vastu sooviavaldus, et ka uues perekonnaseaduses sisalduks võimalus abielu lahutada poolte kokkuleppel.¹⁹⁰

1935. a eelnõu seletuskirja kohaselt põhjustas säte eelnõu koostajate vahel hulgaliselt kauakestvaid vaidlusi, lahutuse alustest enim. Säte jäi esialgu eelnõust välja, ent lõpuks võeti häälteenamusega vastu.¹⁹¹ Tõenäoliselt see selgitab ka, miks paragrahv kannab järjenumbrit 256¹ ning on eelnõus paigutatud kummaliselt lehe alla mittejoonduvalt teiste ridadega. Seletuskirja kohaselt toodi peamiste vastuargumentidena poolte kokkuleppel lahutuse lubamisel välja, et see käis vastu abielu tähtsustamise ideele, andis võimaluse pooltele hävitada abielu vaid tahte pinnalt, ent abielu oli „sotsiaalne instituut, mis ei piirdu ainult pooltega“, see soodustas abielu sõlmimisel kergemeelsust ning välistas ettevaatlikkuse. Selle kõige tõttu leiti, et võimalus abielu lahutada poolte kokkuleppel vähendas abielu tõsidust ja tähtsust ning tõi kaasa rohkem õnnetuid abielusid. Ka väideti, et kuigi mõned Euroopa riigid olid sellist lahutuse võimalust varem katsetanud, loobuti sellest hiljem

¹⁸⁹ Tsiviilseadustiku 1936.a. eelnõu arvamused ja täiendused ning parandusettepanekud. Kirjavahetus ning asutuste ja isikute märgukirjad uue tsiviilseadustiku redigeerimise küsimuses. Rahvusarhiiv ERA.76.2.337, pagineerimata.

¹⁹⁰ Grünthal, T. Nõupidamine Perekonnaseaduse eelnõu asjus. – Õigus 1932/7, lk 333-335.

¹⁹¹ Uluots, J. Seletuskiri tsiviilseadustiku 1935. a eelnõu nelja esimese raamatu juurde. Tartu: 1936, RA ERA.76.2.193, lk 47

siiski¹⁹². Lisaks oli Eestis piisavalt aluseid abielu lahutamiseks. Pooltargumentidena toodi välja, et tänu abielu kokkuleppel lahutamise võimaldamisena jäid ära protsessuaalsed ebameeldivused, kus kohtu ees pidi avama muid lahutuse põhjustanud asjaolusid, samuti tegi iga lahutamine abielu niikuinii mõnes mõttes tähtajaliseks: kui pooled olid jõudnud nii kaugemale, et nad soovisid ühiselt abielu lahutada, oli abielu niigi hävinenud ühes oma sotsiaalsete funktsioonide täitmisega. Samuti leiti, et selline sotsiaalne surve, mis sundis abielus olema inimesi, kes seda tegelikult ei tahtnud, oli lubamatu. Peale jäid sel korral pooltargumendid ning säte toodi eelnõusse sisse.¹⁹³

Viljandi Ringkonnakohtu hinnangul oli abielu lahutamise lubamine poolte ühisel soovil kiiduväärt ja vajalik lahendus. Kui pooled olid jõudnud lahutamiseni, oli abielu sisuliselt juba hävinenud ning selle sotsiaalseid funktsioone polnud võimalik täita. Võimaldades abielu lahutada ühisel kokkuleppel jäi ära piinlik lahutuse põhjuste uurimine kohtus. Samuti võisid põhjused, mis abielulised suhted hävitasid, sageli olla sellised, et neid ei tahtud kohtule avaldada, mis omakorda avaldanuks survet abielu formaalseks edasikestmiseks. Poolte kokkuleppel abielu lahutamise kasuks rääkis Viljandi Ringkonnakohtu hinnangul veel ka, et sellise abielulahutuse puhul olid abikaasad ka kokkuleppeliselt oma varanduslikud vahekorrad lahendanud, samuti kokku leppinud laste kasvatamise ning ülalpidamise küsimustes, mis lihtsustas lahutust ning korraldas poolte õiguslikud vahekorrad ka tulevikus, mis omakorda vähendas kohtute koormust. Mitte võimaldades lahutust abikaasade kokkuleppel võis tekkida olukord, kus abikaasa esitas nõude abielu lahutamiseks väljamõeldud, ent seaduses esineval põhjusel ning vastaspool võttis nõude õigeaks, et abielulahutust kiirendada. Sellise olukorra vältimiseks ei olnud otstarbekas kokkuleppel abielulahutust kõrvale jätta. Viljandi Ringkonnakohus tõi välja ka, et seletuskirjas oli küll märgitud, et kaasaegses Euroopas on selline lahutuse alus üldreeglina puudus, ent see ei vastanud täielikult tõele. Läti 1921. a seaduses (§ 51) ning Taani 1922. a seaduses (§ 52-53) abielulahutuse kohta oli selline võimalus ette nähtud.¹⁹⁴

¹⁹² Tõenäoliselt mõeldi selle all Prantsusmaad, kes 1792. aastal samuti hakkas võimaldama lahutust poolte kokkuleppel. Sellele aga seati juba 1804. aastal olulisi piiranguid, põhjuseks seaduse koostajate hirm lahutuste arvu järsu kasvu suhtes. 1816. aastal loobuti sellest täielikult. Vt lähemalt nt: McBride, T. Public Authority and Private Lives: Divorce after the French Revolution. – French Historical Studies 1992/3, vol 17, lk 749-751.

¹⁹³ *Ibid.*, lk 47-48.

¹⁹⁴ Tsiviilseadustiku 1935.a. eelnõu arvustused ja täiendus- ning parandusettepanekud. Tallinn: 1935. Rahvusarhiiv ERA.76.2.194, lk 83-84.

Läti vastavat sätet on juba alapeatükis 3.1 avatud, ent täiendavalt Taani abieluseaduse kohta selgitab autor, et selle § 52 nägi ette, et kui pooled olid jõudnud järeldusele, et sügava ja kestva erimeelsuse tõttu nad ei suutnud enam kooselu jätkata, võisid nad kohtult paluda õigust lahuselamiseks. § 54 nägi ette, et kui abikaasad olid seejärel lahus elanud aasta ja kuus kuud ning nad ei olnud ega plaaninudki kooselu taastada, lahutati abielu, kui mõlemad abikaasad sellega nõustusid. Viljandi Ringkonnakohtu viidatud Taani abieluseaduse § 53 käsitles olukorda, kus lahuselu võimaldati ühe abikaasa palvel, kui teine oli oma kohustused abikaasa ja laste vastu täitmata jätnud, langenud sõltuvusse meelemürkidest või elas kõlvatut elu. Seega oleks asjakohasem viide olnud § 54, mille sisu on autor eelpool avanud.¹⁹⁵

Professor I. Trjutrumov leidis 1936. aastal, et sellist tingimusteta väljendatud alust abielu lahutamiseks, olenemata näiteks asjaoludest, kas abielust oli sündinud lapsi või kas oli olemas muid objektiivseid põhjuseid lahutamiseks, ei saanud pidada päris õigeks. Trjutrumov tõi välja, et isegi liberaalsuse etaloniks peetud Taani 1922. a abieluseadus võimaldas lahutust poolte kokkuleppel alles pärast 1,5-aastast lahuselu, mis oli lahutuse objektiivseks eelduseks.¹⁹⁶

Juba varem kokkuleppel lahutamise võimaldamise poolt kõnelenud riigikohtunik T. Grünthal selgitas, et lahutuse kokkuleppel lubamise tagasitoomine seadusandlusesse oli arusaadav ning õige. Grünthali arvates ei saanud abielu ühiskondlikus tähtsuses vaidlust olla, lisaks kahe inimese vahelisele liidule olid selle püsivusest huvitatud ka poolte lapsed, riik ja ülejäänud ühiskond. Laste tõttu võis õigeks pidada ka kiriklikku lähenemist, mille kohaselt abielu oli sakrament, mida ei saanud lahutada. Küll aga oli Grünthali hinnangul abielu siiski eelkõige „kahe sugupoole vastastikune armastus ning meeldivus ning teatud miinimum moraalseid tõekspidamisi ja kohusetunnet“, mistõttu ei saanud abielusid koos hoida lahutamise keeluga. Ka ei saanud Grünthali arvates nõuda abikaasadel, et kui abielu lahutamiseks esines mõni muu seaduses toodud põhjus, nt truudusetus, siis pidid nad selle esinemisel kindlasti kohtu ees kõiki abielu purustanud asjaolusid lahkama. Veel märkis ta, et kui abikaasad siiski soovisid lahutada, leiti selleks vajadusel alus ja kasutati valetunnistajaid. Eeltoodu tõttu ei olnud õige väita, et kokkuleppe teel lahutuse lubamine kõigutaks abielu pühadust rohkem kui mistahes muul põhjusel. Grünthal kordas juba Viljandi Ringkonnakohtu seisukohta, et kokkuleppe teel lahutuse korral on abikaasade varavahekordade ja

¹⁹⁵ Ægteskabsloven, 30. juni 1922. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://danmarkshistorien.dk/vis/materiale/aegteskabsloven-1922/> (24.04.2022).

¹⁹⁶ Trjutrumov, I. Perekond Tsiviilseadustiku eelnõu järgi. – Õigus 1936/1, lk 15.

laste saatuse korraldamine märkimisväärselt lihtsam. Grünthal märkis ka, et abieluseaduse § 30 alusel lahutavad abielusid peamiselt intelligentsemad inimesed, kes ei soovi kohtu ees arutada ja lahata oma abielu intiimsemaid külgi ja lahkumineku asjaolusid.¹⁹⁷ Seega avaldati kokkuleppel lahutuse vastu pärast 1935. aastat üks sõnavõtt, ent professor I. Trjutrumovi arvamus pole kuigi põhjalikult argumenteeritud ning sellest ei nähtu tema tulihingelist vastuseisu sättele, vaid pigem pealiskaudset hinnangut.

3.4. Tsiviilseadustiku 1936., 1939. ja 1940. aastate eelnõu

Sama lahutuse alus sisaldus ka tsiviilseadustiku 1936. a eelnõu §-s 257 ning seda 1935. a eelnõu ja abieluseadusega identsel kujul. Sätte eeskujuks oli taas märgitud abieluseaduse § 30.

Märkimisväärne on, et pärast 1935. aastat avalikud vaidlused ja arvamuse avaldamised poolte kokkuleppel lubatud lahutuse tõttu lakkasid. See võis põhjustatud olla asjaolust, et eelnevad arutelud olid olnud piisavalt tulised ning kõik vaidlused olid juba ära vaieldud. Kõikides siiani vaadeldud aruteludes kordusid samad argumendid ning tõenäoliselt oli pärast 1936. aastat raske leida midagi uut ja põhjanevat, millega avalikkuse ette tulla. Ka oli selleks ajaks kohtupraktika ehk reaalse elu peegeldus näidanud, et abielu lahutamise lubamine poolte kokkuleppel oli reaalse elu vajadustega kooskõlas ning selline lahutuse alus oli hinnatud, põhjustamata sealjuures ühiskonnas suuremaid lõhesid või lahutuste lainet.

Ka tsiviilseadustiku 1939. a eelnõu § 294 oli sõnastuselt eelnevate eelnõude vastavate paragrahvidega identne. Tsiviilseadustiku 1940. a eelnõu § 294 oli samuti identne teiste sama lahutuse alust käsitlevate paragrahvidega.

1940. aastal kirjutas A. Siim, et tema hinnangul tähendas abielu lahutamise õiguse andmist poolte kokkuleppel, et juriidiliselt käsitles Eesti seadusandlus abielu kui lepingut, mitte aga „eluaegset lahutamata liitu“.¹⁹⁸ Samas ei andnud Siim sealjuures hinnangut, kas selline lähenemine oli tema arvates kiiduväärt või mitte, vaid lihtsalt konstateeris muutusi abielu ühiskondlikust rollist.

¹⁹⁷ Grünthal, T. Abielu ja lahutus uues Eesti perekonnaõiguses. – Tänapäev 1935/2, lk 50-51.

¹⁹⁸ Siim, A. Tsiviilseadustiku eelnõu abielu- ja lasteõiguse osad võrreldes kehtiva õigusega. – Maaomavalitsus 1940/7, lk 107.

Nimetatud lahutuse aluse puhul on huvitav, et abieluseaduse vastuvõtmise ajal ei põhjustanud säte suuri vaidlusi. Isegi konservatiivsemate vaadetega J. Tõnisson, kes võttis abieluseaduse esimesel lugemisel sõna, otseselt ei kritiseerinud nimetatud sätet, kuigi taunis lahutamist üldisemalt. Siiski ei soovinud ta, et säte seadusest välja jääks. Ka ei võtnud selle kohta sõna nt Kristliku Rahvaerakonna esindajad, kelle puhul võiks eeldada, et abielude lahutamine oli nende tugevast usklikust maailmavaatest tingituna äärmuslik lahendus ning nad oleks pigem eelistanud kokkuleppel lahutuse seadusest väljajätmist. Tsiviilseadustiku 1926. a eelnõuga toimus aga tagasilangus konservatiivsuse suunas, kuivõrd vastav alus eemaldati abielu lahutust võimaldavate põhjuste alt. Siiski ei leidunud õiguskirjanduses ühtki artiklit, mis nimetatud muudatust heaks kiidaks, vaid vastupidi. Ettepanekut kaitses 1930. aasta õigusteadlaste päeval J. Uluots, aga tema sõnavõtust ei olnud võimalik välja lugeda, kas ka tema isiklikult muudatust pooldas või tegi ta ülevaate ja kaitses komisjoni seisukohti. Pärast 1935. aastal kokkuleppel lahutuse tagasitoomist sai see rohkem läbimõeldud ja põhjendatud positiivset kui negatiivset tagasisidet. Seega on lahutuse lubamine poolte kokkuleppel hea näide ühiskondlikust diskussioonist, kus prooviti ühtpidi ja teistpidi, ent lõpuks jõuti reaalse elu vajaduste pinnalt ühisele kokkuleppele, mis vaidlused lõpetas. Vaidluste lõppemisele aitas ehk kaasa ka asjaolu, et poolt- ja vastuargumendid kokkuleppel lahutamise kohta kordusid aastast aastasse ning üks põhilistest vastuargumentidest, s.o see, et lahutust nõutakse liiga kergekäeliselt, mis oleks pidanud väljenduma ka statistikas, ei saanud statistilist kinnitust, kuivõrd lahutuste arv ei teinud pärast abieluseaduse vastuvõtmist hüppelist kasvu. Samuti olid pooltargumendid, näiteks progressiivsete vaadetega riigikohtunik T. Grünthali poolt esitatud, rohkem kantud reaalse elu vajadustest. Vastuargumendid, mis käsitlesid abielu tähendust ühiskonnas, olid pigem ideelised ja konservatiivsed, ent nende väljendus reaalses elus polnud nii käegakatsutav. Eluliselt põhjendatud argumendid on aga üldjuhul mõjusamad kui teoreetilised, seega lõpmatuseni ei suutnud ka sätte vastased puhtalt teoreetiliste vaadete pinnalt enda seisukohti kaitsta.

Kokkuvõte

Käesoleva magistritöö „Abielu lahutamise alused Eesti Vabariigis 1918-1940 uuenduslike ja alalhoidlike hoiakute pingeväljas“ eesmärk oli uurida, kas perioodil 1918-1940 võis Eesti Vabariigi lahutusõigust puudutanud diskussioonides ja seadusandlikes lahendustes täheldada Eesti ühiskondlikus meelsuses ja õigusreformiliikumises valitsenud tendentsi, mille kohaselt olid esialgsed lahendused küll uuenduslikud, ent ajaga pöörduti tagasi pigem alalhoidlike ja võib-olla isegi vanameelsete juurde.

1922. aasta abieluseadusega kehtestati abielu lahutamiseks kümme erinevat alust, mille esinemise korral võis üks või mõlemad abikaasad lahutust nõuda. Nendeks olid: abielurikkumine (§ 21), abikaasa pahatahtlik mahajätmine (§ 22), lahuselu kokkuleppimatuse tõttu (§ 23), lahuselu abikaasadest sõltumatutel põhjustel (§ 24), järglaste mittesaamine (§ 25), abikaasa haigus (§ 26), abikaasa kõlvatud elukombed (§ 27), abikaasa julm kohtlemine (§ 28), abikaasa vangistus (§ 29) ning mõlema poole ühine soov abielu lahutada (§ 30). Tsiviilseadustikku jäi 1940. aastaks lahutuse aluseid alles üheksa, eraldi paragrahvina kadus abieluseaduses olnud abikaasa julma kohtlemist käsitletud lahutuse alus, mis liideti 1935. aasta eelnõus abikaasa kõlvatut elu käsitletud paragrahviga. Käesolevas töös on nimetatud alused grupeeritud peatükkideks nende olemuse järgi, mida üldjoontes sai liigitada kahe temaatilise grupi alla – oluliste perekondlike kohustuste rikkumine või täitmata jätmine ning äraolek perekonna juurest. Kolmanda ja eraldi peatüki moodustab abielu lahutamine poolte kokkuleppel, mis olemuselt kummagi grupiga ei samastu.

Abieluseaduse ja hilisemate tsiviilseadustiku eelnõude väljatöötamisel on eelnõude koostajate sõnul eeskujuks võetud Saksa ja Šveitsi abielulahutust puudutavat õigust ning Vene impeeriumi luteriusu kirikuseadusi, kus samuti leidsid alused, mille esinemise korral võis abielu lahutamist nõuda. Kvantitatiivselt võeti luteriusu kirikuseadusi eeskujuks kõige enam, abieluseaduse ning 1926. aasta tsiviilseadustiku eelnõu puhul kokku kaheksa lahutuse aluse väljatöötamisel, BGB-d ja ZGB-d võeti eeskujuks viie aluse väljatöötamisel. 1935. aasta eelnõust alates eemaldati viide luteriusu kirikuseadustele kui eeskujule paragrahvi juurest, mis käsitles abikaasa kõlvatut elu lahutuse alusena, kuivõrd sätet muudeti nii palju, et see kirikuseadustega enam ei sarnanenud. Kaks alust, millel kirikuõigusega seos puudus, s.o lahuselu kokkuleppimatuse tõttu ning abielu lahutamine abikaasade ühisel soovil, said eeskju Taani 1922. aasta abieluseadusest ning autor peab võimalikuks, et ka Läti 1921. aasta abieluseadusest, kuigi viimast diskussioonid otsesõnu ei

kinnita. Ühe aluse puhul oli märgata ka otseseid BES mõjutusi, ehkki BES-le abielu lahutamise aluseid puudutavas osas eeskujudena ei viidatud. Siiski ei saa puhtalt kvantitatiivsete tulemuste pinnalt öelda, et abieluseadus oleks oma olemuselt olnud sama, mis luteriusu kirikuseadused. Kirikuseadused olid oluliselt abikaasade eraellu sekkuvamad ning rohkem suunatud abielude püsijäämisele, nähes küll ette alused abielude lahutamiseks, ent sisaldades sealjuures hulgaliselt piiravaid tingimusi. Samuti olid sätted kirja pandud äärmiselt pikalt ning tihti ka kasuistlikult. Märkimisväärne on, et kõiki aluseid, mis andsid luteriusu kirikuseaduste järgi õiguse abielude lahutamiseks, on kasutatud abieluseaduse väljatöötamisel. Eeltoodust joonistub välja, et kuigi 1920. aasta põhiseadusega lahutati küll kirik ja riik ning kehtestati usuvabaduse põhimõte, olid luteriusu kirikuõigusest pärinevad normid nii põimunud reaalse eluga ning nende sisu peegeldas 1920. aastate alguses endiselt piisaval määral ühiskondlikke väärtushinnanguid, et nende kõrvalejätmine ei olnud asjakohane. Siiski ei võetud kirikuõiguse norme üle sõna-sõnalt ja täielikult, vaid neid kohandati uuenenud eluoludega vastavaks.

Üldiselt jäid lahutuse alused tsiviilseadustike eelnõudes samaks kui abieluseaduses, ühtegi alust ära ei kaotatud (kuigi 1935. aasta eelnõus liideti kaks alust). Võrreldes sätete esialgset kuju abieluseaduses ning viimases, 1940. aasta tsiviilseadustiku eelnõus, läbisid kõik alused peale abielu lahutamise kokkuleppel sõnastuslikke muudatusi. Sisuline areng oli – rohkemal või vähemal määral – näha kõigi sätete puhul peale nende, mis käsitlesid lahusele kokkuleppimatus tõttu lahutuse alusena ja lahutust poolte kokkuleppel. Seega ainus paragrahv, mida ei muudetud ei sisuliselt ega keeleliselt (kuigi 1926. aasta eelnõus kaotati ta üldse ära, ent toodi tagasi), oli abielu lahutamine poolte kokkuleppel. Kuivõrd sõnastuslikud ja keele arengust põhjustatud muutused ei anna alust hindamiseks, kas muutus oli pigem uuenduslik või mitte, on järgnevalt võetud kokku sätetes tehtud sisulised muudatused.

Abielurikkumine kui lahutuse arenes valitud perioodil uuenduslikkuse poole, kuivõrd 1935. aasta eelnõuga eemaldati sellest osa, mis nägi ette, et ka kihluse ajal truuduse murdmine võis hiljem kaasa tuua abielulahutuse. Selliselt piiras riik vähem inimeste vabadust käituda enesele soovitud viisil ning sekkus vähem inimeste eraellu.

Ka järglaste mittesaamine kui lahutuse alus saavutas oma lõpliku kuju 1935. aastal. Suurimad muudatused toimusid seoses asjaoluga, kas abikaasa sugu- või sigitusvõimetus, mis oli tekkinud pärast abielu sõlmimist, andis aluse lahutust nõuda. 1926. aastal selline võimalus eelnõusse lisati,

ent 1935. aastal eemaldati taas. Eeltoodut võib pidada pigem uuenduslikumaks muutuseks, kuivõrd tervislike põhjuste osas oldi haige abikaasa suhtes kaitsvamad ja korduvalt diskussioonides rõhutatud abielu põhieesmärgi täitmine – järeltulijate saamine – ohverdati abikaasa kaitse nimel. Samas on igasugune abielu lahutamise võimaluste piiramine olemuselt aga vanameelne lähenemine, mistõttu ei ole ühesele seisukohale sätte võetud suuna osas võimalik asuda.

Paragrahvi abikaasa haigusest lahutuse alusena muudeti samuti korduvalt. Abieluseaduses olid lisaks üldistele mõistetele nagu „vaimuhaigus“, „nakkav suguhaigus“ ja „äärmiselt vastik tõbi“ nimetatud konkreetselt ka abikaasa langetõbi ja pidalitõbi kui lahutuse alused. Sätte sisu sai oma lõpliku kuju samuti 1935. aastal. Peamine muudatus seisnes langetõve eemaldamises lahutuse aluste hulgast. Mitu muutust läbis ka „vastik tõbi“ kui lahutuse alus – esmalt pidi tõbi olema „äärmiselt vastik“, seejärel „muu vastik“ ning viimaks taas „äärmiselt vastik“ ning seejuures ka parandamatu. Seega muudeti sätet haige abikaasa suhtes kaitsvamaks. Kuigi haige abikaasa kaitse piiras teise abikaasa õigust lahutada ja igasugust piirangut võib pidada vanameelseks, võis see olla põhjendatud huviga tagada abielu püsijäämine juhuks, kui abikaasa haigusest paranes ning oli taas võimeline „abielulisi kohustusi“ jätkama.

Abikaasa kõlvatu elu lahutuse alusena läbis vaadeldud perioodil mitmeid muudatusi. Säte saavutas oma lõpliku kuju 1936. aastal. Abieluseaduse § 27 loetles eraldi teod, mida peeti kõlvatuks („liigjoomine“, „pillamine“ ja „kiimalus“), ent alates 1936. aastast oli sätte kohaselt oluline tuvastada, et abielu lahutuse põhjustasid abikaasa abielukohuste raske rikkumine (sh abikaasa julm kohtlemine) või autu või kõlvatu eluviis. Loetelu kõlvatutest tegudest eemaldati. Abieluseaduses oli abikaasa julm kohtlemine reguleeritud eraldi paragrahviga (§ 28). Seega muutus sätte sõnastus oluliselt abstraktsemaks, kuivõrd enam ei sisaldanud see loetelu kommetest, mida peeti kõlvatuks, vaid selle asemel tuli tuvastada, kas abikaasa oma abielukohuste raske rikkumisega või autu või kõlvatu eluviisiga rüvetas abielulist vahekorda sel määral, et abielulise kooselu jätkamine muutus võimatuks. Abstraktsus on aga vastandiks kasuistlikkusele, mis oli omane just vanematele seadustikele, seega olid toimunud muudatused normitehniliselt uuendusmeelsed, ent sisuliselt suuri muudatusi siiski ei tehtud. Sama võib öelda abikaasa julma kohtlemise kui abielu lahutuse aluse kohta, kuivõrd see kaotati 1935. aasta eelnõust eraldi paragrahvina ning liideti 1936. aastal abikaasa kõlvatut elu käsitleva lahutuse alusega. Nimelt sätestati 1936. aastast ühe lausega, et abielukohustuste raskeks rikkumiseks loetakse mh ka julma kohtlemist. Kuivõrd abieluseaduse §

28 sisaldas samuti pikka loetelu julma kohtlemise erijuhtumitest, on antud muudatuse puhul samuti tegu liikumisega abstraktsema sõnastuse ja seega ka uuendusmeelsuse poole.

Säte, mis nimetas lahutuse alusena äraolekut perekonna juurest (kohati nimetatud käesolevas töös ka kui abikaasa pahatahtlik mahajätmine), sai samuti oma lõpliku kuju 1935. aastal. Nimetatud lahutuse aluse puhul säilis lõpuni välja juba BES-s ja luteriusu kirikuseadustes ette nähtud abikaasade vaheliste suhete tasakaal, mille kohaselt mees oli perekonnapea ja naine pidi talle uude elukohta järgnema, mida kindlasti uuendusmeelseks pidada ei saa. Sisuliselt sättes suuri muudatusi ei tehtud, ent sätte loetavusele aitas kaasa selle jaotamine erinevatesse paragrahvidesse. Abieluseaduses oli kõnealune alus nimelt sätestatud ühes pikas paragrahvis, 1926. aasta eelnõus oli see aga jaotatud kolme erinevasse paragrahvi.

Lahuselu kokkuleppimatuse tõttu lahutuse alusena läbis mitmeid sõnastuslikke muutusi, ent selle viimane, 1940. aasta eelnõus toodud sõnastus oli taas väga lähedale sellele, milline oli see abieluseaduses. Ainsa täiendusena jäi alles nõue, et abikaasad pidid olema lahus elanud mõlema tahtel, mida abieluseaduse § 23 sõnastusest ei nähtunud, ent mida sätte kohaldamisel eeldati. Sisulisi ning põhimõttelisemaid muutusi siiski ei tehtud, mistõttu pole selle puhul uuenduslikkuse poole liikumisele võimalik hinnangut anda. Küll aga oli see alus juba oma olemuselt uuendusmeelne, kuivõrd selline alus leidis ka liberaalseks peetud Taani 1922. aasta abieluseaduses ning ei näinud abielu lahutuse alusena ette ühe abikaasa süülist käitumist. Süüdlase puudumine lahutamisel oli aga märkimisväärne samm edasi kirikuõigusest pärinevast käsitlusest, kus üks pool pidi abielulahutuses kindlasti süüdi olema.

Abikaasadest sõltumatutel põhjustel tingitud lahuselu lahutuse alust ei muudetud vaadeldud perioodil sisuliselt, mistõttu pole ka selle uuenduslikkusele võimalik hinnangut anda.

Abikaasa vangistus lahutuse alusena läbis vaadeldud perioodil mitmeid muutusi, ent selle põhituum jäi samaks. Sisse viidi vaid muudatus, mille kohaselt pidi vangistus kestma vähemalt ühe aasta. Alates 1936. aasta eelnõust nähti ette ka, et andestamine võttis õiguse nimetatud alusel lahutust nõuda ning 1939. aasta eelnõuga lisati õigustlõpetavad tähtajad. Seega läbis säte muudatused pigem vanameelsuse poole, kuivõrd iga uue eelnõuga piirati rohkem abikaasa õigust selle sätte alusel lahutust nõuda.

Võimalus abielu mõlema abikaasa ühisel soovil lahutada läbis samas tormilisi muutusi. 1926. aasta tsiviilseadustiku eelnõust see eemaldati täielikult, ent toodi 1935. aastal lahutuse alusena tagasi. Sätte sõnastust aga üheski seda sisaldanud eelnõus ei muudetud. Seega ei toimunud abieluseaduse ja 1940. aasta tsiviilseadustiku eelnõu võrdluses kokkuleppel lahutuse osas arenguid, millele hinnanguid anda.

Võrreldes seega esimest vabas Eestis abielu lahutamise kohta vastu võetud seadust ehk abieluseadust ning tsiviilseadustiku eelnõudest viimast, 1940. aasta versiooni, ei ole nende pinnalt võimalik asuda seisukohale, et vahepeal toimunud muutused oleksid olnud märkimisväärselt uuendusmeelsed, pigem oli kalduvus tagurlikkusele. Regulatsiooni kõige kõnekam säte ehk abielu lahutamine poolte kokkuleppel sisaldus mõlemas, kuigi 1926. aasta eelnõuga üritati seda kaotada. Samuti säilis mõlemas ka lahuselu kokkuleppimatuse tõttu lahutuse alusena, mida samuti võis pidada uuendusmeelseks. Kõige rohkem uuendusmeelsuse poole kalduv argument on abielurikkumise kui abielu lahutuse puhul regulatsiooni kaotamine, mis andis abikaasale õiguse nõuda lahutust ka juhul, kui teine abikaasa oli truudust murdnud juba kihluse ajal ehk enne abielu. Samas võis mitme lahutuse aluse puhul täheldada, et ajaga lisati alusele tingimusi juurde, mis lahutuse nõudmise võimalust piiras. Sellist lähenemist aga ei saa uuendusmeelseks pidada.

Vaieldamatult kõige rohkem vaidlusi põhjustanud abielu lahutuse alus oli lahutus poolte ühisel soovil. Erimeelsused olid tingitud ideoloogiliste vaadete ning reaalse elu vajaduste kokkupõrkest. Vaidlustes jäid siiski peale need, kes pooldasid kokkuleppel lahutust. Palju arutelusid, ent mitte nii ideoloogilisi kui olid kokkuleppel lahutuse üle, tekitas ka lahuselu kokkuleppimatuse tõttu lahutuse alusena. Sätte kohta avaldati palju arvamust, sest mõni pidas sätet ebavajalikuks, kasutuks ja kokkuleppel lahutust asjatult kordavaks, samuti oli selle kohta avaldatud Riigikohtu praktika segane ning vastuoluline. Samas näitas elu, et tegu oli populaarse alusega abielude lahutamiseks ning kuigi sätet kritiseeriti, ei kaotatud seda lahutuse aluste hulgast ära. Samuti põhjustas rohkelt arvamusi, ent mitte nii laialdast diskussiooni kui kokkuleppel lahutus, ka abikaasa haigus lahutuse alusena. Eeltoodu on selgitatav eugeenikaliikumise populaarsusega vaadeldud perioodil. Sätte kohta avaldasid arvamust nii eugeenikud, arstid, naisorganisatsioonid kui ka üksikud juristid, seega esindajad väga erinevatelt elualadelt ning huvigruppidest. Kellegi arvamusest tulenevalt aga sättesse muudatusi ei tehtud, seega ei võetud ühiskondlikke diskussioone abikaasa haiguse kui lahutuse aluse kohta arvesse.

Diskussioonides osalesid lisaks erialaseltsidele jm organisatsioonidele ka üksikisikud. Töös on nimeliselt mainitud järgmisi isikuid: poliitikutest (kuigi mitmed neist tegutsesid ka juristina) J. Tõnisson, A. Ostra, T. Kalbus, K. Ast, K. Eenpalu, J. Kokk, J. Luiga ja A. Jõeäär ning juristidest I. Trjutrumov, J. Uluots, M. Nurk, E. Lehtmets, M. Kurfeldt-Jõeäär, G. Koch, E. Ein, A. Hellat, E. Erdmann, V. Poska-Grünthal ning T. Grünthal. Nendest konservatiivsusele kalduvate sõnavõttudega paistsid silma J. Tõnisson, K. Eenpalu ning I. Trjutrumov. Neid ühendavaks jooneks on asjaolud, et tegu oli meestega, kes olid sõnavõttude ajal üle 50 aasta vanad, Tõnisson oli kuuluvuselt rahvaerakondlane ning Eenpalu parteitu, ent Eenpalu tegevus Eesti riigikorra ulatusliku muutmise juures 1930. aastatel viitab tema vaadete konservatiivsusele. Trjutrumov poliitikas tegev ei olnud. Nimetatutest liberaalsete sõnavõttudega esinesid K. Ast, A. Ostra, A. Jõeäär, M. Kurfeldt-Jõeäär, T. Grünthal ja V. Poska-Grünthal. K. Asti, A. Ostrat ja A. Jõeäärt ühendas nende erakondlik kuuluvus – kõik nad olid Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei liikmed. K. Ast oli sõnavõttude ajal 36-aastane, A. Jõeäär 40-aastane ning T. Grünthal 37-aastane (võttis sõna ka hiljem, ent tema vaated vanusega ei muutunud). A. Ostrat, M. Kurfeldt-Jõeäärt ning V. Poska-Grünthali ühendas asjaolu, et nad olid naissoost ning sõnavõttude ajal vastavalt 36-aastane, 38-aastane ning 31-aastane. J. Luiga, M. Nurk, G. Koch, E. Ein, A. Hellat ja E. Erdmann osalesid diskussioonis pigem enda eriala taustast kantud sõnavõttudega, maailmavaatelisi ideid nendest ei nähtu. T. Kalbus, J. Kokk, J. Uluots ja E. Lehtmets osalesid diskussioonides aruandjatena ehk nende ülesanne oli seaduseelnõu kaitsta ning teha ülevaateid komisjonis toimunud aruteludest, mistõttu pole nende sõnavõttudest samuti just konkreetselt nende maailmavaadet võimalik välja lugeda. Seega võib eeltoodud andmete pinnalt asuda seisukohale, et eelkõige mõjutas diskussioonis osalejate vaateid nende vanus – kõik käesolevas töös välja toodud meesoost isikud, kel vanust üle 50 eluaasta, osalesid diskussioonides konservatiivsusele kalduvate sõnavõttudega. Kuivõrd liberaalsemate seisukohtade esindajate hulgas leidis ka mehi, ei saa kindlalt väita, et just sugu oli määrav maailmavaate kujunemisel. Samuti esinesid kõik diskussioonides osalenud naised liberaalsete sõnavõttudega, ent ka nemad olid alla 40 aasta vanad nagu ka liberaalsemate maailmavaadetega mehed. Samuti mõjutas isiku erakondlik kuuluvus tema maailmavaadet – liberaalsemate sõnavõttudega esinenud poliitikud olid Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei esindajad.

Eelnõude kohta avaldasid aktiivselt arvamust ka naisorganisatsioonid ehk Eesti Naisliit ning Eesti Akadeemiliste Naiste Ühing. Käesolevast magistritööst nähtub, et tänu Naisliidu koostatud ja

A. Ostra ning E. Assoni esitatud abieluseaduse eelnõule leidis ka vastu võetud abieluseaduses koha § 23 ehk lahusele kokkuleppimatuse tõttu kui lahutuse alus. Seega abieluseaduse koostamisel naisorganisatsioonide seisukohti osaliselt arvestati. Samas ei võetud arvesse nende tagasisidet tsiviilseadustiku eelnõude koostamisel. Naisorganisatsioonide ettepanekud olid peamiselt kantud eesmärgist kaitsta naise positsiooni abielus, võimaldades tal nõuda lahutust laiematel alustel kui eelnõuga ette nähtud. See oli aga vastuolus autori täheldatud tendentsiga, mille kohaselt muudeti lahutuse nõudmise tingimusi iga järgneva eelnõuga sageli just kitsamaks. Kõige sisukam ja potentsiaalselt kõige märkimisväärsemaid tagajärgi omav muudatusettepanek, mis naisorganisatsioonid tegid, oli abikaasa pahatahtliku mahajätmise puhul „naine“ ja „mees“ asendamine „abikaasaga“. Selline ettepanek oli kantud soolise võrdõiguslikkuse ideest ning selle sisseviimisel oleks hüljatud juba BES-st tuttavad aluspõhimõtted. Naisorganisatsioonide pakutud muudatust aga sisse ei viidud. Terve perioodi vältel esines tsiviilseadustiku eelnõude puhul üks näide, kus naissoo pakutud muudatusettepanek üle kümne aasta hiljem rakendust leidis. Nimelt eemaldati abielurikkumist kui lahutuse alust käsitlevast paragrahvist tsiviilseadustiku 1935. aasta eelnõust osa, mis lubas abielu lahutust nõuda ka siis, kui abikaasa oli truudusetu olnud juba kihluse ajal. Kõnealuse muudatusettepaneku tegi A. Ostra juba 1922. aastal abieluseaduse II lugemisel Riigikogus, ent ebaõnnestunult. Samas ei saa kindlalt väita, et muudatus viidi sisse just naisorganisatsioonide töö tulemusena – kihluse roll oli ühiskonnas niigi vähenev, selle eelnemine abielule polnud kohustuslik ning on võimalik, et muudatus teostati hoopis ühiskondlikest arengutest tingituna. Naisorganisatsioonide esitatud muudatusettepanekute rohkus näitab, et nende ideed erinesid peavoolu omast, ent paaril korral leiti ka, et eelnõus sisalduv regulatsioon on piisav ning muutmist ei vaja. Seega erinesid naisorganisatsioonide seisukohad üldjuhul peavoolu omast, ent sellega tsiviilseadustiku eelnõude koostamisel ei arvestatud.

Lisaks eeltoodule märgib autor, et ka teiste organisatsioonide ning üksikisikute muudatusettepanekud eelnõudes rakendust ei leidnud. Kuivõrd kõik tsiviilseadustiku eelnõud trükiti, avaldati ja saadeti laiali arvamuste avaldamiseks, võinuks eeldada, et selle idee oli võimalikult suure ja laiapõhise tagasiside saamine. Praktikas ka tagasisidet saadi ning seda väga erinevatelt huvigruppidele, ent tsiviilseadustiku eelnõudes see tagasiside ei väljendu.

Kokkuvõtvalt võib perioodil 1918-1940 võis Eesti Vabariigi lahutusõigust puudutanud diskussioonides ja seadusandlikes lahendustes täheldada tendentsi, mille kohaselt olid esialgsed

lahendused küll uuenduslikud, ent ajaga pöörduti tagasi pigem alalhoidlike ja võib-olla isegi vanameelsete juurde. Nimelt pani autor tsiviilseadustiku eelnõude puhul tähele, et iga järgneva eelnõuga lisati sätetesse üha rohkem piiravaid tingimusi, mis tegid abielu lahutamise nendel alustel raskemaks, väljendades sellega soovi tagada rohkem abielude püsijäämist. On iseküsimus, kas sellisel lahendusel oleks olnud ka praktiline tähtsus, kuivõrd lahutamine poolte kokkuleppel oli jätkuvalt võimalik. Samuti oli 1922. aasta abieluseadus selles sisaldunud § 30 ehk kokkuleppel lahutuse tõttu märkimisväärselt liberaalne teiste kaasaja seadustike hulgas. Nimetatud lahutuse alus säilis ka 1940. aasta eelnõus. 1940. aastaks oli kõige liberaalsema uuendusena viidud sisse muudatus, et kihluse ajal truuduse murdmine enam ei põhjustanud abielu lahutamise õiguse teket. Seega ei toimunud 1940. aasta tsiviilseadustikus võrreldes abieluseadusega suurt hüpet veelgi suurema liberaalsuse ja uuendusmeelsuse poole. Senised BGB, ZGB ja luteriusu kirikuseaduste mõjutused säilisid. Võttes arvesse aga, et abieluseadus koostati 18 aastat enne 1940. aasta tsiviilseadustikku, oli abieluseadus oma aja mõistes kindlasti liberaalsem.

Grounds for divorce in the Republic of Estonia 1918-1940 in the tension field of innovative and staid attitudes

Summary

This master's thesis focuses on the grounds for divorce in the Republic of Estonia during the period of 1918-1940. In the 1920s, especially in the first half of the decade, Estonian society and legal reform movement were rather liberal and open to innovation. However, the more time passed, the more conservative the tendencies became and the first known liberal views were abandoned. Such changes can also be seen in the discussions on reforming the family law. The main objective of this paper is to find out whether a similar trend – a return to modest and perhaps even old-fashioned regulations from the original innovative solutions – can also be observed in the discussions and legislative solutions concerning divorce law.

When the Republic of Estonia gained its independence in 1918, all civil law was based on the Baltic Private Law Act of 1864, which itself did not contain specific legislation for divorce, but provided that divorce was to be regulated by the rules of different religions. According to a 1922 census, as many as 99,7% of the population considered themselves to be religious, most of whom were Lutherans (78,6%) and Orthodox (19%). Thus, for the majority of Estonian population, marital relations and divorce were regulated by the Lutheran church laws of 1832 and the Russian Orthodox church laws of 1917.

However, on the 15th of June 1920, Asutav Kogu (Constituent Assembly of Estonia) adopted a new constitution. § 11 of the constitution now stipulated that Estonia has freedom of religion and the state and church were now separated. This previous order based on church laws was now to be abandoned.

The secularization of marital laws was one of the first ventures that was taken upon in the Republic of Estonia. The Marriage Act was passed in October 1922 and entered into force on the 1st of May 1923. The Marriage Act also contained provisions and grounds for divorce. However, the rest of the Estonian civil law also needed reformation and unification because the Baltic Private Law Act of 1864 was chaotic and not suitable for a country going through innovative reforms. The Government of the Republic of Estonia therefore issued a decision on the 7th of November 1923,

that a committee for drafting the Civil Code shall be established. The draft for family law was published in the first half of 1926 and it also contained regulation and grounds for divorce. A total of five drafts of the Civil Code were completed in the period 1918-1940 (in 1926, 1935, 1936, 1939 and 1940). The committees worked actively and major discussions took place on the creation of the first two, the remaining drafts were supplemented by feedback and comments made about the previous ones. The last draft of the Civil Code was submitted to the Riigikogu (Estonian parliament) by the government on the 11th of December 1939. Eventually, none of the drafts became a law. When Estonia lost its independence in 1940, the Marriage Act of 1922 was still in force and applicable in the case of divorce, containing divorce grounds.

This thesis is based on the Marriage Act of 1922, materials regarding its development and discussions that took place during the time, also materials for the development of the five drafts of the Civil Code and the drafts themselves are used. In addition, contemporary legal literature, newspaper articles and case law have been used.

The thesis has been divided into three chapters based on the nature of the grounds for divorce. Those grounds could largely be divided into two – violation or non-fulfillment of important family obligations and physical separation from the spouse. The third chapter is about divorce by mutual consent, which does not fit into other two chapters because of the nature of the provision. The division was then based on the grounds for divorce found in the Marriage Act, as this was chronologically the first of the drafts and laws examined. Also regarding the grounds for divorce, all the drafts of the Civil Code were based on the Marriage Act.

The Marriage Act established ten different grounds for divorce and if one of them occurred, one or both spouses could request a divorce. These were: adultery (§ 21), malicious abandonment of spouse (§ 22), separation due to incompatibility which after two years led to divorce (§ 23), separation for reasons beyond the control of the spouses (§ 24), spouse's inability to produce children (§ 25), illness of the spouse (§ 26), spouse's undignified ways of life (§ 27), cruel treatment of the spouse (§ 28), imprisonment of the spouse (§ 29) and the mutual consent of both parties to divorce (§ 30). By 1940 (the year of the final draft of the Civil Code), there were nine grounds for divorce left. However, none of the grounds was removed from the draft, but two of the grounds (cruel treatment of the spouse and spouse's undignified ways of life) were merged in 1935.

The grounds for divorce, which had hitherto dealt with the cruel treatment of a spouse, disappeared as a separate section, and were merged in the 1935 draft with a section dealing with the undignified life of a spouse. In the present work, these grounds have been grouped into chapters according to their nature, which could be broadly classified into two thematic groups - violation or non-fulfillment of important family responsibilities and absence from the family. The third and separate chapter is divorce by agreement of the parties, which is not identical in nature to either group.

One of the aims of this thesis was also to find out which foreign laws were used as examples of grounds for divorce. According to the drafters of the Marriage Act and later the Civil Code, German (*Bürgerliches Gesetzbuch*) and Swiss (*Schweizerisches Zivilgesetzbuch* or *Code civil suisse*) divorce law and Lutheran church laws of the Russian empire were used as examples. Quantitatively, Lutheran church laws were used the most – in developing the Marriage Act and the 1926 Civil Code draft, a total of eight grounds for divorce could also be found in the Lutheran church laws. Examples from BGB and ZGB could be found in the development of five grounds. Later, in the 1935 Civil Code draft, the reference to Lutheran church laws as a model was removed from the ground dealing with the undignified ways of life of a spouse as a basis for divorce, as the provision was amended so much that it no longer resembled church law. There were two grounds that had no connection to church law – separation due to disagreement and divorce by mutual consent of the spouses. From the discussions regarding the provisions, the author of this thesis noticed that separation due to disagreement followed the example of the Danish Marriage Act of 1922. The author also considers it possible that the Latvian Marriage Act of 1921 was taken into consideration when developing the right to divorce based on the mutual consent of the spouses. However, the latter was never confirmed in the discussions. In the case of one of the grounds (malicious abandonment of spouse), the direct effects of the Baltic Private Law Act were also noticeable, although it was not cited as an example. That being said, on the basis of purely quantitative results, it cannot be said that the marriage law was essentially similar to the Lutheran church laws. Ecclesiastical laws were significantly more intrusive on the spouses' private lives and more focused on the survival of marriages. Although they provided grounds for divorce, but contained a great number of restrictive conditions as well. It is noteworthy that all the grounds, that gave the right to divorce under Lutheran church laws, were used in the drafting of the Marriage Act. Therefore, even though the 1920 Constitution separated the church and the state and established the principle of religious freedom, the norms of Lutheran church law were so

intertwined with real life and their content still, to some extent, reflected social values, that their exclusion was not appropriate. However, the norms of church law were not transposed completely, but were adapted to the renewed social and living conditions.

In general, the grounds for divorce remained the same throughout the period. No grounds were removed (although the 1935 draft merged two grounds). Comparing the original form of the provisions in the Marriage Act and the last draft of the 1940 Civil Code, all grounds except for the divorce by mutual consent underwent drafting changes. Substantive developments were made in all the provisions except two (separation due to incompatibility and divorce by mutual consent). Thus, the only section that was not amended in substance or in linguistics (although abolished altogether in the 1926 draft, but brought back) was divorce by agreement of the parties.

Comparing the first law on divorce adopted in the Republic of Estonia, i.e the Marriage Act, and the latest version of the Civil Code draft of 1940, it is not possible to state that changes that took place were significantly innovative. The most noteworthy provision of the regulation, i.e divorce by mutual consent, was included in both, although it was abolished from the 1926 draft, but was brought back in 1935. Separation due to disagreement as a ground for divorce, which could also be considered innovative, also remained in both. Innovation could also be noted, when adultery during engagement (before marriage) was removed as a ground for divorce in 1935. However, in the case of several grounds for divorce, it could be observed that, over time, additional conditions were added to the grounds that limited the possibility of claiming a divorce. This approach cannot be considered innovative.

The ground that caused the most disputes was divorce by mutual consent. The differences were due to a clash of ideological views and the needs of real life. Those who were opposed to this ground stated that the possibility to divorce by mutual consent was not congruous with the idea that a marriage should be indefinite. It was also stated that divorce by mutual consent allowed spouses to destroy the union just by their free will, which was not to be allowed, because marriage was a social institution which was not only between parties, but included society and the state as well. It was stated that allowing divorce by mutual consent, lessened the importance of marriage and led to more unhappy marriages, as getting married was no longer properly thought through. Those in favor of this ground argued that divorcing on this ground was more civilized as it did not require the parties to present the court with most intimate details of their marriage. If parties were

seeking for divorce, the marriage was already destroyed and could no longer fulfill its social functions. Judges also noted that when spouses were divorcing by mutual consent, they also solved issues regarding to division of property and children in a more cooperative way. In the end, those in favor of this ground won and divorce by mutual consent remained in the drafts. It also proved to be a very popular ground for divorce, as 41,7% of divorces in 1923-1928 were based on mutual consent. However, it did not cause massive divorce rates as those remained fairly the same throughout the period.

Separation due to incompatibility, which after two years led to divorce, was also a subject of much criticism. Many considered the provision unnecessary, useless and repetitive (as there was already a ground that allowed divorce by mutual consent). Also, the practice of the Supreme Court regarding that ground was confusing and contradictory. Although the provision was criticized, it was not removed from the list of grounds for divorce. Illness of a spouse as a ground for divorce also caused many opinions. This can be explained by the popularity of the eugenic movement during the period, which sought to improve the health of the Estonian “breed”. However, no changes were made to the provision as a result, so the public debate on the illness of a spouse as a ground for divorce was not taken into account.

This thesis also names many politicians and lawyers who took part in discussions. Based on the gender, age and political views, it can be said that age was the most important factor in explaining different views of people. According to this thesis, men with over 50 years of age presented more conservative views in the debates. Men under 50 were noted to have more liberal views. All the women who participated in the discussions also were more liberal and they were all under 50 years of age, as well. It can also be noted that people who were members of Estonian Social Democratic Workers’ Party presented more liberal viewpoints.

Women’s organisations (Estonian Women’s Association and the Estonian Association of Academic Women) also actively expressed their views on the drafts of the Civil Code. Women’s opinions were somewhat taken into account during the drafting of the Marriage Act as § 23 (separation due to incompatibility which after two years led to divorce) was included in the act thanks to the activism of women. However, their feedback was no longer taken into consideration when drafting the Civil Code. The proposals of women’s organisations were mainly aimed at protecting the woman’s position in marriage and enabling her to seek for divorce on wider grounds

that were presented in the drafts. However, this contradicted the tendencies, that in each following draft of the Civil Code, the provisions were made narrower instead. The large number of amendments submitted by women's organisations shows that their ideas differed from those of the mainstream, but in a few occasions women also found that the regulation contained in the draft was sufficient and did not need to be changed. Thus, the views of women's organizations generally differed from those of the mainstream, but those were not taken into account when drafting the Civil Code.

In summary, during the period 1918 to 1940, a tendency could be observed in the discussions and legislative solutions concerning the right to divorce in the Republic of Estonia, according to which the initial solutions were innovative, but over time they returned to the more conservative and perhaps even old-fashioned ways. Namely, in the case of the draft Civil Code, the author noted that with each subsequent draft, more and more restrictive conditions were added to the provisions, which made seeking divorce more difficult, thus expressing the state's desire to ensure more lasting marriages. Also, § 30 of the Marriage Act (divorce by mutual consent), was significantly liberal among other contemporaneous divorce legislations. This divorce ground was also preserved in the 1940 draft. By 1940, the most liberal innovation was that adultery during engagement was longer a ground for divorce. Thus, there was no major leap towards liberalism and innovation in the 1940 Civil Code compared to the Marriage Act. The previous influences of BGB, ZGB and Lutheran church laws were maintained. However, given that the Marriage Act was drafted 18 years before the 1940 Civil Code, the Marriage Act was certainly more liberal in its time.

KASUTATUD ALLIKAD

Kasutatud normatiivmaterjalid

1. Provincialrecht der Ostseegouvernements. Dritter Theil. Privatrecht. Liv-, Est.- und Curländisches Privatrecht. Zusammengestellt auf Befehl des Herrn und Kaisers Alexander II. St. Petersburg: Buchdruckerei der Zweiten Abtheilung Seiner Kaiserlichen Majestät Eigener Kanzlei 1864.
2. Rahukohtute nuhtlusseadustik 20. novembrist 1864 (Устав о наказаниях налагаемых Мировыми Судьями). Судебные уставы 20 ноября 1864 года: с изложением рассуждений, на коих они основаны : Ч. 1. изданные Государственной канцелярией. - 2-е издание, дополненное. - С.-Петербург: в типографии 2 отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1867.
3. Gesetz für die Evangelisch-Lutherische Kirche in Russland. Tõlkinud P. v. Colongue. Riia 1898.
4. Baltimaa eraseadus. Eestikeelde tõlkinud J. R. Rezold ja K. Hellat. „Walguse“ kaasanne. Tallinn 1898. – Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/12904> (19.02.2022).
5. Õigeusu kirikuseadused. Tartu: G. Roht (end. K. Sööt) 1918.
6. Eesti Vabariigi valitsemise ajutine kord. 04.06.1919. – RT 1919, 44, 91.
7. Seisuste kaotamise seadus. 09.06.1920. – RT 1920, 129/130, 254.
8. Eesti Vabariigi põhiseadus. 15.06.1920. – RT 1920, 113/114, 243.
9. Ægteskabsloven, 30. juni 1922. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://danmarkshistorien.dk/vis/materiale/aegteskabsloven-1922/> (24.04.2022).
10. Abielu seadus. 27.10.1922 – RT 1922, 138, 88.
11. Abielu asjade kohtupidamise kord. 20.02.1923 – RT 1923, 33/34, 22.
12. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 03.09.1937, 71, 590.

Kasutatud kirjandus

13. 1922. aasta üldrahvalugemise andmed. Vihk II, üleriikline kokkuvõte: tabelid. Tallinn: Riigi Statistika Keskbüroo 1924.

14. Cohn, H. The Foreign Laws of Marriage and Divorce. Part I: The Countries of the European Continent. Tel-Aviv: Palestine Publishing Company Limited 1937.
15. Eesti keele seletav sõnaraamat. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=ehk&fbclid=IwAR1HKdkNBL59ZjjUG1MikKSyAsyHHxEFA0Yam%20cOkfjmxBPqXjieuE1TG_HY (19.02.2022).
16. Ein, E. Kolm Riigikohtu otsust abielulahutuse asjades. – Õigus 1936/5.
17. Erdmann, E. Abieluseaduse § 23. – Õigus 1925/5.
18. Erne, J (koost.). Õigusteadlaste päevad 1922-1940. Protokollid. Eesti Juristide Liit: 2008.
19. Gabrel, R. G. V. Õigusteadlaste päev. Ülevaade tsiviilseadustiku kokkuseadmistööst. – Õigus 1926/3.
20. Grünthal, T. Abielu ja lahutus uues Eesti perekonnaõiguses. – Tänapäev 1935/2.
21. Grünthal, T. Nõupidamine Perekonnaseaduse eelnõu asjus. – Õigus 1932/7.
22. Hellat, A. Abielu lahutus kokkuleppimatus tõttu. – Õigus 1938/2.
23. Joost, M. Pervägivald lahuselu ja abielulahutuse alusena Riigikohtu tsiviilosakonna praktikas 1920-1930. Magistritöö. Juhendajad Hesi Siimets-Gross ja Katrin Kiirend-Pruuli. Tartu: Tartu Ülikool 2019. Arvutivõrgus kättesaadav: https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/64610/joost_marit.pdf?sequence=1&isAllowed=y (17.04.2022).
24. Kalling, K. Karskusliikumine ja arstiteadus sõjaeelses Eestis. – Eesti Arst 2012/91(8).
25. Kalling, K. Karskustöö sünnitab eugeenikaliikumise. – Mäetagused 2007, nr 36.
26. Kenkmann, P. "Universaalne valitsemisvahend": kaitseseisukord Eesti Vabariigis aastatel 1938-1940. Tuna. Ajalookultuuri ajakiri 2018/1.
27. Kiirend-Pruuli, K. Abikaasade isiklike suhete õiguslik korraldus Eesti esimesel iseseisvusperioodil: tee kaheliikmelise parlamendi suunas. - Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 2017. Tartu: Eesti Õpetatud Selts 2018.
28. Koch, G. Estländisches Zivilrecht. – Wassermann, F (koost.). Baltische Rechtsangleichung. 10 Jahre Gesetzgebung Estlands und Lettlands. Referate der 1. Baltischen Juristenkonferenz zu Dorpat (1928). Reval: 1929.
29. Leppik, M. Soolise võrdõiguslikkuse küsimus Eesti Vabariigi Põhiseadustes ja Riigikohtu praktikas 1920-1940. – Ajalooline Ajakiri 2017, nr 2/3 (160/161).

30. Luts, M. Private Law of the Baltic Provinces as a Patriotic Act. – *Juridica International* 2000/V.
31. Luts-Sootak, M, Kiirend-Pruuli, K, Siimets-Gross, H, Bender, R. Estland: Estlands Zivilrechtskodifikation – ein fast geborenes Kind des Konservatismus. – „Nichtgeborene Kinder des Liberalismus“? Zivilgesetzgebung im Mitteleuropa der Zwischenkriegszeit. Tübingen: Mohr Siebeck 2018.
32. Luts-Sootak, M, Siimets-Gross, H, Kiirend-Pruuli, K. The Private Law Codification as an Instrument for the Consolidation of a Nation from Inside: Estonia and Latvia between Two World Wars. – *Modernisation, National Identity, and Legal Instrumentalism (Vol I: Private Law)*. Leiden/Boston: Brill Nijhoff 2019.
33. Luts-Sootak, M. Balti Eraseaduse (1864/65) koht ja kohatus Euroopa kodifikatsioonide peres. – *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat* 2015. Tartu: Õpetatud Eesti Selts 2016.
34. McBride, T. Public Authority and Private Lives: Divorce after the French Revolution. – *French Historical Studies* 1992/3, vol 17.
35. Mölder, A. Kihlus. – *Õigus* 1938/8.
36. Osipova, S. Soviet Marriage and Family Law from the First Decrees in 1917 to the Last Code in 1968: from the point of view of the Latvian Soviet Socialist Republic. - *PRÁVNĚHISTORICKÉ STUDIE* 2019 (49/1).
37. Peep, A. Abieluseadus riigikohtu tsiviilosakonna seletustega. Tallinn: Riigikohus 1937.
38. Poska-Grünthal, V. Uue perekonnaseaduse eelnõu puhul. – *Olion* 1931/3.
39. Reiman, H. Abielulahutused 1923-28 a. – *Eesti Statistika* 1929/90.
40. Ristikivi, M. Latin terms in the Estonian legal language: form, meaning and influences. Doktoritöö. Juhendajad Marju Luts-Sootak ja Anne Lill. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2009. Arvutivõrgus kättesaadav: https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/14535/ristikivi_merike.pdf?sequence=1&isAllowed=y (26.04.2022).
41. Ristikivi, M. Vera Poska-Grünthali akadeemiline karjäär Tartu Ülikooli õigusteaduskonnas. – *Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi* 2020/48: 100 aastaga pärisorjusest emakeelse ülikoolini. Tartu: 2020.
42. Schwartz, P. The Latvian Marriage Law 1918–1940 Betwixt and Between the Poles of Conflicting Moral Values. – *Juridiskā zinātne / Law*, No. 14, 2021.

43. Siim, A. Tsiviilseadustiku eelnõu abielu- ja lasteõiguse osad võrreldes kehtiva õigusega. – Maaomavalitsus 1940/7.
44. Siimets-Gross, H. Põhiõiguste ja põhikohustuste vahekord Eesti ja Poola põhiseadustes – paralleelne või vastandlik areng? – Riigiõiguse aastaraamat 2021.
45. *Sine auctore*. Eesti naine – alkoholi vastu. – Sakala 02.05.1925, nr 51.
46. *Sine auctore*. Hulk põhjanevat tööd. – Postimees. 23.06.1926, nr 165.
47. Talts, K. Abielulahutus: seadusi ja seletusi abielulahutamiseks ühes perekonnaseisuseadusega ja väljavõtetega kriminaalseadustikust. Tallinn: Autori kirjastus 1934.
48. Tammkõrv, T. Eesti naisadvokaadid esimese iseseisvusperioodi ajal. Bakalaureusetöö. Tartu: Tartu Ülikool 2013. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://dspace.ut.ee/handle/10062/32422> (11.04.2022).
49. Tjutrjumov, I. Perekond Tsiviilseadustiku eelnõu järgi. – Õigus 1936/1.
50. Uluots, J. Seletuskiri tsiviilseadustiku 1935. a eelnõu nelja esimese raamatu juurde. Tallinn: 1935. RA ERA.76.2.193.
51. Vallikivi, H. Kodanikuõiguste peatükk Eesti 1919. aasta ajutises põhiseaduses. – Ajalooline Ajakiri 2019, nr 3/4 (169/170).
52. Viljamaa, P. I Riigikogu liikmed. Tallinn: Eesti Rahvusraamatukogu 2019. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.nlib.ee/eraamat/IRiigikogu_64mb.pdf (19.02.2022).

Kasutatud arhiivimaterjalid

53. Abieluseadus. I Riigikogu 8. istungjärgu protokoll nr 123. Tallinn: Riigikogu 1922.
54. Abieluseaduse eelnõu. Tallinn: Riigikantselei 1922. RA ERA.31.3.556.
55. Abieluseaduse I lugemine. I Riigikogu 8. istungjärgu protokoll nr 145. Tallinn: Riigikogu 1922.
56. Abieluseaduse II lugemine. I Riigikogu 8. istungjärgu protokoll nr 151. Tallinn: Riigikogu 1922.
57. Abieluseaduse II lugemine. I Riigikogu 8. istungjärgu protokoll nr 156. Tallinn: Riigikogu 1922.
58. Abieluseaduse III lugemine. I Riigikogu 8. istungjärgu protokoll nr 157. Tallinn: Riigikogu 1922.

59. Abieluseaduse, abieluasjade kohtupidamise korra ja Abieluseaduse ning kohtupidamise korra maksmapanemise seaduste eelnõude materjalid. RA ERA.80.1.2198.
60. Asutava Kogu 2. istungjärgu protokoll nr 3. Tallinn: Asutav Kogu 1919.
61. Asutava Kogu 4. istungjärgu protokoll nr 132, 19.05.1920. Tallinn: Asutav Kogu 1920.
62. Asutava Kogu 4. istungjärgu protokoll nr 143, 17.06.1920. Tallinn: Asutav Kogu 1920.
63. Eesti Evangeeliumi Luteri Usu Konsistoorium - EAA.1187. Eesti Ajalooarhiivi fondiloend. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.eha.ee/fondiloend/frames/fond_prop.php?id=1906 (23.04.2022).
64. Eesti Vabariigi tsiviilseadustik (eelnõu EV Riigivolikogu erikomisjoni 12. märtsi 1940. a redaktsioon). Tallinn: 1940. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://dspace.ut.ee/handle/10062/26808> (05.03.2022).
65. Kirjavahetus Eesti tsiviilseaduse eelnõu väljatöötamise ning sama komisjoni isikulise koosseisu küsimuses 15.1.1920–3.3.1921, RA ERA.76.2.333.
66. Kirjavahetus tsiviilseadustiku eelnõu väljatöötamiseks vastava komisjoni moodustamise, komisjoni koosseisu ja selle liikmetele tasumaksmise küsimuses 26.10.1923–11.03.1927, RA ERA.76.2.334.
67. Ministri päevakäsk ning kirjavahetus kodifikatsiooniosakonna liikme Igor Tjutrumov'i määramise kohta tsiviilseaduse eelnõu väljatöötajaks koos abijõududega. – RA ERA.76.5.1.
68. Perekonnaseisu seaduse I lugemine. Asutava Kogu 4. istungjärgu protokoll nr 132. Tallinn: Asutav Kogu 1920.
69. Riigikohtu tsiviilosakonna 26.11.1937 ja 17.12.1937 otsus nr 415K – 1937. RA ERA.1356.3.101.
70. Tsiviil seadustik: üldosa ja perekonnaõigus. Tallinn: Kohtuministeeriumi kodifikatsiooniosakond 1926.
71. Tsiviilkomisjoni koosolekute protokollid. RA ERA.76.2.392.
72. Tsiviilseadustik: Vabariigi Valitsuse ettepanek 11. XII 1939. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.digar.ee/arhiiv/et/raamatud/42352> (05.03.2022).
73. Tsiviilseadustiku 1935. a. eelnõu. Tallinn: Kohtuministeeriumi kodifikatsiooniosakond 1935.

74. Tsiviilseadustiku 1935.a. eelnõu arvustused ja täiendus- ning parandusettepanekud. Tallinn: 1935. RA ERA.76.2.194.
75. Tsiviilseadustiku 1936. a eelnõu arvamused ja täiendused ning parandusettepanekud. Kirjavahetus ning asutuste ja isikute märgukirjad uue tsiviilseadustiku redigeerimise küsimuses.“ RA ERA.76.2.337.
76. Tsiviilseadustiku 1936.a. eelnõu. Tallinn: Kohtuministeeriumi kodifikatsiooniosakond 1936.
77. Tsiviilseadustiku erikomisjoni protokollid (1939-1940). RA ERA.84.1.1043.
78. Tsiviilseadustiku erikomisjoni protokollid (1939-1940). RA ERA.84.1.1043.
79. Üldkomisjoni koosolekute protokollide ära kirjad. RA ERA.80.1.2144.